

УКРАЇНЬКА АСОЦІАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Ukrainian
Journal of
International
Law

2/2023

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО
ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО

INTERNATIONAL LAW
COMPARATIVE JURISPRUDENCE

Науково-практичний журнал
Заснований у 1992 році
Виходить чотири рази на рік

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР: *Буткевич Ольга Володимирівна* (д.ю.н., професор, НН Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна),
ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА: *Федорова Алла Леонідівна* (к.ю.н., доцент, НН Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Анциупова Тетяна Олександрівна (д.ю.н., професор, науковий співробітник Британської академії Британського інституту міжнародного та порівняльного права), *Батлер Вільям Елліот* (доктор права, академік, професор, Університет штату Пенсильванія, м. Філадельфія, США), *Бірюков Олександр Миколайович* (д.ю.н., професор, НН Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна), *Гнатівський Микола Миколайович* (к.ю.н., доцент, НН Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна), *Гусейнов Латіф Гусейн огли* (д.ю.н., суддя Європейського суду з прав людини, м. Баку, Азербайджан), *Єделев Роман Сергійович* (к.ю.н., доцент, НН Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна), *Жалімас Дейнос* (доктор філософії у галузі права, професор, м. Вільнюс, Литва), *Калакура Віктор Ярославович* (к.ю.н., професор, НН Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна), *Короткий Тимур Робертович* (к.ю.н., доцент, провідний науковий співробітник Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права Національної академії правових наук України»), *Лаури Мільксоо* (доктор права, професор, Тартуський університет, м. Тарту, Естонська Республіка), *Лисик Володимир Михайлович* (кандидат юридичних наук, доцент, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна), *Мицик Всеволод Всеволодович* (д.ю.н., професор, НН Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна), *Медведева Марина Олександрівна* (д.ю.н., професор, НН Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна), *Паиковський Микола Іванович* (кандидат юридичних наук, науковий радник адвокатського об'єднання «Barristers», м. Одеса, Україна), *Саянін Сергій Вячеславович* (доктор права; професор, Університет КІМЕП, м. Алмати, Казахстан), *Смирнова Ксенія Володимирівна* (д.ю.н., професор, НН Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна), *Тарасов Олег Володимирович* (д.ю.н., професор, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна), *Тимченко Леонід Дмитрович* (д.ю.н., професор, Національний університет державної фіскальної служби України, м. Ірпін, Україна), *Шевчук Станіслав Володимирович* (д.ю.н., професор, м. Київ, Україна), *Шпакович Ольга Миколаївна* (д.ю.н., професор, НН Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна).

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

Буромєнський Михайло Всеволодович (д.ю.н., професор, НН Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна), *Буткевич Володимир Григорович* (д.ю.н., професор, академік; суддя Європейського суду з прав людини у відставці, м. Київ, Україна), *Верле Герхард* (доктор права, професор, Гумбольдтський університет Берліна, м. Берлін, Федеративна Республіка Німеччина), *Денисов Володимир Наумович* (д.ю.н., професор, академік; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, м. Київ, Україна), *Довгерт Анатолій Степанович* (д.ю.н., професор, НН Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна), *Кулеба Дмитро Іванович* (к.ю.н., Міністр закордонних справ України, м. Київ, Україна), *Микієвич Михайло Миколайович* (д.ю.н., професор, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна), *Муравіов Віктор Іванович* (д.ю.н., професор, НН Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна), *Моток Юлія Антоанелла* (доктор права; суддя Європейського суду з прав людини, м. Бухарест, Румунія), *Туркович Ксенія* (доктор права, м. Загреб, Республіка Хорватія), *Чаплинський Владислав* (доктор права; Інститут правових наук Польської академії наук, м. Варшава, Республіка Польща).

EDITOR IN CHIEF: *Olga Butkevych* (Doctor of Law, (Dr. hab), Prof., ES Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University, Kyiv, Ukraine)
DEPUTY EDITOR IN CHIEF: *Alla Fedorova* (Ph.D., Associate professor, ES Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University, Kyiv, Ukraine)

EDITORIAL BOARD:

Tetyana Antsupova (Doctor of Law, Professor, British Academy Research Fellow at the British Institute of International and Comparative Law), *William Elliott Butler* (Doctor of Law (Dr. hab), Prof., Foreign Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Pennsylvania State University, Philadelphia, USA), *Oleksandr Biriukov* (Doctor of Law (Dr. hab), Prof., ES Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University, Kyiv, Ukraine), *Mykola Gnatovsky* (Ph. D., Associate professor, ES Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University, Kyiv, Ukraine), *Latif Hüseyinov* (Doctor of Law (Dr. hab), Judge of the European Court of Human Rights, Baku, Azerbaijan), *Dainius Žalimas* (Ph. D., Prof., Vilnius, Lithuania), *Viktor Kalakura* (Ph.D., Prof., ES Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University, Kyiv, Ukraine), *Tymur Korotkyi* (Ph.D., Leading Researcher at the State Institution «Institute of Information, Security and Law of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine»), *Lauri Mälksoo* (Doctor of Law (Dr. hab), Prof., University of Tartu, Tartu, Republic of Estonia), *Volodymyr Lysyk* (Ph. D., Associate professor, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine), *Vsevolod Mitsik* (Doctor of Law (Dr. hab), Prof., ES Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University, Kyiv, Ukraine), *Maryna Medvedieva* (Doctor of Law (Dr. hab), Prof., ES Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University, Kyiv, Ukraine), *Mykola Pashkovskiy* (Ph. D., science advisor, Law Union «Barristers», Odessa, Ukraine), *Sergey Sayapin* (Doctor of Law (Dr. hab), Prof., KIMEP University, Almaty, Kazakhstan), *Kseniia Smyrnova* (Doctor of Law (Dr. hab), Prof., ES Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University, Kyiv, Ukraine), *Oleg Tarasov* (Doctor of Law (Dr. hab), Prof., Yaroslav the Wise National Law University, Kharkiv, Ukraine), *Leonid Tymchenko* (Doctor of Law (Dr. hab), Prof., National University of the State Fiscal Service of Ukraine, Irpin, Ukraine), *Stanislaw Shevchuk* (Doctor of Law (Dr. hab), Prof., Kyiv, Ukraine), *Olga Shpakovych* (Doctor of Law (Dr. hab), Prof., ES Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University, Kyiv, Ukraine), *Yedelev Roman* (Ph.D., associate professor, ES Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University, Kyiv, Ukraine).

EDITORIAL COUNCIL:

Mykhailo Buromensky (Doctor of Law (Dr. hab), Prof., ES Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University, Kyiv, Ukraine), *Volodymyr Butkevych* (Doctor of Law (Dr. hab), Prof., Academician, Judge of the European Court of Human Rights (retired), Kyiv, Ukraine), *Gerhard Verle* (Doctor of Law (Dr. hab), Prof., Humboldt University of Berlin, Berlin, Federal Republic of Germany), *Volodymyr Denysov* (Doctor of Law (Dr. hab), Prof., Academician, V. M. Koretsky Institute of State and Law of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine), *Anatolii Dovhert* (Doctor of Law (Dr. hab), Prof., ES Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University, Kyiv, Ukraine), *Dmytro Kuleba* (Ph. D., Minister for Foreign Affairs, Kyiv, Ukraine), *Mykhailo Mykiiyevych* (Doctor of Law (Dr. hab), Prof., Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine), *Viktor Muraviov* (Doctor of Law (Dr. hab), Prof., ES Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University, Kyiv, Ukraine), *Iulia Antoanella Motoc* (Doctor of Law (Dr. hab), Judge of the European Court of Human Rights, Bucharest, Romania), *Ksenija Turković* (Doctor of Law (Dr. hab), Zagreb, Republic of Croatia), *Wladyslaw Czaplinski* (Doctor of Law (Dr. hab), Institute of Law Studies, Polish Academy of Sciences, Warsaw, Republic of Poland).

З А С Н О В Н И К И:

Всеукраїнська громадська організація «Українська асоціація міжнародного права»
НН Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Юридична фірма «Проксен»
Свідоцтво про державну реєстрацію № 5515 КВ від 27.09.2001 р.
Редакція: 04050, Київ-50, вул. Герцена, 7, офіс. 9
Електронна пошта: jusintergentes2013@gmail.com

Редакційна колонка	5
Події	
<i>Події в Українській асоціації міжнародного права</i>	7
Теорія і практика міжнародного права	
<i>Дайнюс ЖАЛІМАС. Перехідне правосуддя: основні справи Конституційного Суду Литовської Республіки</i>	12
<i>Захар ТРОПІН. Проблемні питання імплементації механізмів відшкодування шкоди спричиненої агресією Російської Федерації</i>	19
<i>Михайло ГРАБИНСЬКИЙ. Римське право як основа міжнародного права</i>	25
<i>Юлія НУЗБАН. Значення особливого умислу у воєнному злочині розграбування за Статутом Міжнародного Кримінального Суду</i>	30
<i>Олександра ДАНИЛЬЧЕНКО. Значення політико-ідеологічного фактору для розуміння міжнародно-правової доктрини КНР</i>	37
<i>Ольга ШЕРЕДЬКО. Деліктоздатність як ключовий елемент міжнародної правосуб'єктності індивіда (на основі поглядів Г. Лаутерпахта)</i>	44
<i>Галина ІОРДЕК. Формування права на мирне володіння майном як права людини у Загальній декларації прав людини</i>	49
Сьомі щорічні міжнародно-правові читання, присвячені пам'яті професора Олександра Задорожного: Праці про науковий спадок О. Задорожного	
<i>Ілона ХМЕЛЬОВА. Міжнародно-правова оцінка економічного виміру протидії російській агресії в роботах професора Олександра Задорожного</i>	57
<i>Ксенія ЛОБОДА. Науковий доробок О.В.Задорожного з питання анексії Криму та її наслідки для міжнародного правопорядку</i>	60
<i>Світлана АНДРЕЙЧЕНКО. Колективна самооборона як відповідь на російську агресію проти України</i>	64
Документи і коментарі	
<i>Женевська Декларація про права людини на морі</i>	67
<i>Девід ХАММОНД, Ірїні ПАΠΑНИКОЛОПУЛУ, Стівен ХЕЙНС. Коментар до Женевської декларації про права людини на морі (GDHRAS)</i>	78
<i>Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (ООН) 60/1 («Підсумковий документ Всесвітнього саміту 2005 року»)</i>	82
<i>Крістіна ПЕТРОНЮК, Богдан ВЕСЕЛОВСЬКИЙ. Практичні перспективи реформування Ради Безпеки ООН крізь призму застосування права вето та його роль у реалізації функції підтримання міжнародного миру та безпеки</i>	107

CONTENTS

EDITORIAL	5
------------------	---

EVENTS

Events in the Ukrainian Association of International Law	7
--	---

THEORY AND PRACTICE OF INTERNATIONAL LAW

<i>Dainius ŽALIMAS</i> . Transitional Justice: Leading Cases of The Constitutional Court of the Republic of Lithuania	12
<i>Zakhar TROPIN</i> . Problematic issues of implementation of the mechanisms of compensation for damage caused by the aggression of the Russian Federation	19
<i>Mykhailo HRABYNSKIY</i> . Roman law as the basis for international law	25
<i>Julia NUZBAN</i> . The meaning of special intent in the war crime of pillage under the Statute of the International Criminal Court	30
<i>Oleksandra DANYLCHENKO</i> . The Importance of the Political and Ideological Factor for Understanding China's International Legal Doctrine	37
<i>Olga SHEREDKO</i> . Criminal capacity as a key element of an individual's international legal personality (based on the views of H. Lauterpacht)	44
<i>Halyna IORDEK</i> . Formation of the right to peaceful enjoyment of possessions as a human right in the Universal Declaration of Human Rights	49

Seventh annual international-legal readings in the honour of professor Oleksandr Zadorozhniy: Works on scientific legacy of professor O. Zadorozhniy

<i>Iлона KHMELEVA</i> . International legal assessment of the economic dimension of countering Russian aggression in the works of Professor Oleksandr Zadorozhniy	57
<i>Kseniia LOBODA</i> . Scientific work of O.V. Zadorozhniy on the issue of the annexation of Crimea and its consequences for the international legal order	60
<i>Svitlana ANDREYCHENKO</i> . Collective self-defense as a response to Russian aggression against Ukraine	64

DOCUMENTS AND COMMENTARIES

<i>Geneva Declaration on Human Rights at Sea</i>	67
<i>David HAMMOND, Iriini PAPANICOLOPULU, Steven HAINES</i> . Commentary to the Geneva Declaration on Human Rights at Sea (GDHRAS)	78
<i>UN General Assembly, Resolution 60/1 2005 World Summit Outcome</i>	82
<i>Kristina PETRONIUK, Bogdan VESELOVSKIY</i> . Practical prospects of reforming the UN Security Council through the prism of the use of the veto right and its role in the implementation of the function of maintaining international peace and security	107

РЕДАКЦІЙНА КОЛОНКА

6 липня 2023 року було скоєно найстрашніший за останні вісімдесят років у Європі злочин – екоцид. Знищення, а саме – спланований підрив греблі Каховської гідроелектростанції призвів до знищення унікальних видів флори і фауни, повільної загибелі тисяч тварин, у тому числі домашніх, загибелі людей, перетворення сотень кілометрів родючого ґрунту на пустелю, повного знищення населених пунктів. Навіть сьогодні загроза для Запорізької АЕС – найбільшої в Європі – залишається, Чорне море змінить свою екосистему, а більшість затоплених територій неможливо відновити.

Довкілля відновити буде нереально, але притягнути до відповідальності злочинців можна. Для цього необхідно з'ясувати помилки, які було допущено у трактуванні безпеки сучасного правопорядку.

Сучасним дослідникам дуже характерно визначати початок новітнього періоду міжнародного права з останнього десятиліття двадцятого століття: закінчення холодної війни та гонки озброєнь; розпад СРСР та Югославії; зростання економічної взаємозалежності та глобалізації; перетворення міжнародного права на гомоцентричне.

Так само як юристи середини двадцятого століття часто перебільшували роль ООН у створенні нового міжнародного права, юристи кінця століття вважали розпад Радянського Союзу та закінчення холодної війни вирішальними для початку нового періоду у розвитку міжнародного права.

Більшість юристів-міжнародників 1990-х років маже одностайно заговорили про початок нової ери. В їхніх працях можна простежити дві ідеї: 1) кінець двоблоковості призводить до (американсько-го) унілатералізму в міжнародному праві (або, до глобалізації, позначеної унілатералізмом); та 2) початок трансформаційного, перехідного етапу у цьому праві від епохи «холодної війни» і двоблоковості до міжнародного права глобалізованого світу. Можна навести лише декілька найбільш яскравих тверджень: «Між 1989 і 1991 роками світ повністю змінився. Одна з двох наддержав, Радянський Союз, розпався, залишивши низку переважно середнього розміру або дрібних незалежних держав у Східній Європі і Центральній Азії. Найбільш важливими з цих держав є Російська Федерація та Україна. Холодна війна відійшла у минуле і Рада Безпеки ООН більше не паралізована правом вето одного зі своїх антагоністичних постійних членів. ...Єдиним стабілізуючим фактором у цій новій міжнародній ситуації став силовий вплив, здійснюваний Сполученими Штатами, єдиною наддержавою, що залишилась не зачепленою зрушеннями у Європі та закінченням холодної війни. Хоча Росія й не полишила міжнародної політичної арени, вона більше не була спроможною змагатися зі Сполученими Штатами у впливовості. Загроза третьої світової війни практично зникла. З закінченням біполярного американо-радянського протистояння, глобальний збройний конфлікт навряд чи можливий» (В. Греве); «Протягом останніх десятиліть ми стали свідками повного перетворення традиційного і застарілого *jus ad bellum* у *jus contra bellum* наших днів; це одна з найбільш значних трансформацій сучасного міжнародного правопорядку» (Аугусто Кансадо Тринідаде); «Стовбовим шляхом розвитку міжнародного права є шлях становлення прав міжнародної спільноти. ...право спільноти поступово стає правом соціальної справедливості і загального добробуту. Сучасне міжнародне право вже не обмежується сферою політики, а приділяє зростаючу увагу рішенням глобальних проблем в економічній і соціальній сфері. Відзначаючи ці моменти спеціалісти пишуть про право солідарності і загального благополуччя» (В. Лукашук); «Кінець холодної війни у 1989 р. відновив надію на те, що найбільші проблеми міжнародних відносин можуть бути ефективно подолані мирним міжнародно-правовим процесом і дипломатією. ...Миротворче право ООН завдячує своєму неочікуваному відродженню у 1990-х двом політичним феноменам: приходом до влади Михайла Горбачова в Радянському Союзі і Саддама Хусейна в Іраку. ...Російський уряд більше не міг собі дозволити статусу наддержави та витрат на щоденну конфронтацію зі Сполученими Штатами. Гра у право вето в раді Безпеки вичерпала себе» (Дуглас Джонстон); «З падінням Берлінського муру у 1989 р. та закінченням конфлікту між Сходом та Заходом, який тривав майже 50 років, система Об'єднаних Націй, як вона була створена 1945 року, вперше пройшла випробування на витривалість. Так, обов'язкові рішення Ради Безпеки за Главою VII Статуту ООН, які були практично заблоковані під час конфлікту між Сходом та Заходом, набувають нормального застосування з 1990 р.» (Йохен Фровейн).

Утім деякі автори більш критично висловлювались стосовно настання в постбіполярному міжнародному праві консенсусу між державами, миролюбності, загальної підтримки ідеї міжнародного миру під егідою ООН та її Ради Безпеки. На думку таких вчених, серед викликів, що стоять, наприклад, перед НАТО не можна відкидати і загрозу «нової Росії», яка «в багатьох аспектах не відрізняється від свого радянського попередника – в мові, імперіалістичних амбіціях та схильності розв'язувати політичні проблеми шляхом застосування сили» (В. Греве).

Серед різних характеристик сучасного міжнародного права виділяється формування об'єднаної міжнародної спільноти. І це є одним із визначальних факторів цього права.

Глобальне право людського суспільства стирає межі між міжнародним правом і внутрішньодержавними правовими системами. Концепція норм *erga omnes* стає всепроникнішою. Все більшої ролі набувають міжнародні організації, у тому числі неурядові.

Півстоліття тому, у 1970 році, видатний юрист-міжнародник львівського походження (і один з ідеологів Нюрнберзького процесу) Герш Лаутерпахт уже визначив міжнародне право як «Право міжнародного співтовариства».

Сучасне міжнародне право настільки залежить від міжнародної спільноти, що більшість конфліктів не можуть бути вирішені без урахування інтересів міжнародного громадянського суспільства. А злочин агресії подвійний – це злочин проти міждержавної системи та проти міжнародної спільноти.

Процес глобалізації та взаємозалежності країн і народів показав, що держава не змогла ефективно виконувати свої функції, як основного і визначального чинника міжнародного права та відносин. Центральне місце в цьому процесі посідає світова спільнота. Міжнародне громадянське суспільство виявляється більш здатним протистояти порушенням міжнародного права, ніж традиційні урядові структури.

Першими кроками міжнародної спільноти можуть стати такі:

1. Створення Спеціального трибуналу щодо російської агресії (а з 2022 року також Республіки Білорусь, яка бере участь у вчиненні злочину); а окрім цього – використання можливостей усіх судових юрисдикцій для покарання злочинців на всіх рівнях (МКС, ЄСПЛ, національні суди України та тих держав, громадянам чи юридичним особам яких завдано збитків від російської агресії).

2. Прийняття суворого і стабільного багатостороннього європейського (а краще на універсальному рівні) документа про заборону злочину агресії проти суверенної держави та відповідальність за цей злочин. Він може ґрунтуватися на Резолюції ООН «Визначення агресії» 1974 року та гарантуватися належним моніторинговим та/або судовим механізмом (включно з МКС та Міжнародним Судом ООН).

3. Реформування безпекової складової системи ООН, зокрема: 1) нормативно-правовий механізм розблокування роботи РБ ООН; 2) внесення змін до Статуту Міжнародного Суду щодо його обов'язкової юрисдикції з питань міжнародного миру та безпеки та посилення гарантій виконання рішень; 3) створення постійного миротворчого контингенту ООН для оперативної (протягом 24 годин) протидії загрозам цивільному населенню та цивільній інфраструктурі.

4. Одним із проявів «гібридної війни» є «економічна агресія». Необхідно прийняти міжнародно-правовий інструмент, який би забороняв використання економічної сили та прямо визнавав недейсними будь-які дії, вжиті під загрозою економічного тиску. Цього не було зроблено під час Віденської конференції з права міжнародних договорів, але це слід зробити зараз. Договір буде вважатися недейсним, якщо його укладення було зумовлене загрозою економічної сили або її застосуванням.

5. Кримінальна відповідальність: щоб належним чином здійснювати кримінальне правосуддя, необхідно залучити всі існуючі інституції та створити нові.

Відповідь на «гібридну агресію», як і сама «гібридна війна», має бути багатовекторною, і в цьому процесі не можна забувати про жоден аспект цієї війни (пропаганда, економічний тиск, терор і кібератаки, використання терористичних та сепаратистських утворень тощо).

Один із засновників міжнародного кримінального правосуддя Антоніо Кассезе так обґрунтував необхідність міжнародного кримінального правосуддя: «коли немає справедливості у відповідь на винищення народу, жертва змушена взяти це в свої руки, як з метою помсти, так і для привернення уваги до замовчуваного історичного факту». Принцип, покладений в основу міжнародного кримінального судочинства, він сформулював так: «справедливість на протизвагу помсті, забуттю і прощенью».

Відповідь на екоцид та агресію має бути найжорсткішою, інакше ці злочини стануть повсякденністю людства.

Головний редактор
д.ю.н. Ольга Буткевич

Події в Українській асоціації міжнародного права

Міжнародна конференція «Міжнародне приватне право у національному судочинстві» («Private international law in national adjudication»)

24 квітня 2023 року Українською асоціацією міжнародного права спільно з Верховним Судом було проведено вже другу конференцію, присвячену питанням застосування міжнародного права національними судами на тему: «Міжнародне приватне право у національному судочинстві» («Private international law in national adjudication»). Цю традицію було розпочато у лютому 2022 року конференцією «Міжнародне право в національному судочинстві». Тоді було вирішено зробити таку подію щорічною. Цього року до організації конференції долучився також Британський інститут міжнародного і порівняльного права (ВІІСЛ).

На відкритті конференції з вітальним словом виступили Ольга Буткевич (доктор юридичних наук, Президент Української асоціації міжнародного права), лорд Девід Ньюбергер (Голова Верховного суду Великобританії у 2012-2017 роках, Президент Британського інституту міжнародного та порівняльного права) та Олена Кібенко (доктор юридичних наук, суддя Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду).

Модератором вступної частини виступила Тетяна Анцупова – доктор юридичних наук, професор, науковий співробітник Британської академії Британського інституту міжнародного та порівняльного права.

Представники співорганізаторів конференції у своїх вітальних виступах відзначили важливість дослідження і обговорення проблематики застосування міжнародного права у національному судочинстві та необхідність обміну досвідом роботи у цій галузі судів різних країн та правових систем. У своїх промовах вони підкреслили корисність ініціативи спільного проведення щорічних конференцій Українською асоціацією міжнародного права спільно з Верховним Судом, і висловили сподівання на її стабільне продовження у майбутньому.

Перша сесія конференції мала назву «Юрисдикційні імунітети держави та її власності: традиційні підходи та сучасні виклики». Дане питання безумовно актуалізувалося із початком агресії Росії проти України у 2014 році.

Першим у даній сесії взяв участь доктор права, арбітр, заслужений юрист України Сергій Войтович із виступом «На шляху до легітимного виключення з правила імунітету для держави агресора». Він наголосив на тому, що сьогодні для України стоїть завдання знайти законні шляхи для позбавлення імунітету держави-агресора. На його думку, це не академічне питання, а практичне – як не допустити безкарності агресора й уникнення відповідальності за принципом імунітету. При цьому С. Войтович зазначив, що це питання потрібно вирішувати не тільки в українських судах і в українському законодавстві, але й переконувати в цьому інші держави. У своєму виступі доповідач звернувся до тих двох принципових рішень, ухвалених Верховним Судом у квітні та травні 2022 року, в яких він відмовив РФ в імунітеті. У своїй доповіді Сергій Войтович також розповів про те, на чому ж ґрунтується особливий режим імунітету держави-агресора в міжнародному праві.

Наступним доповідачем був кандидат юридичних наук, МВА, асистент кафедри міжнародного приватного права НН Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, партнер адвокатського об'єднання «Брати Попко і Партнери» Євген Попко. Він присвятив свій виступ темі «Правова природа юрисдикційного імунітету держав у міжнародному приватному праві». Євген Попко наголосив, що вивчення правової природи юрисдикційного імунітету держав у міжнародних приватно-правових відносинах є актуальним з огляду на численні судові справи у цій царині, а також у зв'язку з відсутністю закону про імунітет іноземних держав в Україні. Він також розглянув питання, пов'язані зі становленням юрисдикційного імунітету держави, визначенням поняття та концепції юрисдикційного імунітету держави, а також тенденціями розвитку імунітету держав у приватно-правових відносинах.

На сесії виступив партнер міжнародної юридичної фірми Holland&Knight (США), LLP Роберт Шоу. Його доповідь мала назву «Практика США щодо юрисдикційних імунітетів». Він розповів про американський підхід до імунітету іноземних держав, з акцентом на можливі підходи до подолання імунітету РФ в американських судах. Протягом останніх тринадцяти років пан Роберт Шоу захищав державу Україна в контексті п'яти позовів та чотирьох апеляцій у США. Ці претензії мали на меті відшкодування збитків на суму понад 1 мільярд доларів США, але він уникнув відповідальності в усіх випадках. Зараз він є головним радником Міністерства юстиції та Національного банку України у двох

важливих справах. У своїй доповіді він, зокрема, зупинився на практичному аспекті своєї діяльності та розповів про використання практики Сполучених Штатів у цьому контексті.

Модерувала дану Сесію, доктор юридичних наук, професор кафедри міжнародного права НН Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка Марина Медведєва

Друга Сесія конференції мала назву «Розвиток міжнародного приватного права в умовах війни: основні виклики, наслідки та прогнози» і була зумовлена проблемами, з якими зіткнулась правова наука і практика у зв'язку з російсько-українським збройним конфліктом. Реалії останніх 9 років – агресія Росії проти України та російсько-український збройний конфлікт – накладають відбиток на усі галузі права. Не винятком стають і проблеми міжнародного приватного права і цивілістики взагалі. Тому природно, що на даній Сесії конференції багато уваги було приділено впливу збройних конфліктів на застосування міжнародного приватного права національними судами та на шляхи і можливості майнової відповідальності держави-агресора.

На Сесії виступив доктор юридичних наук, професор Варшавського університету, партнер юридичної фірми Kochanski & partners (Варшава), почесний консул Австрії у Львові Маркіян Мальський. У своїй доповіді «Виконання рішень українських судів в Польщі щодо стягнення з росії шкоди, заподіяної військовою агресією» він відзначив труднощі, з якими стикаються позивачі та їхні представники у зв'язку з виконанням судових рішень проти держави-агресора. Він наголосив на необхідності перегляду консервативної концепції імунітету держави та її майна щодо випадків грубого порушення такою державою норм міжнародного права.

Доктор юридичних наук, доцент, суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Юлія Черняк у своїй доповіді «Міжнародні сімейні спори щодо дітей: судова практика, виклики в умовах війни» підняла питання впливу збройних конфліктів на захист прав та інтересів дітей у сімейних спорах. Доповідач відзначила особливість інституту захисту дітей та підвищені вимоги до держави та її судів по забезпеченню такого захисту. Ю. Черняк проаналізувала практику вітчизняних та зарубіжних судів у зв'язку з російсько-українським конфліктом.

Наступний доповідач – кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного приватного права НН Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка – Богдан Криволапов присвятив свою доповідь питанню «Реституції культурних цінностей в міжнародному приватному праві». Доповідач зосередився на питанні захисту культурних цінностей під час здійснення РФ агресії проти України. При цьому він проаналізував Гаазьку конвенцію 1954 року про захист культурних цінностей та деякі інші конвенції і можливості їх застосування у цьому збройному конфлікті, факти, що свідчать про неодноразове порушення РФ норм міжнародних договорів та конвенцій, які стосуються захисту культурних цінностей, питання міжнародноправової відповідальності РФ за шкоду, завдану об'єктам культурної спадщини України. На думку автора за масове знищення пам'ятників архітектури та містобудування, заподіяння серйозної шкоди культурним цінностям мають бути застосовані санкції, передбачені в главі 4 Другого додаткового протоколу до Гаазької конвенції 1954 року, в тому числі і особиста кримінальна відповідальність. Крім того, такі діяння є воєнними злочинами і ратифікація Україною Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду суттєво допоможе притягнути до кримінальної відповідальності винних осіб. Реституції і репарації мають стати основними способами відшкодування збитків, які було завдано об'єктам культурної спадщини України. При цьому доповідач наголосив на необхідності удосконалення Гаазької конвенції 1954 року і двох Протоколів до неї, враховуючи існуючі реалії і нові виклики, та неефективність міжнародно-правового регулювання охорони та повернення культурних цінностей.

Модерувала Сесію Барбара Доманн, представник КС Blackstone Chambers, суддя міжнародних комерційних судів та арбітражів.

Третя Сесія Конференції була присвячена «Особливостям сучасного розвитку міжнародного приватного права» і поєднала у собі питання матеріального та процесуального міжнародного приватного права. Так у своїй доповіді «Проблеми міжнародного приватного права в контексті рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України» кандидат юридичних наук, завідувач кафедри міжнародного приватного права НН Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка Віктор Калакура звернувся до одного з найактуальніших процесів, який відбувається у вітчизняній науці, практиці і законодавстві з цивільного права. На думку доповідача Цивільний кодекс повинен стати кодексом усього приватного права і його неможливо розглядати у відриві від оновлення, зокрема, сімейного законодавства та норм міжнародного приватного права, а оновлення цивільного законодавства має нерозривно розглядатися з оновленням сімейного законодавства. Адже регулювання сімейних і спадкових відносин, опіки і піклування тощо має стати інтегральною частиною нового Кодексу. Крім того, В. Калакура наголосив, що у сучасних умовах

приватні відносини не можуть пов'язуватись суто з межами однієї держави. Сучасний розвиток світового суспільства характеризується збільшенням питомої ваги приватних відносин ускладнених іноземним елементом, за участю іноземних фізичних та юридичних осіб. Доповідач згадав і проблеми пов'язані зі специфікою діяльності вітчизняної судової системи, зокрема, процедуру захисту іноземних інвестицій. За його висновком належне регулювання цих відносин може бути забезпечене саме в контексті повернення оновлених норм міжнародного приватного права із закону про міжнародне приватне право в Цивільний кодекс з урахуванням регламентів ЄС щодо колізійного регулювання окремих видів відносин – договірних та недоговірних зобов'язань, відносин у сфері спадкування та сімейного права.

Питанням міжнародного цивільного процесу був присвячений виступ доктора юридичних наук, судді Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду Олени Кібенко на тему: «Як дотриматися розумних строків розгляду справи за участі нерезидентів: практичні проблеми застосування Гаазької конвенції про вручення судових та позасудових документів 1965 року». Нею було проаналізовано усі етапи процесу розгляду справ за участі нерезидентів, відповідне законодавство України та вітчизняна судова практика з цього питання. за висновком доповідача інструменти суду для дотримання розумного строку можуть бути наступними: визначитися чи підлягає документ обов'язковому врученню відповідно до Конвенції, правильно визначити спосіб вручення, визначити чи підлягають перекладу документи, які будуть вручатися, та зважено вирішувати питання щодо зупинення провадження та призначення дати судового засідання.

Модератором Сесії виступив Андрій Козлов, член ВККС у 2016-2019 рр.

Наприкінці зустрічі учасники конференції домовились про продовження традиції проведення щорічних конференцій спільно Українською асоціацією міжнародного права з Верховним Судом, присвячених різноманітним питанням міжнародного права у національному судочинстві.

VIII Харківські міжнародно-правові читання (до 100-ліття з дня народження професора М. В. Яновського)

19 травня 2023 року за щорічною традицією було проведено вже Восьмі Харківські міжнародно-правові читання. Цього року вони були присвячені 100-літтю з дня народження одного з засновників новітньої харківської школи міжнародного права професора Михайла Яновського (1923-1993).

Співорганізаторами читань були кафедра міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Українська асоціація міжнародного права та Науково-дослідний інститут державного та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України.

Читання відбувалися в онлайн режимі. Модератором читань виступив к.ю.н., професор, завідувач кафедри міжнародного права НЮУ Володимир Стешенко. З вітальними словами виступили: Дмитро Лученко (д.ю.н., професор, проректор з наукової роботи НЮУ) та Ольга Буткевич (д.ю.н., професор, кафедри міжнародного права Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка).

Своїми спогадами про Михайла Володимировича Яновського поділилась його донька Анна Аркадіївна НЕГОДА.

В міжнародно-правових читаннях з нагоди 100-ліття з дня народження професора М. В. Яновського взяли участь його учні і колеги. Читання перетворились на обмін добрими спогадами про колегу та вчителя, але також і про нагальні міжнародно-правові проблеми, на вивчення яких надихав професор Яновський.

Зі спогадами про професора Михайла Яновського і думками про його науковий спадок виступили: Володимир Буткевич (д.ю.н., професор, суддя Європейського суду з прав людини у відставці, Віце-президент Академії наук вищої школи України), Василь Репецький (професор, завідувач кафедри міжнародного права Львівського національного університету імені Івана Франка), Михайло Буроменський (д.ю.н., професор, професор кафедри міжнародного права Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка), Григорій Мошак (д.ю.н., професор, професор кафедри цивільного та трудового права Одеського національного морського університету), Олег Тарасов (д.ю.н., доцент кафедри міжнародного права НЮУ), Ірина Кудас (к.ю.н., доцент), Оксана Капліна (д.ю.н., професор, завідувач кафедри кримінального процесу НЮУ, заступник голови Вченої ради НЮУ).

Міжнародно-правовий брифінг Української асоціації міжнародного права «Женевська декларація про права людини на морі»

14 червня 2023 року Українська асоціація міжнародного права спільно з організацією з захисту прав людини на морі «Human Rights at Sea» провела міжнародно-правовий онлайн брифінг, в якому взяли участь державні, юридичні та академічні учасники з України та Великої Британії, щоб обговорити розробку Женевської декларації з прав людини на морі.

За участі Ольги Буткевич, президента Української асоціації міжнародного права, та Девіда Хаммонда, директора організації з захисту прав людини на морі «Human Rights at Sea», 90-хвилинна вступна сесія була присвячена ознайомленню з Декларацією, під час якої виступили експерти з України та країн-укладачів Декларації.

Серед них були професор Іріні Папаніколопулу, професор міжнародного права в школі східних і африканських досліджень Лондонського Університету, професор Стівен Хейнс, професор міжнародного публічного права університету Грінвіча, Ольга Переверзева, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.

Брифінг був спрямований на початкове розуміння того, чому Декларація потрібна Україні, і як вона може сприяти розвитку прав людини для зацікавлених сторін у морському секторі.

На сесії обговорювалися питання міжнародного права у сфері прав людини на морі, що розвивається, переваги та виклики Женевської декларації про права людини на морі, а також розвиток міжнародного права у сфері прав людини на морі в Україні.

Директор, Девід Хаммонд, зазначив, що «незважаючи на численні виклики, з якими стикається розробка нових міжнародних інструментів м'якого права, ініційованих громадянським суспільством, активна участь українських прихильників демонструє вражаюче лідерство, особливо в такі випробувальні часи для демократії та верховенства права в Україні».

На думку Президента Української асоціації міжнародного права Ольги Буткевич, «У сучасному гомоцентричному міжнародному праві такими цінностями є права людини. Немає жодної галузі чи інституту міжнародного права, яка б не була пронизана ідеєю захисту прав людини і не базувалася на ній. Тому створення доктринального проекту кодифікації – Женевської декларації з прав людини на морі – є непересічною подією. Цей документ охоплює важливу сферу захисту прав людини, а саме морську сферу».

Народний депутат України Сергій Гривко зазначив: «Женевська декларація про права людини на морі є важливим документом м'якого права, який надасть Україні можливість бути однією з перших країн, яка розробляє нормативно-правові інструменти для підтримки післявоєнних репарацій за втрату державного майна та інфраструктури в прибережних районах Чорного та Азовського морів, а також за поранення та загибель українських та іноземних громадян, що надають свою підтримку, у морській сфері».

Щорічна Конференція Української асоціації міжнародного права (26 червня 2023 року)

Відповідно до п. 7.1 Статуту ВГО «Українська асоціація міжнародного права», Конференція УАМП є вищим органом управління організації та скликається за рішенням Правління.

Цьогорічна щорічна Конференція УАМП відбулась 26 червня 2023 року в онлайн-режимі. В Конференції взяли участь делегати від регіональних відокремлених підрозділів Організації, інші члени Асоціації.

До порядку денного конференції, серед іншого, були включені питання звіту Президента УАМП Ольги Буткевич, Ревізійної комісії УАМП, затвердження складу Правління та Піклувальної ради УАМП. Рішенням Конференції було одногосно затверджено звіти Президента та Ревізійної комісії за 2021-2022 роки.

Учасники Конференції обговорили останні події та заходи, які проводились під егідою Асоціації та підготовку до відзначення 30-ліття утворення УАМП. Було ухвалено провести Конференцію з нагоди 30-ліття утворення Української асоціації міжнародного права у змішаному форматі (з можливістю онлайн підключення) 20 жовтня 2023 року у м.Львів.

Сьомі щорічні міжнародно-правові читання, присвячені пам'яті професора Олександра Задорожнього

26 червня 2023 р. Українська асоціація міжнародного права провела Сьомі щорічні міжнародно-правові читання, присвячені пам'яті Олександра Вікторовича Задорожнього – доктора юридичних наук, професора, завідувача кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка (2003-2017 рр.), Заслуженого юриста України, Президента Української асоціації міжнародного права (1999-2017 рр.).

Під час відкриття Читань за спогадами про Олександра Вікторовича виступили його учні – Ольга Буткевич (Президент Української асоціації міжнародного права) та Микола Гнатівський (Суддя Європейського суду з прав людини).

У виступах учасників Читань піднімалися міжнародно-правові теми, які розробляв професор Задорожній, і які зберігають свою актуальність.

У Читаннях взяли участь: Ілона Хмельова (виступ на тему: «Міжнародно-правова оцінка економічного виміру протидії російській агресії в роботах професора Олександра Задорожнього»), Ксенія Лобода («Анексія Криму – міжнародний злочин в працях О. Задорожнього»), Захар Тропін («Проблемні питання імплементації механізмів відшкодування шкоди спричиненої агресією Російської Федерації»), Марина Медведєва («Юрисдикційні імунітети РФ та відшкодування шкоди, завданої внаслідок її збройної агресії проти України»), Наталя Крестовська («Імплементація міжнародних стандартів відновного правосуддя в Україні: проблеми та перспективи»), Ліліана Тимченко («Термінологічний ряд поняття «тероризм»: міжнародно-правові оцінки»), Світлана Андрейченко («Колективна самооборона у міжнародному праві: критерії застосування»), Ольга Широкова-Мурараш та Світлана Патюк («Розбіжності у юридичній кваліфікації примусового переміщення українських дітей на територію Росії»), Галина Іордек («Право на мирне володіння майном у міжнародному праві: універсальний та регіональний виміри»).

Вибрані тези виступів учасників Сьомих щорічних міжнародно-правових читань, присвячених пам'яті професора Олександра Задорожнього публікуються у цьому випуску Українського часопису міжнародного права.

**Dainius
ŽALIMAS****TRANSITIONAL JUSTICE:
LEADING CASES OF THE
CONSTITUTIONAL COURT OF THE
REPUBLIC OF LITHUANIA¹****PUBLIC LECTURE
(12 May 2023, Kyiv, Ukraine)**

Before presenting the issues of transitional justice considered by the Lithuanian Constitutional Court in more detail, I have to introduce you with the main facts of our history and the main stages of the development of the Lithuanian constitutionalism. This can help in understanding the aspects of transitional justice developed by the Lithuanian Constitutional Court and why they are concentrated on the issues of memorialisation, recognition of historical truth, satisfaction for victims and general prevention rather than reconciliation.

In the annotation of the book on the Lithuanian constitutionalism published in 2017 by the Lithuanian Constitutional Court on the occasion of the IVth Congress of the World Conference of Constitutional Justice in Vilnius we can find the following words: «the tradition of Lithuanian constitutionalism is closely related to the fight for Freedom. There cannot be Democracy, human rights and the rule of law without Freedom. These values and the traditions of constitutionalism steeped in history are the reason why we so cherish our Constitution». Indeed, the current Constitution, which is the longest valid Constitution in the Lithuanian history (though last year we celebrated only 30th anniversary of this Constitution), seems to accumulate all the lessons and experience of the past. In its Preamble we can find mentioning about the origins of the Lithuanian constitutional tradition and the centuries-long fight for freedom and independence.

The centralised State of Lithuania emerged in the 13th century. In the 15th century the Grand Duchy of Lithuania lied from the Baltic to the Black see and comprised huge territories of contemporary Belarus, Ukraine and West Russia. The first famous sources of the Lithuanian law were the Lithuanian Statutes adopted in the 16th century (of 1529, 1566 and 1588), which were one of the most progressive codifications of law in Europe. In 1791 the Commonwealth of Two Nations – Lithuania and Poland – adopted the Constitution that was the first written Constitution in Europe and the second written Constitution in the world.

What was common to the mentioned sources of the Lithuanian constitutional law? They all arose from the desire of the People to live under the rule of law rather than under arbitrary rule by law. There we can notice the origins of modern constitutionalism, because the powers of the ruler had to be restricted in accordance with law for the protection of the rights of citizens. In both the Statutes and the Constitution we can also see the beginning of the Lithuanian parliamentary traditions as well as of the principles of equality of citizens, separation of powers and independence of the judiciary. However, a few years after the Constitution, in 1795,

---

¹ В основу тексту покладено лекцію, прочитану 12 травня 2023 року в НН Інституті міжнародних відночин Київського національного університету імені Тараса Шевченка
The text is based on a lecture delivered on May 12, 2023 at the ES Institute of International Relations of Taras Shevchenko Kyiv National University

the Commonwealth of Two Nations were absorbed by the Russian empire and some other neighbours who opposed to the dissemination of the ideas of freedom and the rule of law. Until the beginning of the 20th century the major part of Lithuania had been annexed by Russia where the ruler has always been above the law and any other branches of the government.

Lithuania declared its independence at the end of the World War I. The Act of Independence of 16 February 1918 is the constitutional fundament of the modern State of Lithuania as a new subject of international law, though certainly this State is continuing constitutional traditions of the ancient Lithuanian State. Then Lithuania succeeded to defend the independence and was recognised by the international community, including by Russia in the Peace Treaty of 1920.

In 1918 Lithuania was among the first countries in the world, which recognised electoral rights to women. In 1922 the first democratic Constitution of the modern Republic of Lithuania was adopted, which provided for a parliamentary republic. However, in 1926 after the coup *d'état*, the authoritarian (though comparatively soft) rule was introduced, which existed until the loss of independence in 1940 after the outbreak of the World War II.

From the standpoint of international law, in 1940 the Soviet Union committed an aggression against the Republic of Lithuania, which was contrary to the already settled prohibition of an aggressive war under the Briand-Kellogg Pact of 1928 and a number of bilateral treaties, including the mentioned Peace Treaty, the non-aggression treaty, the treaty (one of the 1933 London conventions) on the definition of aggression. That is why, the Soviet annexation was not recognised by the Western powers (who relied on the well-established Stimson doctrine of 1932 proclaimed with regard to the Japanese intervention to China), Lithuania has never become a legitimate part of the USSR (being an occupied country) and, finally, Lithuania succeeded in maintaining the continuity of statehood. The State continuity of the Republic of Lithuania was built on two pillars – the will of the Lithuanian people to maintain their State (which was clear from the uniquely long armed Resistance against the second Soviet occupation in 1944-1953 and also the continuous functioning of the Lithuanian diplomatic service abroad – Lithuania's legations in Washington, London and the Holy See) survived all the occupation as well as the continued recognition of the Republic of Lithuania, which was a corollary of the policy of non-recognition of the Soviet annexation. The Resistance left one important constitutional document I am going to present later – the 16 February 1949 Declaration of the Lithuanian Freedom Fight Movement.

On 11 March 1990 Lithuania restored its independence on the basis of the preserved continuity of the State. Therefore, under international law, it was not the secession from the Soviet Union, it was rather the liberation from the Soviet occupation. Also Lithuania is not a state, successor to the USSR; it is identical to the State of Lithuania proclaimed in 1918.

Needless to say, this concept of the continuity and identity of the Republic of Lithuania continues to frustrate Russia that still claims that Lithuania has allegedly illegally seceded from the Soviet Union and denies all the illegal deeds of the latter, including the crimes against the Lithuanian people during the Soviet occupation. By the way, such a position does not comply with the 1991 Treaty on Fundamentals of Inter-State Relations, whereby Russia recognised Lithuania's status in accordance with the fundamental acts of 11 March 1990.

As you can see against this historical and legal background, transitional justice in Lithuania had inevitably, first and foremost, the meaning of acknowledging the truth as well as paying a tribute to the victims of a foreign regime of occupation and communist totalitarian ideology. It was less related with the internal factors, except the legal assessment of the activities of those Lithuanian nationals who had collaborated with the occupying State.

The Lithuanian Constitutional Court has not often faced the constitutionally relevant historical issues. There are two major cases in this field, which I would like to analyse. Both of them are related to the international and constitutional status of the armed Resistance to the Soviet occupation. The first is the Ruling of 30 July 2020, which is on general issues of that status. The second is the Ruling of 18 March 2014, which is on criminal responsibility for the crimes against the Lithuanian population, including partisans as members of the Resistance.

The first case of 30 July 2020 involves much the broader and quite a unique concept of the fundamental constitutional acts of the State of Lithuania and the related doctrines of their supra-constitutionality and constitutional identity.

If we look more carefully at the origins and the purpose of the Constitution, as a social contract and a normative basis for the common life of the People, we can observe that no Constitution is usually written on the basis of *tabula rasa* – the Constitution does not appear out of nowhere and overnight. On the contrary, before adopting the Constitution, the People have to establish and organise themselves into a State. This is usually achieved through the declaration of independence that is the «birth certificate» of the State, in which

the foundation of the newly born State is laid down. That is why it can also be referred as a fundamental constitutional act of the State. It is an act that establishes the core of constitutionalism for an established State and remains «valid» throughout the lifespan of that State. Therefore, it is natural that the subsequent drafting and adoption of the Constitution should also inevitably rely on it. Together with the Constitution the declaration of independence forms a block of constitutionality of a certain State. Such a role of the declaration of independence has been similarly described by the constitutional courts of Moldova and Slovenia.

Due to the five decades of foreign occupation in the XXth century, Lithuania, just as the other two Baltic States, has more than one fundamental constitutional act in which we find the foundation of the modern statehood. Apart from the mentioned Act of the Independence of 16 February 1918, the Constitutional Court also assigned to this category the Act of Restoration of the Independence of 11 March 1990 and the Declaration of 16 February of 1949 of the Council of the Lithuanian Freedom Fight Movement. The latter is particularly important from the perspective of transitional justice, as it was adopted by the then supreme authority of the Resistance to the Soviet occupation with the aim to express the principles of the eventual restoration of the independence of the Republic of Lithuania based on State continuity.

There are three particular features of the fundamental constitutional acts of the State of Lithuania. First, they are pre-constitutional acts, as they were adopted before the current Constitution of 1992. Second, they are of constituent (re-constituent) nature, as they established the modern State of Lithuania or restored (sought to restore – as in case of the 16 February 1949 Declaration) its independence. Third, all the three fundamental constitutional acts of the State of Lithuania were adopted by the unique supreme political representative institutions of the respective time-period. Their uniqueness laid in their particular mandate: they expressed the will of the People to (re)establish the independent democratic State of Lithuania. Since no other representative institution is mandated with such powers, the fundamental constitutional acts, including the Declaration of 16 February 1949, are not subject to amendments and cannot be abolished.

Meanwhile, the doctrine of supra-constitutionality attributable to the fundamental constitutional acts of the State of Lithuania is based on two premises. First, it is the assignment of those acts to the category of the primary sources of constitutional law adopted by the primary (re)constituent power. The division between the primary and secondary constituent power of the people was made by a pioneer of the Lithuanian doctrine of supra-constitutionality Konstantinas Račkauskas in his book «On the Issues of the Lithuanian Constitutional Law» published in emigration already in 1967. In this context, the establishment or re-establishment of the State is an act of primary constituent power, while the Constitution is perceived as an act of secondary constituent power. Naturally, the secondary power is derived from the primary and is empowered by the latter to adopt the Constitution. As a consequence, the secondary constituent power cannot trespass the limits established by the primary constituent power. On the contrary, it is the Constitution that arises out of the fundamental constitutional acts adopted by the primary constituent power.

Second, the purpose of the Constitution, which is to safeguard the *raison d'être* of the State as the common good of the People, without which the Constitution would become meaningless. In other words, the Constitution cannot be perceived as «a suicide pact» (the maxim known already from time of the US President Lincoln). Following the tradition of American constitutionalism, this means that the Constitution cannot be employed against itself, including for the destruction of its foundation – the sovereignty of the People and their State.

Consequently, taking into account the origins and the purpose of the Constitution, one can make the conclusion that there are certain fundamental principles that have been established before the adoption of the Constitution and that are above the Constitution; the Constitution has to comply with and to develop those principles; they have to be found in the core provisions of the fundamental constitutional acts of the State of Lithuania. This is exactly what the doctrine of supra-constitutionality is about.

In its Ruling of 30 July 2020 the Constitutional Court stated about supra-constitutionality in the following way: «the provisions of the fundamental constitutional acts of the State of Lithuania that consolidated and implemented the unamendable fundamental constitutional principles – independence, democracy, and the innate nature of human rights and freedoms – have supra-constitutional force; they may not be denied by any constitution of the State of Lithuania. On the contrary, the Constitution, as supreme law, enshrines and unconditionally protects these constitutional values. If the Constitution were interpreted in a different way, as mentioned before, the preconditions would be created for abolishing the restored «independent State of Lithuania, founded on democratic principles», as proclaimed by the Act of Independence of 16 February 1918».

Thus, first and foremost, the fundamental constitutional principles – the independence of the State, democracy and inherent nature of human rights – have been acknowledged as being supra-constitutional. They are also expressed and consolidated in Art. 1 of the current Constitution, which proclaims the State of Lithuania to be «an independent democratic republic». In addition, apart from that core provision of the

Act of Independence, the core provisions of the Act on Restoration of Independence and the Declaration of 16 February 1949, which declare State continuity and identity as the legal ground for the restoration of independence, are also acknowledged as having supra-constitutional force; the concept of independence of the State of Lithuania inevitably includes the continuity of the State during the former foreign occupation and its identity with the State of Lithuania established by the Act of Independence.

The concept of constitutional identity is broader than that of supra-constitutionality: apart from the unchangeable constitutional core safeguarded by the doctrine of supra-constitutionality, it also includes the constitutional traditions that are established by the fundamental constitutional acts of the State of Lithuania. The majority of those constitutional traditions that do not have the status of an eternity clause (but that are also almost impossible to change) have been established namely by the Declaration of the LFFM Council of 16 February 1949. From the perspective of transitional justice and the recognition of the merits of the Resistance, three constitutional traditions can be mentioned.

First, a parliamentary republic (expressed by adherence to the spirit of the 1922 Constitution thereby rejecting the legacy of the authoritarian rule in general). This provision can be explained by the strong negative attitude towards the authoritarian super-presidential regime under the constitutions of 1928 and 1938, i.e. it marked the return to the key constitutional principles of independence and democracy as proclaimed by the Act of Independence of 1918.

Second, the Western geopolitical orientation of the State (nowadays implying, on the one hand, non-alliance with the post-Soviet blocks and, on the other hand, the fully-fledged membership in the European Union and the NATO). By virtue of para. 22 of the Declaration of 16 February 1949, the State of Lithuania for the first time in its history expressed its commitment to universal human rights standards – the Universal Declaration of Human Rights. It was a unique commitment, since at that time Lithuania was occupied and thus had substantial difficulty in exercising its sovereignty. The decision to follow the Universal Declaration of Human Rights demonstrated not only wisdom of the signatories of the Declaration of 16 February 1949. It rather reflected the turn of the State of Lithuania for the democratic order as well as its completely different values and completely different orientation from that of the occupier – the Soviet Union (it is worth to recall here that in the UN General Assembly the USSR together with its satellites abstained from voting for the Universal Declaration of Human Rights).

Third, the Declaration of 16 February 1949 proclaimed about the inconsistency with the Constitution of both the Nazi and the Soviet occupation totalitarian regimes, including the prohibition of the communist party (after the Ruling of the Constitutional Court one can conclude that the communist party is declared illegal at the highest constitutional level). This Party was declared illegal as dictatorial and contrary to the independence and other fundamentals of the constitutional order of Lithuania. The special prohibition of the Communist Party can be explained by the circumstances and experience of that time: it was namely the Communist Party that had established dictatorship and totalitarian regime in the Soviet Union and introduced it in the occupied Lithuania; the Communist Party had been both the organiser and a tool of the Soviet aggression and repressions, it was the main pillar of the Soviet occupation. Therefore, para. 16 of the Declaration of 16 February 1949 resembles to the implementation of the concept of 'democracy capable to defend itself,' which later emerged and was developed under the framework of Art. 17 of the 1950 Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Against this background, one may recall the 20 July 1957 Decision of the European Commission of Human Rights on admissibility in the case of *Communist Party (KPD) v. the Federal Republic of Germany*, where the Communist Party was characterised in a similar way: the Commission noted that the aim of the Communist Party, that is the establishment of «the communist social order by means of a proletarian revolution and the dictatorship of the proletariat», was contrary to the Convention; in practice such a Party had intended to destroy the rights and freedoms set forth in the Convention and ultimately had sought the destruction of democracy. The prohibition of the Communist Party was not intended to bring about legal responsibility of each member of that Party: only persons who by collaborating with either the Soviet or the Nazi occupiers had committed the crimes resulting in damage for the Resistance, the State or its people, had to be held legally responsible.

In such a particular way, on the one hand, those constitutional traditions reflect national elements of the constitutional identity of Lithuania based on its specific historical experience and legal heritage; on the other hand, they are developing, safeguarding and strengthening the unamendable pillars of constitutionalism – the independence of the State, democracy and inherent nature of human rights as an inseparable element of a democratic constitutional order.

Thus, to sum it up, by the Ruling of 30 July 2020 the Lithuanian Constitutional Court managed to raise the Resistance to the Soviet occupation in defending the State independence and democratic constitutional order to the highest possible constitutional level. Due to the continuity of the State, the fundamental act of the Resistance (the Declaration of 16 February 1949), more precisely its core principles, is recognised as

one of the three supra-constitutional acts, from which the Constitution arises and to which the Constitution has to comply in terms of interpretation. The leadership of the Resistance (the LFFM Council) is treated as the legitimate government of the Republic of Lithuania of the respective time, while the partisan forces are recognised to be the voluntary armed forces of the belligerent Republic of Lithuania. In addition, the nullity of the Soviet nationality imposed of the Lithuanian nationals and the illegality of the Soviet administration of Lithuania is declared (as a consequence, the service in that administration cannot be considered as the service to the State of Lithuania).

Not less important is the issue of responsibility for the crimes committed by the occupation regimes against the Lithuanian people. Here the key ruling of the Lithuanian Constitutional Court is that of 18 March 2014. In this case the Court examined the constitutionality of the definition of genocide under the national Criminal Code, which was broader in scope than that provided by the 1948 Genocide Convention. Apart from the internationally protected national, ethnical, racial, religious groups, the Lithuanian definition of genocide also includes social and political groups. This definition was found not being in conflict with the Constitution. What was declared unconstitutional, it was the provision of the Criminal Code, which allowed the retroactive application of criminal responsibility to the actions that are considered to constitute genocide only under national law (i.e., directed against persons belonging to social or political group).

In order to verify the constitutionality of the said provisions of the Criminal Code, the Constitutional Court had to review the international and historical context of the crimes perpetrated by the Soviet occupation totalitarian regime and to provide the constitutional guidelines on their assessment.

The Constitutional Court relied largely on the documents of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe. Firstly, it relied on Resolution 1481/2006 of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe of 25 January 2006 on the need for international condemnation of crimes of totalitarian communist regimes, which not only condemned such crimes, but also gave their general definition. The said resolution noted that the totalitarian communist regimes have been «<...> without exception, characterised by massive violations of human rights. The violations have differed depending on the culture, country and the historical period and have included individual and collective assassinations and executions, death in concentration camps, starvation, deportations, torture, slave labour and other forms of mass physical terror, persecution on ethnic or religious grounds, violation of freedom of conscience, thought and expression, of freedom of the press, and also lack of political pluralism». The same resolution also noted that the crimes of the totalitarian communist regimes «<...> were justified in the name of the class struggle theory and the principle of dictatorship of the proletariat. The interpretation of both principles legitimised the 'elimination' of people who were considered harmful to the construction of a new society and, as such, enemies of the totalitarian communist regimes».

The Constitutional Court drew attention to the fact that the Report of 16 December 2005 made by the Political Affairs Committee of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe regarding the draft of the aforesaid resolution noted that «[t]he important feature of communist crimes has been repression directed against whole categories of innocent people whose only 'crime' was being members of these categories. In this way, in the name of ideology, the regimes have murdered tens of millions of rich peasants (kulaks), nobles, bourgeois, Cossacks, Ukrainians and other groups.» The same report of 16 December 2005 made by the Political Affairs Committee of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe also points out the following number of people killed by the communist regimes: the former Soviet Union – 20 million victims; China – 65 million; Vietnam – 1 million; North Korea – 2 million; Cambodia – 2 million; Eastern Europe (excluding the former Soviet Union with the territories occupied by it) – 1 million.

In addition, the Constitutional Court took note of Resolution No. 1723 (2010) of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe of 23 April 2010 commemorating the victims of the Great Famine (Holodomor) in the former USSR, in which, *inter alia*, it is held that «[t]he totalitarian Stalinist regime in the former Soviet Union led to horrifying human rights violations which deprived millions of people of their right to life»; «[m]illions of innocent people in Belarus, Kazakhstan, Moldova, Russia and Ukraine, which were parts of the Soviet Union, lost their lives as a result of mass starvation caused by the cruel and deliberate actions and policies of the Soviet regime»; «[w]hile these events may have had particularities in various regions, the results were the same everywhere: millions of human lives were mercilessly sacrificed to the fulfilment of the policies and plans of the Stalinist regime»; the Parliamentary Assembly of the Council of Europe «strongly condemns the cruel policies pursued by the Stalinist regime, which resulted in the death of millions of innocent people, as a crime against humanity» and «[i]t resolutely rejects any attempts to justify these deadly policies, by whatever purposes <...>».

In the light of all the above considerations, the Constitutional Court emphasised that crimes against humanity and war crimes are undoubtedly attributable to totalitarian communist regimes, *inter alia*, the Soviet Union, whilst the crimes committed against certain national or ethnic groups during a certain period might be considered to constitute genocide as defined according to the universally recognised norms of

international law. Here the Constitutional Court expressly stated about the genocide of Crimean Tatars, Chechen and Ingush people, Ukrainians (Holodomor), etc.

The Constitutional Court formulated the guidelines on the assessment of international crimes perpetrated by the Soviet occupation regime in the territory of the Republic of Lithuania in the following way:

– in the territory of the Republic of Lithuania, the Soviet occupation regime had perpetrated international crimes that could be qualified, according to the universally recognised norms of international law, as crimes against humanity (killing and extermination of civilians, deportation of residents, their imprisonment and persecution on political and national grounds, etc.) and war crimes (killing and deportation of persons protected under international humanitarian law, forced recruitment of residents of an occupied territory to the armed forces of an occupying state, etc.);

– the crimes against the residents of the Republic of Lithuania had been a part of the targeted and systematic totalitarian policy pursued by the USSR: the repressions against the residents of Lithuania had sought to exterminate the basis of the civil nation of Lithuania, the former social and political structure of the State of Lithuania, they had been directed against the most active political and social groups of the residents of the Republic of Lithuania. Thus, with consideration of the international legal and historical context – the ideology of the totalitarian communist regime of the USSR upon which the extermination of entire groups of people had been grounded, the scale of repressions of the USSR against the residents of the Republic of Lithuania, which had been a part of the targeted policy of the extermination of the basis of Lithuania's civil nation and of the targeted policy of the treatment of Lithuanians as an «unreliable» nation – during a certain period (in 1941, when mass deportations of Lithuanians to the Soviet Union had begun and non-judicial executions of detained persons had been carried out, and in 1944–1953, when mass repressions had been carried out during the partisan war against the occupation of the Republic of Lithuania), the crimes perpetrated by the Soviet occupation regime might be assessed as genocide as defined according to the universally recognised norms of international law. It is interesting to find out that recently in a very similar way the Raoul Wallenberg Center for Human Rights and New Lines Institute for Strategy and Policy (around 30 experts) assessed the Russian aggressive war against Ukraine (in their Independent Legal Analysis of the Russian Federation's Breaches of the Genocide Convention in Ukraine and the Duty to Prevent, released in May 2022). They emphasised the existence of the Russia's genocidal plan to destroy the Ukrainian national group at least in part by destroying its identity through the elimination of a backbone of a civic nation. In particular, they noticed the Russian state-orchestrated incitement to genocide through the denial of the existence of a Ukrainian identity, the slogans «denazification» and dehumanization, the construction of Ukrainians as an existential threat («de-Ukrainization»), the conditioning the Russian audience to commit or condone atrocities, the genocidal pattern of destruction targeting Ukrainians;

– in the course of the qualification of the actions against the participants of the Resistance against the Soviet occupation as a political group, one should take into account the significance of this group for the entire respective national group (the Lithuanian nation) that is covered by the definition of genocide according to the universally recognised norms of international law; according to the universally recognised norms of international law, the actions carried out during a certain period against certain political and social groups of the residents of the Republic of Lithuania might be considered to constitute genocide if such actions – provided this had been proved – had been aimed at destroying the groups that represented a significant part of the Lithuanian nation and whose destruction had had an impact on the survival of the entire Lithuanian nation;

– in case of the absence of any proof of such an aim, in its turn it should not mean that, for their actions against the residents of Lithuania (for example, their killing, torturing, deportation, forced recruitment to the armed forces of an occupying state, persecution for political, national, or religious reasons), respective persons should not be punished according to the laws of the Republic of Lithuania and universally recognised norms of international law; in view of concrete circumstances, one must assess whether those actions entail crimes against humanity or war crimes.

Thus, according to the Constitution, the impunity for international crimes perpetrated by the Soviet occupation regime must be avoided, regardless of the classification of the said crimes.

In assessing the national definition of a crime of genocide, the Lithuanian Constitutional Court noted that, under the universally recognised norms of international law, states are under the obligation to adopt national legislation establishing responsibility for genocide. In the practice of the States concerned, the said obligation may also be understood as certain discretion, while taking account of a concrete historical, political, social, and cultural context, to establish, in their national law, a broader definition of the crime of genocide than that established under the universally recognised norms of international law, among other things, as the possibility of including, within the respective national law, social and political groups in the definition of genocide. The Court also noted that the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide and

the Rome Statute of the International Criminal Court, a party to which the Republic of Lithuania is, do not preclude the possibility of the establishing of a broader definition of genocide. Therefore, the Constitutional Court held that the inclusion of social and political groups in the national definition of genocide resulted from the concrete international legal and historical context – the international crimes committed in the Republic of Lithuania by the occupying totalitarian regimes, in particular by the Soviet occupation regime.

In general, the Lithuanian Constitutional Court admitted that the extermination of the Lithuanian partisans can be assessed as genocide, if they are recognised to be a significant part of the Lithuanian national group (a backbone of a civic Nation), the destruction of which would have an impact on the survival of that national group as a whole. The genocidal intent (*dolus specialis*) was evident from the policy and concrete actions of the Soviet occupation regime namely to deliberately exterminate all the Lithuanian partisans.

This constitutional case had its positive impact on the evolution of the European attitude towards the Soviet crimes. In 2015 Lithuania lost the case *Vasiliauskas v. Lithuania* at the European Court of Human Rights, as the latter found that Lithuania was short of proving the genocidal intent with regard to the Lithuanian partisans. However, in a subsequent case *Drėlingas v. Lithuania* in 2019 the ECtHR took into account the Ruling of the Lithuanian Constitutional Court and justified the qualification of the extermination of the Lithuanian partisans as a crime of genocide.

We can have different opinions on the necessity of lustration (vetting) as a measure of transitional justice. The huge differences and a lack of political will was the reason why the real wide-scale lustration was not applied in Lithuania (e.g., to the former Communist party members). However, this measure was applied to the former Soviet KGB (the former security service responsible for numerous repressions) officers and secret agents: it was the ban for them for 10 years to occupy positions in a public service and critical infrastructure. Meanwhile, the KGB was declared criminal.

The Lithuanian Constitutional Court examined the law on lustration of the former KGB offices in its Ruling of 4 March 1999. In general it recognised the lustration to be compatible with the Constitution. Then the Court noted that «those who wish to become State officials or servants must also have corresponding education, professional experience and certain personal characteristics. The higher position, or the more important sphere of activities, the higher requirements are raised before the person holding such a position. In State institutions only the persons who are loyal to that State and regarding their loyalty or credibility no doubts arise may work in its institutions. The European Court of Human Rights in the case *Vogt vs. Germany* confirmed that a democratic state is entitled to demand that its officials be loyal to the constitution. Thus, the requirement for loyalty and credibility in connection with service in a State office is common and understandable. Taking account of the character of the purpose and activities of the USSR KGB in the occupied Republic of Lithuania, the requirements determining the loyalty and credibility of former regular employees of the KGB who work or wish to work in a State service are urgent, indeed. These persons consciously and of their own free will went to work as regular employees of the KGB. Adoption to the structures of the KGB showed big confidence of the occupation government in them. By their activities, these persons carried out political persecution of persons and organisations that promoted the ideas and aspirations of Lithuanian independence, or contributed to such persecution. Thus, the Republic of Lithuania has reasons for doubting the former regular employees of the KGB and must make sure that they are loyal and could be trusted, therefore, the effort of the State to place limitations on the opportunities of the former regular employees of the KGB to serve in a State service is understandable and justified».

However, the attitude of the ECtHR was slightly different. In the *Sidabras and Džiautas v Lithuania* case of 2004 it declared the ban to take certain offices to be the disproportionate restriction on the right to the respect for private life. From this case we can see such criteria in assessing the proportionality of the applicable restrictions, as the time passed since the end of the occupation or the repressive regime, the significance and the clarity of the definition of the positions to which a ban is applied, the duration of the restrictions.

Let me conclude by noting that, due to their function of an abstract constitutional control, constitutional courts can be involved in the settlement of issues of transitional justice not so often. Nevertheless, once being involved, they can provide the constitutional guidelines to all the process. From the Lithuanian experience, the most important is that, in dealing with the constitutionally relevant historical issues, the Constitutional Court can make a particularly significant contribution to strengthening the fundamentals of statehood and democratic constitutional order as well as to preventing the attempts to review the historical truth and to undermine dignity of the victims of international crimes. This is one more proof of how multifaceted and socially important the activities of the Constitutional Court can be.

Захар
ТРОПІН

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МЕХАНІЗМІВ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ СПРИЧИНЕНОЇ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

В запропонованій статті робиться спроба визначити проблемні питання імплементації механізмів відшкодування шкоди спричиненої агресією Російської Федерації. На думку автора кожна з визначених проблем може стати предметом окремого наукового дослідження. До таких проблем серед іншого відноситься: відсутність системного підходу до запровадження компенсаційного механізму, який складатиметься з національного та міжнародного рівнів; невизначеність питання майна, яке може бути використано для відшкодування збитків; недосконалість визначення кола осіб, які можуть звертатись за відшкодуванням; неврегульованість питання імунітету; недосконалість стандартів доведення вини Російської Федерації за вчинені правопорушення; тощо

Ключові слова: агресія Російської Федерації, компенсація в наслідок військових дій, відповідальність за порушення міжнародного права, імунітет держави.

In the proposed article it is made an attempt to define problematic aspects of the implementation of compensation mechanisms for the damages caused by the aggression of Russian Federation. It is opinion of the author that each revealed aspect may become an object of separate scientific investigation. For instance such problematic issues include: absence of systematic approach in implementation of compensation mechanism being composed of national and international structural parts; non-defining of property to be used for the compensation of damages; loopholes in definition of persons who can claim for the compensation; absence of immunity issues which need to be addressed; problems of standards to be used for proving Russian Federation's guilty for the committed offences; etc.

Keywords: aggression of Russian Federation, compensation for the warfare, responsibility for the violation of international law, state immunity.

Російська агресія проти України стала наймасштабнішим збройним конфліктом в післявоєнній Європі. Наразі важко говорити про повний розмір шкоди завдані Україні та її населенню. Лише за останнім приблизними оцінками цифра коливається від 400 мільярдів¹ до 1 трильйону доларів². Проте зрозуміло, що більш менш остаточні цифри можна буде отримати лише після припинення активних бойових дій і повного підрахування завданих збитків.

Незважаючи на це вже зараз формується архітектура механізму відшкодування шкоди спричиненої агресією Російської Федерації (РФ). Наразі його структура знаходиться в стані обговорення, проте вже зараз можна сказати, що вона складатиметься з двох рівнів: міжнародного та національного. Враховуючи природу механізму відшкодування шкоди, зрозуміло що ці складові формуються із широким залученням фахівців з різних наукових напрямів: економіки, національного права,

¹ Україна потребує на відновлення понад 400 мільярдів доларів – Світовий банк. 22 березня 2023 р. Електронний ресурс: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukrajina-vidnovlennya-400-milyardiv-dolariv/32329749.html>

² «Сума збитків, завданих війною Росії проти України – трильйон доларів» – радник президента Устенко. 21 червня 2023 р. Електронний ресурс: <https://suspilne.media/512157-suma-zbitkiv-zavdanih-vijnou-rosii-proti-ukraini-triljon-dolariv-radnik-prezidenta-ustenko/>

міжнародного права, аудиту, банківської справи, менеджменту тощо. Зазначене ускладнює наукове дослідження цієї проблеми, проте суто з практичної точки зору з позиції міжнародного права все ж таки можуть бути вироблені певні рекомендації. З огляду на вищесказане метою цього дослідження є не пошук відповіді на питання та вироблення рекомендації (опрацюванню кожної з яких може стати предметом окремого дослідження), а скоріше постановка питань та проблем які мають бути розв'язані Україною та її міжнародними партнерами при впровадженні механізму відшкодування шкоди спричиненої агресією Російської Федерації.

Наразі міжнародний механізм відшкодування шкоди розглядається як трьохелементна структура, яка складатиметься з: системи реєстрації збитків, компенсаційного фонду для виплати відшкодувань та компенсаційної комісії з розгляду індивідуальних претензій. Станом на сьогодні підписана угода лише про створення система реєстрації збитків, а саме Розширена часткова угода про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України¹.

При всій чіткості та продуманості структури міжнародної частини механізму відшкодування шкоди, вже з Розширеної часткової угоди про Реєстр збитків виникають певні запитання.

По-перше, і це головне, реєстр стосується збитків завданих після 24 лютого 2022 року, хоча агресія Росії проти України почалась в березні 2014 року².

По-друге, територіально, реєстр охоплюватиме шкоду завдану Україні в межах міжнародно-визнаних кордонів України та територіальні води навколо них – оминаючи питання помилковості формулювання, оскільки кордон держави закінчується саме територіальними водами та відкритого питання щодо територіальних вод в Азовському морі та Керченській протоці, слід зазначити, що таким чином під дію реєстрації збитків не підпадає шкода завдана на континентальному шельфі України (зокрема не можна буде зареєструвати шкоду спричиненою захопленням «нафтових вишок Бойка», тощо).

По-третє, скарги можуть подавати лише фізичні та юридичні особи та держава Україна (включно з її державними та місцевими органами, а також державними підприємствами). Таким чином до реєстру не можуть звернутись інші держави і таким чином закривається можливість для регресу вимог для таких держав, тобто переходу права вимоги в наслідок компенсації чи участі у відновленні України. Крім того, варто пам'ятати, що певні держави розглядають питання страхування іноземних інвестицій, які будуть зроблені під час збройного конфлікту. Таке страхування не можливе без механізмів суброгації, що є аналогом регресу вимог в міжнародному інвестиційному праві. Неможливість включення вимог іноземних держав в реєстр робить таку суброгацією марною, і, відповідно, і страхування інвестицій як таке.

По-четверте, в Розширеній частковій угоді про Реєстр збитків відсутні процедурні вимоги щодо подання індивідуальних заяв. Зазначено, що Правління реєстру саме визначить правила його функціонування і такі критерії. З іншого боку Правління також прийматиме рішення щодо прийнятності окремих скарг. Така концентрація регуляторної та виконавчої функції в одних руках не є доцільною та може призвести до проблем в діяльності реєстру.

По-п'яте, інформація подана до реєстру є конфіденційною. Це положення має сенс якщо запланований механізм відшкодування шкоди буде єдиним механізмом в цій сфері. У випадку наявності паралельних механізмів чи різнорівневих (міжнародний та національний) це може призвести до зловживання правом, а саме неодноразового стягнення однієї і тієї шкоди в межах різних механізмів відшкодування збитків.

По-шосте, заяви можуть подаватись лише щодо шкоди спричиненої правопорушеннями РФ, таким чином в кожному окремому випадку треба буде доводити, що шкода була завдана саме РФ, а не кимось іншим. Це занадто високий поріг доведення вини в індивідуальних скаргах як для умов збройного конфлікту. Крім того, ця проблема додатково пов'язана з питанням абсолютної відповідальності РФ за шкоду спричинену агресією проти України (дивись нижче).

Якщо ж говорити про національний механізм відшкодування шкоди, то очевидним є те що на сьогодні єдиної системи тут не вибудовано і, принаймні в публічній площині, не пропонувалась архітектура цієї системи.

Більш-менш сформованим є механізм конфіскації активів РФ та приватних осіб, які підтримують агресію Росії проти України³. Зазначений механізм базується на Законі України «Про санкції»⁴ і вже

¹ Міжнародний Реєстр збитків, завданих агресією РФ проти України, – створено. 17 травня 2023 р. Електронний ресурс: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/mijnarodniy-reestr-zbitkiv-zavdanih-agresieyu-rf-proti-ukraini-stvoreno>

² Resolution CM/Res(2023)3 establishing the Enlarged Partial Agreement on the Register of Damage Caused by the Aggression of the Russian Federation Against Ukraine. Електронний ресурс: <https://rm.coe.int/0900001680ab40c5>

³ Як Україна забиратиме активи «стовпів режиму Путіна»: пояснює міністр Малюська. 3 червня 2022 р. Електронний ресурс: <https://www.radiosvoboda.org/a/skhemy-konfiskatsiya-aktyvy-malyuska/31880742.html>

⁴ Закон України «Про санкції» від 14 серпня 2014 року. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>

діє. Зокрема на його підставі були конфісковані активи Володимира Євтушенкова, Михайла Шелкова тощо¹. Але це механізм конфіскації активів в державну власність і наразі віє не розглядається як частина компенсаційного механізму за шкоду спричинену агресією РФ проти України.

Якщо ж говорити про індивідуальні скарги щодо компенсацію збитків, то тривалий час єдиним способом звернення були судова система України, проте навіть вона була заблокована через законодавство України, а саме Закон України «Про міжнародне приватне право»², відповідно до якого заборонено подавати позови проти іноземних держав в судах України. Лише 14 квітня 2022 року Верховний Суд своїм рішенням у справі 308/9708/19 розблокував цю можливість³. Незважаючи на певні недоліки цього рішення⁴, які частково були виправлені Рішенням Верховного Суду у справі 760/17232/20-ц⁵, все ж таки головна проблема у вигляді відповідних настанов Закону України «Про міжнародне приватне право» щодо юрисдикційного імунітету іноземної держави не була вирішена. Відповідно, необхідне прийняття окремого законодавства, яке б вирішило питання імунітету іноземної держави взагалі, і держави-агресора зокрема, і яке б враховувало напрацювання міжнародного права в цій сфері, зокрема положення Конвенції ООН щодо юрисдикційних імунітетів держави та їх власності⁶.

Намагаючись врегулювати питання відшкодування шкоди, 23 лютого 2023 року Верховна Рада України прийняла Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України»⁷, на виконання якого 30 травня 2023 року Кабінет Міністрів України своєю постановою затвердив Порядок надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна⁸.

Головна проблема цих нормативних актів – їх обмеженість: вони стосуються надання компенсації за пошкодження або знищення лише нерухомого майна яке належить фізичним особам та організаціям управителям багатоквартирних будинків.

Крім того, зазначені нормативні акти не містять положення про перехід права вимоги до України в наслідок компенсації такої шкоди (регрес вимог), що було б логічним з огляду на запланований міжнародний компенсаційний механізм.

Головним плюсом цього закону є створення Реєстру пошкодженого та знищеного майна. До цього реєстру включатимуться вимоги усіх фізичних та юридичних осіб щодо пошкодження або знищення майна будь-якого виду (рухомого та нерухомого). Порядок ведення цього реєстру був затверджений Постановою Кабінету Міністрів України № 624 від 13 червня 2023 року⁹.

Зазначені нормативні акти та механізми, які були ними створені, свідчать про відсутність системного підходу до вирішення питання компенсації за шкоду завдану агресією РФ на національному рівні. Окрім відсутності внутрішньої узгодженості, національна система не співвідноситься із запланованим міжнародним компенсаційним механізмом. Подолання цієї неузгодженості має стати пер-

¹ Конфіскація російських активів на відбудову України: перші кроки. 9 лютого 2023 року. Електронний ресурс: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3667811-slah-do-vidbudovi-aku-pidtrimaut-partneri-i-za-aku-zap-latit-agresor.html>

² Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 року. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>

³ Постанова Верховного Суду від 14 квітня 2022 р. у справі № 308/9708/19. Електронний ресурс: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/zakonodastvo/Rish_sud_imun.pdf

⁴ Держава-агресорка і юрисдикційні імунітети: як отримати репарації. 19 серпня 2022 року. Електронний ресурс: <https://zn.ua/ukr/internal/derzhava-ahresorka-i-jurisdiktsijni-imuniteti-jak-otrimati-reparatsiji.html>

⁵ Постанова Верховного Суду від 18 травня 2022 р. у справі № 760/17232/20-ц. Електронний ресурс: <http://iPLEX.com.ua/doc.php?regnum=104635312&red=100003af94157f91916c8d1f84998c25cb46f1&d=5>

⁶ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про юрисдикційні імунітети держав та їх власності. Електронний ресурс: <https://regulation.gov.ua/documents/id111373>

⁷ Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» від 14 серпня 2014 року. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#n147>

⁸ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна» від 30 травня 2023 року. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/600-2023-%D0%BF#Text>

⁹ Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення функціонування Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» від 13 червня 2023 року. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/624-2023-%D0%BF#n25>

шочерговим завданням, оскільки, серед іншого, це дозволить подолати головну проблему функціонування різнорівневих механізмів компенсації (міжнародного та національного), а саме можливість отримання подвійної компенсації за одну й ту саму шкоду.

Зазначені вище проблеми є основними, системоутворюючими. Поряд з ними є інші питання, які мають бути вирішені для забезпечення ефективного функціонування компенсаційного механізму за шкоду спричинену агресією Російської Федерації:

1. Звернення іноземних держав та приватних осіб, які прийняли участь у відновленні України. Можливість компенсації коштів, витрачених іноземними державами та приватними особами на відновлення України, за рахунок активів РФ може стати додатковим поштовхом та підвищить зацікавленість іноземних партнерів України у відновленні нашої держави. Одне з головних питань, яке має бути вирішено в цьому зв'язку і про яке вже йшла мова вище, це питання дозволу регресу вимог по цій категорії заяв.

2. На яке майно може бути звернено стягнення. Наразі на національному рівні вирішено, яке майно можна конфіскувати – майно РФ, як держави, а також юридичних та фізичних осіб, які приймають участь в агресії проти України. Проте незрозуміло чи це використовуватиметься в національному компенсаційному механізмі. Крім того, щодо міжнародного компенсаційного механізму консенсусу з цього питання немає. Видається, що підхід України є цілком застосовуваним і на міжнародній арені. Зрозуміло, що він має реалізовуватись з певними застереженнями, зумовленими міжнародним правом, зокрема в частині переліку державного майна, яке в будь-якому випадку користується імунітетом, передбаченого вищезазначеною Конвенцією ООН щодо юрисдикційних імунітетів держави та їх власності та Європейською конвенцією щодо імунітетів держав¹.

3. Відшкодування непрямих збитків. Одна з головних розбіжностей між цифрами розміру шкоди, які зазначає уряд України і наприклад Світовий банк (дивись вище) є те, що Світовий банк не рахує непрямі збитки. Відповідно, при побудові єдиного компенсаційного механізму варто вирішити це питання, враховуючи, що в міжнародному праві відсутні положення, які б дозволяли стягувати непрямі збитки. Зокрема Міжнародний суд ООН та міжнародні арбітражні трибунали були доволі одностайними щодо цього при вирішенні міждержавних спорів.

4. Імунітет РФ. Конфіскація майна РФ стикається з головною проблемою – юрисдикційний імунітет держави та імунітет державної власності. Це питання має бути вирішено як на міжнародному рівні, так і на національному рівнях. На міжнародному рівні – будь-яка угода щодо майбутнього компенсаційного механізму повинна передбачати на яке майно РФ і в яких випадках не розповсюджується імунітет. На національному рівні, в Україні, має бути прийнято відповідне законодавство, яке б врегульовувало це питання, і, враховуючи складність цієї проблеми, простих змін до Закону України «Про міжнародне приватне право» недостатньо.

5. Процесуальні правила. Вищезазначені Конвенція ООН щодо юрисдикційних імунітетів держави та їх власності та Європейська конвенція щодо імунітетів держав містять певні процесуальні стандарти судових проваджень за участю держав. Відповідно, ці стандарти мають бути впроваджені у відповідні нормативні акти, які ляжуть в основу компенсаційного механізму. Мова йде про порядок направлення повідомлень, строки для повідомлень, строки оскарження, строки вступу судових рішень в силу, тощо.

6. Компенсація за шкоду життю та здоров'ю. Наразі жоден нормативний акт не передбачає можливості звернення за такою компенсацією. Відповідно, одним з головних питань майбутнього компенсаційного механізму є дозвіл на звернення за цією категорією шкоди. З огляду на кількість можливих звернень щодо виплати компенсації за шкоду життю та здоров'ю варто розглянути питання застосування фіксованих виплат, розмір яких має бути обрахований міжнародними експертами відповідно до найкращих міжнародних практик та стандартів.

7. Підтвердження факту спричинення шкоди. Вищезазначеними нормативними актами України передбачений механізм фіксації факту спричинення шкоди від агресії РФ. Щодо міжнародного механізму, як зазначалось вище, це питання має бути вирішено внутрішніми нормативними актами запланованого компенсаційного механізму. Наразі в експертному середовищі лунають думки що основою такого підтвердження мають стати аудиторські висновки. Видається, що це не буде ефективним, оскільки: 1) аудиторські висновки не можуть стосуватись усіх типів шкоди завданої в наслідок агресії РФ; і 2) вартість таких висновків може бути неприйнятною для великої кількості фізичних осіб. З іншого боку повністю покладатись на державні механізми оцінки теж є недоречним, з огляду на можливу заангажованість діяльності державних органів. В цій ситуації найбільш доречним було б надання рівної юридичної сили висновкам державних органів, аудиторських висновків та висновків незалежних експертів, для підтвердження факту спричинення шкоди внаслідок агресії РФ.

¹ European Convention on State Immunity. Електронний ресурс: <https://rm.coe.int/16800730b1>

8. Запровадження інститут абсолютної відповідальності. Видається сумнівним підхід запроваджений Розширеною частковою угодою про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, коли необхідно в кожному окремому випадку доводити факт правопорушення РФ, результатом якого стала завдана шкода. Уся шкода спричинена на території України є наслідок агресії Російської Федерації, тому видається недоречним застосування звичайних стандартів стягнення шкоди з правопорушника, зокрема необхідність доведення протиправності діяння та вини в кожному окремому випадку. Крім того, навіть за супутню шкоду яка фактично завдається Збройними Силами України має відповідати РФ, оскільки Україна обороняється від агресії, а оборона без руйнування неможлива. Виходом з цього є запровадження інституту абсолютної відповідальності РФ за шкоду спричинену внаслідок її агресії проти України. При цьому єдиним елементом, який потребуватиме доведення, буде зв'язок між спричиненою шкодою та агресією Російської Федерації, що значно спростить діяльність майбутнього компенсаційного механізму.

Проте головним питанням, яке має бути вирішено при реалізації компенсаційного механізму, є питання юридичної підстави відповідальності Російської Федерації. Ця проблема напряду не пов'язана з практичними питаннями реалізації механізму компенсації, але має бути вирішена для усунення правового вакууму в ланцюжку: правопорушення – відповідальність – рішення щодо відповідальності – санкції. Іншими словами має бути юридично обов'язкове рішення, яке б стало основою відповідальності РФ. Зрозуміло, що основним міжнародним злочином, який лежить в основі всіх подальших правопорушень, є злочин агресії. Притягнення РФ за нього, як держави, стане цілком достатньою підставою для функціонування компенсаційного механізму, і це може бути реалізовано лише в межах Спеціального міжнародного трибуналу за злочин агресії Російської Федерації проти України.

1. European Convention on State Immunity. Електронний ресурс: <https://rm.coe.int/16800730b1>
2. Resolution CM/Res(2023)3 establishing the Enlarged Partial Agreement on the Register of Damage Caused by the Aggression of the Russian Federation Against Ukraine. Електронний ресурс: <https://rm.coe.int/0900001680ab40c5>
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про юрисдикційні імунітети держав та їх власності. Електронний ресурс: <https://regulation.gov.ua/documents/id111373>
4. Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» від 14 серпня 2014 року. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#n147>
5. Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 року. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>
6. Закон України «Про санкції» від 14 серпня 2014 року. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>
7. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення функціонування Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» від 13 червня 2023 року. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/624-2023-%D0%BF#n25>
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна» від 30 травня 2023 року. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/600-2023-%D0%BF#Text>
9. Постанова Верховного Суду від 14 квітня 2022 р. у справі № 308/9708/19. Електронний ресурс: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/zakonodastvo/Rish_sud_imun.pdf
10. Постанова Верховного Суду від 18 травня 2022 р. у справі № 760/17232/20-ц. Електронний ресурс: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=104635312&red=100003af94157f91916c8d1f84998c25cb46f1&d=5>
11. Держава-агресорка і юрисдикційні імунітети: як отримати репарації. 19 серпня 2022 року. Електронний ресурс: <https://zn.ua/ukr/internal/derzhava-ahresorka-i-jurisdiktsijni-imuniteti-jak-otrimati-reparatsiji.html>
12. Конфіскація російських активів на відбудову України: перші кроки. 9 лютого 2023 року. Електронний ресурс: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3667811-slah-do-vidbudovi-akupidtrimaut-partneri-i-za-aku-zaplatit-agresor.html>

13. Міжнародний Реєстр збитків, завданих агресією РФ проти України, – створено. 17 травня 2023 р. Електронний ресурс: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/mijnarodniy-reestr-zbitkiv-zavdanih-agresieyu-rf-proti-ukraini-stvoreno>

14. «Сума збитків, завданих війною Росії проти України – трильйон доларів» – радник президента Устенко. 21 червня 2023 р. Електронний ресурс: <https://suspilne.media/512157-suma-zbitkiv-zavdanih-vijnou-rosii-proti-ukraini-triljon-dolariv-radnik-prezidenta-ustenko/>

15. Україна потребує на відновлення понад 400 мільярдів доларів – Світовий банк. 22 березня 2023 р. Електронний ресурс: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukrajina-vidnovlennya-400-milyardiv-dolariv/32329749.html>

16. Як Україна забиратиме активи «стовпів режиму Путіна»: пояснює міністр Малюська. 3 червня 2022 р. Електронний ресурс: <https://www.radiosvoboda.org/a/skhemy-konfiskatsiya-aktyvy-malyuska/31880742.html>

Summary

In the proposed article it is made an attempt to define problematic aspects of the implementation of compensation mechanisms for the damages caused by the aggression of Russian Federation.

It is opinion of the author that each revealed aspect may become an object of separate scientific investigation. According to the publicly available information system of compensation mechanisms will be composed of national and international structural part. In its turn international mechanism is considered with three elements: Register of the Damages, Compensation Fund and Compensation Commission. To date only Register of Damages is created on the basis of Enlarged Partial Agreement on the Register of Damage Caused by the Aggression of the Russian Federation against Ukraine.

National mechanism is not well developed, however recently Ukrainian governmental authorities adopted legislative acts establishing Register of the damages and Compensation procedure for the damages to immovable property.

While considering abovementioned legal acts the following problematic issues of implementation of compensation mechanisms for the damages caused by the aggression of Russian Federation can be mention.

Absence of systematic approach in implementation of compensation mechanism being composed of national and international structural parts, for instance correlation of their operation, which may lead to the receiving of compensation for the same damage several times.

Loopholes in definition of persons who can claim for the compensation. For instance existing legal acts refer to private persons and Ukraine (as state, governmental authorities and state enterprises). This list makes impossible to claim compensation by foreign states and foreign private persons who participated in the recovery of Ukraine as part of recourse actions.

Absence of definition of property to be used for the compensation of damages. International treaties and Ukrainian national legislation are not well-developed in defining property to be used for compensation. In addition, references to Russian state property are not specific which needs to be improved with implementation of international standards in this sphere.

There is a big discrepancy between Ukraine and its international partners concerning the calculation of damages. Ukraine includes into damages non-direct losses which does not correspond to the standards established by international law.

Another important issue which needs to be resolved is problem of overcoming of immunity of Russian state property. To date this issue is not addressed in neither of the legal acts dedicated to the compensation mechanisms.

International law has standards which necessary to comply in cases with involvement of states. Respectively, these standards are to be implemented as procedural rules for the future compensation mechanism.

Existing legal acts dedicated to the compensation mechanism do not cover problem of compensation for the damages to life and health of individuals. The only way to address this issue in a convenient way is to use lump sum approach.

Both international agreements and Ukrainian national legislation are not well-developed on question of evidences to be used for the proving of existence of damages. It is proposed to use expert reports and reports of state authorities, as well as auditors' reports.

On the other hand it is necessary to implement absolute liability standard when we are talking about the compensation of damages caused by Russian offences on the territory of Ukraine.

Abovementioned offences are the outcome of the main international crime committed by the Russian Federation – crime of aggression. Respectively for the whole compensation mechanism to be legitimate it is necessary to have legal basis for it. It can be only conviction of the International special tribunal for the crime of Russian aggression against Ukraine.

Михайло
ГРАБИНСЬКИЙ

РИМСЬКЕ ПРАВО ЯК ОСНОВА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Римське право лягло в основу сучасного континентального приватного права (зокрема права України) та знайшло відголоски у інших національних правових системах. Шляхом рецепції норми, принципи та понятійний апарат римського права застосовується у тотальному (або близькому) значенні усіма державами. Це надає можливість існувати міжнародному приватному праву, яке за допомогою колізійних прив'язок допомагає врегулювати відносини, ускладнені іноземним елементом. А оскільки норми сучасного міжнародного права базуються на загальних принципах права, що розвивались в рамках національних правових систем, то і воно опосередковано рецептувало римське право.

Ключові слова: jus gentium, право народів, римське право, принципи римського права, міжнародне право, міжнародне приватне право.

Roman law serves as the foundational framework for contemporary civil law systems on the continental European model (including Ukraine), while also exerting influence on other national legal systems. Through the process of reception, the norms, principles, and conceptual framework of Roman law are uniformly or closely applied by all states. This uniformity allows for the existence of private international law, which facilitates the regulation of complex relationships involving foreign elements and conflicting connections. Moreover, as the norms of modern international law are rooted in the general principles of law that emerged within national legal systems, Roman law indirectly contributes to the shaping of these norms.

Keywords: jus gentium, law of nations, roman law, principles of roman law, international law, private international law.

Постановка проблеми. Рецепція римського права є необхідною передумовою для існування як міжнародного приватного права, так і міжнародного публічного права. Рецепція відбувалася в різних правових системах у різний час та з різними проявами. Римське право стало частиною багатьох континентальних європейських систем права. Багато з римських правових термінів та понять збереглися в цих системах. Наприклад, термін «юридична особа» використовується у багатьох системах права і походить з римського права. В деяких системах права, таких як німецька, італійська та французька, римське право було кодифіковане. Наприклад, в Німеччині був створений кодекс цивільного права, який ґрунтується на римському праві.

В англійській системі права римське право не було рецептоване як таке, але деякі його елементи стали частиною англійського права. Наприклад, принципів правосуддя, що лежать в основі англійського права, знайшли своє походження у римському праві. У деяких країнах, таких як Японія та Корея, римське право стало частиною гібридної системи права. У цих країнах римське право поєднується з іншими правовими системами, що сприяє створенню унікальної правової культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін «право народів» або «jus gentium» вперше зустрічається у римському праві. Проте, за винятком деяких випадків у ранній історії, римська держава не підтримувала рівноправних відносин і взаємної поваги з іншими державами. Римляни, прагнучи до світового панування, нав'язували своє право підкореним народам. Тому поняття «jus gentium» у розумінні римлян не передбачало систему норм та правил, що регулюють відносини між рівними та незалежними державами, як це розуміється в сучасному міжнародному праві. Замість цього, воно вказувало на особливості римського права, які мали загальноприйняті принципи¹. А тому в сучасних умовах римське право для розвитку європейського права має цивілізаційне, історичне та юри-

¹ Київцев О. В. Історичні передумови формування сучасної системи джерел міжнародного права. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*, 2013, Вип. 3. С. 111-122.

дичне значення¹. У Інституціях Гая було встановлено розподіл права на дві категорії: *jus civile*, яке формується кожним народом для своїх внутрішніх потреб, та *jus gentium*, яке має природні підстави (*naturalis ratio*) і є загальним для всіх народів².

Римське право народів розглядалося як звичаєве, і природне право *jus naturale* також мало звичаєву природу, а тому така ситуація не є випадковістю, адже перші норми права і міжнародного в тому числі мають звичаєвий характер³.

В цілому, стародавньоримська міжнародно-правова думка витікала з особливостей зовнішніх відносин Риму. Оскільки кількість нових суб'єктів міжнародних відносин і права зростала, деякі з них вже були сильнішими за Рим або становили потенційну загрозу для нього, імперія наголошувала на важливості права народів, що було розвинуто протягом своєї могутності. Відповідно, необхідно було закріпити повагу до цього права, встановлювати певні інтерпретації його інститутів та закріплювати їх у свідомості народів. Це проявилось у доктринах класичних римських юристів. Тому пояснення конкретних міжнародно-правових інститутів в римській правовій думці мала чітко визначений нормативний характер⁴.

У період Античності та Середньовіччя право народів складалося з двох складових – приватно-правової та публічно-правової. У ранній Новий час, з розвитком відносин між державами, виник термін «*jus inter gentes*», який відносився до права, що регулює взаємовідносини між незалежними державами. З часом термін «*jus gentium*» став використовуватися для позначення права, визнаного всіма незалежними державами, що регулює відносини між ними. Отже, поняття поступово трансформувалося в напрямку регулювання спочатку приватно-правових, а потім публічно-правових відносин. З течією часу «*jus gentium*» перейшло до сфери суто міждержавного права і уступило місце новому терміну – «міжнародне право»⁵.

Не без впливу римських юристів склалися і перші школи міжнародного права: іспанська, голландська, італійська, англійська та інші, а тому виробилась класична доктрина природного міжнародного права⁶.

Постановка завдання. Через вплив рецепції римського права на національні правові системи та право загалом, можна простежити певну закономірність і схожість у правовому регулюванні міжнародних відносин (як приватних, так і публічних). Таким чином, слід дослідити та простежити вплив теоретико-правових досягнень римського права на формування сучасного міжнародного права у його широкому розумінні.

Виклад основного матеріалу. Рецепція римського права має різні прояви у різних правових системах. Від римського права залишилися значні сліди в багатьох галузях права, включаючи цивільне право, комерційне право, приватне право та інші галузі. Римське право вплинуло на формування сучасного права в Європі та у всьому світі. Наприклад, в багатьох країнах, що мають континентальну систему права, використовуються такі принципи, як принципи заборони дискримінації та недоторканності власності. Ці принципи мають коріння в римському праві.

Крім того, в багатьох країнах право на спадщину ґрунтується на римському праві. Наприклад, багато європейських країн використовують концепцію «законного спадкування», яка ґрунтується на римському праві. У комерційному праві римське право стало основою для формування багатьох правових термінів та понять, таких як банкрутство, прострочка платежу та інші. Також, римське право було важливим джерелом для розвитку міжнародного приватного права. Багато з основних принципів міжнародного приватного права, таких як принципи юрисдикції та визнання рішень, мають коріння в римському праві.

Однак, не на усі країни впливало римське право. Сьогодні існує широке прийняття тези, що стародавнє міжнародне право мало виражений регіональний характер. При цьому часто регіональність

¹ Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Римське право як підґрунтя сучасного права Європи. *Актуальні проблеми держави і права*, 2005, Вип. 24. С.10-17.

² Київцев О. В. Історичні передумови формування сучасної системи джерел міжнародного права. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*, 2013, Вип. 3. С. 111-122.

³ Задорожна С. М. Звичаєве право та загальні принципи міжнародного права. *Euroasian Academic Research Journal*. № 6(06). Yerevan 2016. С.80-88.

⁴ Буткевич О. В. Теорія і практика докласичного міжнародного права. Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2009.

⁵ Яковюк І. В., Житинський О. В. До питання про трансформацію *jus gentium* у міжнародне право. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. 2020. Т. 31 (70), № 5. С. 118-122.

⁶ Буткевич О. В. Теорія і практика докласичного міжнародного права. Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2009.

стародавнього міжнародного права розглядається з точки зору повної відокремленості міжнародно-правових систем окремих регіонів, таких як Антична Греція та Рим, Стародавній Єгипет, Міжріччя, Індія або Китай, між якими не спостерігалась пряма взаємодія¹.

Відсутність рецепції римського права в певних країнах пов'язана зі специфікою їхньої історії та культури. Наприклад, у більшості країн Сходу, таких як Японія, Китай, Корея та інші, римське право не має значення в історії їхньої правової системи. Це пов'язано з тим, що ці країни мали свої власні правові традиції та системи, які формувалися незалежно від римського права.

Також, у країнах, які мали власні релігійні традиції, римське право не завжди було прийняте як базова правова система. Наприклад, у Саудівській Аравії, де іслам є домінуючою релігією, право ґрунтується на Корані та сунні.

Британські острови тривалий період перебували в складі Римської імперії, і це тривало приблизно 350 років. Систематичне завоювання Британії Римом почалося у 43 році н.е. і в основному завершилося до 60-х років н.е. Римське панування тривало до 410 року, коли указом імператора Гонорія римський протекторат над Британією був припинений. Необхідно відзначити, що протягом цього часу римське право переважало на підкорених територіях. Проте, після витіснення римлян з Британських островів під час Великого переселення народів, англів та саксів, так само, як і інші германські племена, принесли зі собою своє родове право, що включало характерні елементи для германського родового суспільства, зокрема право примирення².

У країнах, які зазнали впливу англосаксонської правової системи, таких як США, Канада та Австралія, римське право також не має такого значення, як у країнах з континентальною системою права. У цих країнах базовою правовою системою є англосаксонське звичаєве право.

Римське приватне право відіграло важливу роль у виникненні міжнародного приватного права. Римський правовий досвід став основою для розвитку міжнародного приватного права, яке стало вирішувати питання, пов'язані з вибором права, що застосовується до певних правових відносин.

Відповідно до римського права, право, яке застосовується до відносин, залежить від місця знаходження сторін. Це стало основою для розвитку міжнародного приватного права, яке також визнає, що право, застосовуване до певних відносин, залежить від місця їх виникнення.

Крім того, римське право ввійшло до складу правових систем багатьох країн, що зумовило зближення правових норм різних країн. Це також стало одним із факторів, який допоміг створити міжнародне приватне право, яке визнає, що відносини між сторонами можуть мати міжнародний характер, тобто сторони можуть бути з різних країн.

Юридичне значення римського права полягає в тому, що основні поняття, категорії та термінологія, використовувані в сучасному праві, мають своє коріння у ідеях, засадах та визначеннях, розроблених римською класичною юриспруденцією³.

Зароджуючись у різних регіонах стародавнього світу, таких як Близький Схід, Індія, Китай та античний греко-римський світ, основні принципи вже мали характерні риси і напрямки. Усі вони були обумовлені об'єктивними умовами, які вимагали від окремих співтовариств встановлювати відносини між собою з метою забезпечення безпеки та економічного розвитку. Торгівельні інтереси виступали як об'єктивний фактор єднання того часу і є основою для сучасної дипломатії. Принципи були історично зумовлені, і тому кожній історичній епосі були притаманні певні характерні принципи права як основні норми для регулювання поточних відносин, що є необхідною складовою функціонування суспільства. Природне римське міжнародне право, відоме як *jus gentium*, включало основні принципи міжнародного права та права взагалі, які стали основою як для внутрішнього права Риму, так і для загальнолюдських принципів права, які існують й до сьогодні⁴.

Багато інститутів міжнародного приватного права мають коріння в римському приватному праві, так як римське право було першою традицією, яка розробила загальноприйнятні та (що найголовніше) зрозумілі принципи для їх застосування. У сучасному міжнародному приватному праві можна зустріти такі принципи, що були сформульовані у римському праві⁵:

¹ Чернявський А. Л. Зародження міжнародного права у Стародавній Індії. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2012. № 6. С. 163-166.

² Чернецька О., Шилінгов В. Право Англії як класична модель прецедентного права. *Часопис Київського університету права*, 2015, Вип. 4. С. 348-352.

³ Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Римське право як підґрунтя сучасного права Європи. *Актуальні проблеми держави і права*, 2005, Вип. 24. С.10-17.

⁴ Задорожна С. Вплив особливостей права стародавнього періоду на формування основних принципів міжнародного права. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*, 2016, Iss. 22.6. P. 147-151.

⁵ Задорожна С. Поняття, генетична основа та система принципів міжнародного приватного права. *Юридичний журнал «Право України»*, 2013. № 7. С.34- 47.

Принцип локусу контракту (місця укладення контракту). Цей принцип полягає в тому, що правові наслідки контракту визначаються правом країни, де було укладено контракт.

Принцип локусу делікту (місця вчинення протиправної дії). Цей принцип полягає в тому, що правові наслідки вчинення протиправної дії визначаються правом країни, де ця дія була вчинена.

Принцип локусу резиденції (місця проживання). Цей принцип полягає в тому, що правові наслідки дійсності документу (наприклад, шлюбу або розлучення) визначаються правом країни, де особа проживає.

Принцип *autonomia voluntatis* (волевиявлення сторін). Цей принцип полягає в тому, що сторони можуть самостійно визначати правові наслідки своїх дій за допомогою договору.

Принцип *forum non conveniens* (незручний форум). Цей принцип полягає в тому, що суд може відхилити справу, якщо вважає, що інший суд буде більш підходящим для її розгляду.

Принцип *ordre public* (громадський порядок). Цей принцип полягає в тому, що суд може відхилити застосування іноземного права, якщо це протирічить фундаментальним принципам громадського порядку країни, де справа розглядається.

Принцип рекогносценції та екзекуції (визнання та виконання рішень). Цей принцип полягає в тому, що рішення, прийняті в іншій країні, визнаються та виконуються в країні, де справа розглядається.

Звісно, що ці принципи стали частиною міжнародного приватного права через посередництво національних правових систем, які рецептували римське приватне право, однак це жодним чином не заперечує той факт, що власне така рецепція у міжнародне приватне право відбулася (хоч і опосередковано).

Загальновизнані принципи міжнародного права також мають свої корені в римському праві та в національних правових звичаях. Принципи, які регулюють дію та взаємодію норм, такі як «*lex posterior derogat legi priori*», «*lex specialis derogat legi generali*» та «*lex posterior generalis non derogat legi priori specialis*», також мають походження з римського права і визнані у всіх правових системах. Вони застосовуються до джерел міжнародного права, таких як договори, звичаї та загальні принципи, за умови, що не порушують норм *jus cogens*. Римський принцип добросовісності входить до складу норми статті 31 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, а стаття 60 Статуту Міжнародного суду ООН закріплює римський принцип *res iudicata* – принцип обов'язковості рішень суду для сторін¹.

Також римське право впливає на міжнародне публічне право і через взаємозв'язок різних галузей права. Наприклад, правила про національність, що містяться в римському приватному праві, можуть мати наслідки для міжнародного публічного права, особливо в контексті громадянства та міграції.

Крім того, римське право є однією з основних правових традицій Європи, і його принципи та поняття використовуються в міжнародних договорах та конвенціях, які регулюють різні аспекти міжнародних відносин.

Наприклад, в міжнародному праві є концепція юрисдикції, яка виникла на основі римського приватного права, та принципи територіальної юрисдикції та юрисдикції національності, які також мають коріння в римському праві.

Також, римське право впливає на міжнародне право через розвиток інституту прецеденту, який є одним з важливих елементів правової системи багатьох країн. Римське право було однією з перших правових систем, що використовували прецеденти, які відображалися у вирішенні подібних справ у майбутньому. Цей підхід використовують і в міжнародному праві, коли суди відповідно до прецедентів вирішують подібні справи.

Висновки. Римське право має велике значення в історії права та залишається важливим джерелом для розвитку правових систем у всьому світі. Відсутність рецепції римського права в окремих країнах (таких як Японія, Китай, Корея, Саудівська Аравія тощо) пов'язана з їхньою історією, культурою та правовими традиціями.

Римське приватне право вплинуло на виникнення міжнародного приватного права, надавши правовий досвід, який став основою для розвитку цієї галузі права. Загалом, римське приватне право має величезний вплив на розвиток міжнародного приватного права. Багато принципів, які були винайдені в римському приватному праві, ще й досі використовуються в міжнародному приватному праві та є основою багатьох правових систем, зокрема континентальної, до якої відноситься Україна.

Можна також стверджувати, що римське приватне право має певний вплив на і міжнародне публічне право, але він залежить від конкретних відносин та контексту, в якому вони розглядаються.

¹ Задорожна С. М. Звичаєве право та загальні принципи міжнародного права. *Euroasian Academic Research Journal*. № 6(06). Yerevan 2016. С.80-88.

1. Буткевич О. В. Теорія і практика докласичного міжнародного права. Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2009.
2. Задорожна С. Вплив особливостей права стародавнього періоду на формування основних принципів міжнародного права. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*, 2016, Iss. 22.6. P. 147-151.
3. Задорожна С. Поняття, генетична основа та система принципів міжнародного приватного права. *Юридичний журнал «Право України»*, 2013. № 7. С.34-47.
4. Задорожна С. М. Звичаєве право та загальні принципи міжнародного права. *Euroasian Academic Research Journal*. № 6(06). Yerevan 2016. С.80-88.
5. Київець О. В. Історичні передумови формування сучасної системи джерел міжнародного права. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*, 2013, Вип. 3. С. 111-122.
6. Харитонов Є. О., Харитонова О. І. Римське право як підґрунтя сучасного права Європи. *Актуальні проблеми держави і права*, 2005, Вип. 24. С.10-17.
7. Чернецька О., Шилінгов В. Право Англії як класична модель прецедентного права. *Часопис Київського університету права*, 2015, Вип. 4. С. 348-352.
8. Чернявський А. Л. Зародження міжнародного права у Стародавній Індії. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2012. № 6. С. 163-166.
9. Яковюк І. В., Житинський О. В. До питання про трансформацію *jus gentium* у міжнародне право. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. 2020. Т. 31 (70), № 5. С. 118-122.

Summary

The reception of Roman law is a necessary prerequisite for the existence of both private international law and public international law. Reception took place in different legal systems at different times and with different manifestations. Roman law became part of many continental European legal systems, and many of the Roman legal terms and concepts survived in these systems. For example, the term «legal entity» is used in many legal systems and originates from Roman law. In some legal systems, such as German, Italian, and French, Roman law was codified. For instance, in Germany, a code of civil law was created based on Roman law. In the English legal system, Roman law was not explicitly prescribed, but some of its elements became incorporated into English law. For example, the principles of justice underlying English law have their roots in Roman law. In countries like Japan and Korea, Roman law has become part of a hybrid legal system, blending with other legal systems and contributing to the development of a unique legal culture.

Roman law serves as the foundational framework for contemporary civil law systems on the continental European model, while also influencing other national legal systems. Through the process of reception, the norms, principles, and conceptual framework of Roman law are uniformly or closely applied by all states. This uniformity enables the existence of private international law, which facilitates the regulation of complex relationships involving foreign elements and conflicting connections. Additionally, as the norms of modern international law are based on the general principles of law that emerged within national legal systems, Roman law indirectly contributes to shaping these norms.

The influence of the reception of Roman law on national legal systems and law, in general, allows for the identification of certain patterns and similarities in the legal regulation of international relations, both private and public. Therefore, it is necessary to investigate and trace the impact of the theoretical and legal achievements of Roman law on the formation of modern international law in its broadest sense. The reception of Roman law manifests differently in various legal systems, leaving significant traces in areas such as civil law, commercial law, private law, and others. Roman law played a pivotal role in shaping modern law in Europe and worldwide. For example, principles such as non-discrimination and inviolability of property, rooted in Roman law, are used in many countries with a continental legal system. Roman law holds great historical importance in the field of law and continues to be a significant source for the development of legal systems globally. The lack of reception of Roman law in certain countries, such as Japan, China, Korea, Saudi Arabia, etc., can be attributed to their specific history, culture, and legal traditions.

Roman private law greatly influenced the emergence of private international law, providing a legal foundation that underpins the development of this branch of law. In general, Roman private law exerts significant influence on the development of private international law, with many of its principles still in use today and forming the basis of many legal systems. It can also be argued that Roman private law has some influence on public international law, although this influence depends on the specific relationship and context being considered.

Юлія
НУЗБАН*

* Погляди, висловлені у цій статті, належать авторці та не обов'язково відображають позицію МКС

ЗНАЧЕННЯ ОСОБЛИВОГО УМИСЛУ У ВОЄННОМУ ЗЛОЧИНІ РОЗГРАБУВАННЯ ЗА СТАТУТОМ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

Ця стаття досліджує правові контури воєнного злочину розграбування під час міжнародних та неміжнародних збройних конфліктів відповідно до статей 8(2)(b)(xvi) та 8(2)(e)(v) Статуту МКС. Зокрема, стаття зосереджується на особливому умислі розграбування, який був впроваджений під час розробки Елементів злочинів МКС. Цей новий та неоднозначний елемент вимагає довести, що порушник мав намір привласнити майно «для приватного чи особистого користування».

Ключові слова: розграбування, розкрадання, особливий умисел, *dolus specialis*, міжнародне гуманітарне право, Міжнародний кримінальний суд

This article explores the legal contours of the war crime of pillage in international and non-international armed conflicts under Articles 8(2)(b)(xvi) and 8(2)(e)(v) of the ICC Statute. It focuses on the special intent of pillage, which was introduced during the drafting of the ICC Elements of Crimes. This novel and ambiguous element requires that the perpetrator intended to appropriate the property «for private or personal use».

Keywords: pillage, plunder, special intent, *dolus specialis*, international humanitarian law, International Criminal Court

1. Вступ

Значення вимоги особливого умислу злочину розграбування залишається недостатньо зрозумілим вже понад два десятиліття з часу прийняття Статуту МКС та Елементів злочинів. Згідно зі статтею 9 Статуту МКС, Елементи злочинів покликані допомогти тлумачити та застосовувати статтю 8 Статуту МКС. Та чи дійсно це так зі злочином розграбування? Стаття розглядає це питання базуючись на поточній судовій практиці МКС та інших міжнародних трибуналів, а також науковій літературі.

Основна судова практика МКС щодо розграбування складається із судових рішень у справах «Катанга», «Бемба», «Нтаганда» та «Онґвен». Цей скромний доробок щодо одного із найпоширеніших злочинів у збройних конфліктах є основою даного дослідження. Поточна судова практика МКС дає хорошу основу для розуміння елементів злочину. Проте, як обговорюється у статті, вона не дає чіткого та вичерпного тлумачення вимоги щодо особливого умислу. Поза тим, наявна наукова література щодо особливого умислу цього злочину дещо обмежена або ж застаріла. Врешті, стаття пропонує кілька шляхів вирішення питання щодо його значення: консервативний, радикальний і прагматичний.

2. Визначення та правові елементи розграбування

Злочини проти власності, такі як розграбування (англ. «pillage»), залишаються характерною рисою сучасних збройних конфліктів. Простими словами, розграбування означає грабіж під час збройного конфлікту.¹

Статут МКС криміналізує розграбування за статтями 8(2)(b)(xvi) і 8(2)(e)(v). Його укладачі класифікували розграбування як «інші серйозні порушення законів і звичаїв» під час міжнародних і неміжнародних збройних конфліктів «в усталених рамках міжнародного права». За винятком контекстуаль-

¹ James G Stewart, *Corporate War Crimes: Prosecuting Pillage of Natural Resources* (Open Society Foundations: New York, 2011), с. 10. Див. також Armin Steinkamm, *Pillage in Rudolf Bernhardt* (ed), *Encyclopedia of Public International Law*, Volume 3 (North-Holland, 1997), с. 1029.

них елементів, юридичні елементи розграбування під час міжнародних та неміжнародних збройних конфліктів є ідентичними та порушують однакові правові питання.

Статті 8(2)(b)(xvi) і 8(2)(e)(v) забороняють «розграбування міста чи місцевості, навіть якщо вони взяті приступом». Стюарт зауважує, що формулювання, прийняте в Статуті МКС, є архаїчним і зайвим, та не додає «нічого актуального для сучасності».¹ Воно віддзеркалює формулювання статті 28 Гаазьких положень про закони та звичаї сухопутної війни 1907 р., в якій говориться, що «розграбування міста чи місцевості, навіть якщо вони взяті приступом, заборонено».² Елементи злочинів МКС відмовилися від цього архаїчного формулювання, подібно до статті 33 Четвертої Женевської конвенції 1949 р., яка беззастережно проголошує, що «розграбування заборонено». Але Елементи злочинів МКС додали інші особливі риси, зокрема вимогу «приватного чи особистого користування».

Окрім доведення таких елементів як зв'язок злочину зі збройним конфліктом та обізнаності порушника про існування збройного конфлікту, які є спільними для всіх воєнних злочинів,³ основними правовими елементами розграбування згідно із Елементами злочинів МКС є наступні:

- «1. Порушник привласнив певне майно.
2. Порушник мав намір позбавити власника майна та привласнити його для приватного чи особистого користування.
3. Привласнення було здійснено без згоди власника.»⁴

Цей конкретний набір елементів є результатом тривалих переговорів у Підготовчій комісії МКС щодо визначення воєнних злочинів. Офіційні записи Робочої групи з елементів злочинів свідчать про те, що правові елементи розграбування пройшли різні стадії метаморфоз. У ході роботи над елементами цього злочину, Підготовча комісія МКС отримала кілька варіантів його визначення.⁵

Інші міжнародні кримінальні трибунали, зокрема Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії («МКТЮ»), Міжнародний кримінальний трибунал для Руанди («МКТР») та Спеціальний суд для Сьєрра-Леоне («СССЛ»), не включили визначення злочину у свої основоположні тексти. Статут МКТЮ взагалі не згадує про розграбування: він криміналізує «розкрадання державного чи приватного майна». Завдання щодо визначення злочину розкрадання за статтею 3(e) Статуту МКТЮ, а також розграбування за статтею 4(f) Статуту МКТР та статтею 3 Статуту СССЛ, було повністю покладено на суддів шляхом судової практики. У справі «Делаліч та інші», що пізніше було підтверджено у справі «Кордіч і Черкез», Судова палата МКТЮ визначила розкрадання наступним чином:

«усі форми незаконного привласнення майна під час збройного конфлікту, за які передбачена індивідуальна кримінальна відповідальність згідно із міжнародним кримінальним правом, включаючи ті дії, які традиційно називають «розграбування»».⁶

Судова палата МКТЮ у справі «Хаджіхасановіч і Кубура» підтримала це визначення, пояснивши, що розкрадання має місце тоді, «коли державна чи приватна власність надбана незаконно та навмисно».⁷ Вона також процитувала справу «Кордіч і Черкез», де стверджувалося, що розкрадання охоплює «як широко поширені та систематизовані акти позбавлення та надбання власності з порушенням прав власників, так і поодинокі акти крадіжки чи розкрадання окремими особами для приватної вигоди».⁸

¹ James G Stewart, *Corporate War Crimes: Prosecuting Pillage of Natural Resources* (Open Society Foundations: New York, 2011), с. 13.

² Стосовно військової влади над територією ворожої держави (окупації), стаття 47 Гаазьких положень 1907 року про дотримання законів і звичаїв сухопутної війни зазначає, що «розграбування формально заборонено», а стаття 46 зазначає, що «приватна власність [...] повинна поважатися» і «приватна власність не може бути конфіскована».

³ Наприклад, у неміжнародному збройному конфлікті останні два елементи вимагають, щоб: «4. Дії мали місце в контексті збройного конфлікту неміжнародного характеру та були пов'язані з ним. 5. Порушнику були відомі фактичні обставини, які свідчать про наявність збройного конфлікту».

⁴ Див. також Ntaganda, Judgment, ICC-01/04-02/06-2359, 8 July 2019, п. 1027.

⁵ Див. детальніше, Yulia Nuzban, «For private or personal use»: The meaning of the special intent requirement in the war crime of pillage under the Rome Statute of the International Criminal Court, *International Review of the Red Cross* (IRRC) 102 (915), 1249-1272, с. 1252-1254.

⁶ Delalić et al, Judgment, IT-96-21-T, 16 November 1998, п. 591. Див. також Kordić and Čerkez, Appeal Judgment, IT-95-14/2-A, 17 December 2004, п. 79.

⁷ Hadžihasanović & Kubura, Judgment, IT-01-47-T, 15 March 2006, п. 49.

⁸ Kordić and Čerkez, Judgment, IT-95-14/2-T, 26 February 2001, п. 352; Hadžihasanović & Kubura, Judgment, IT-01-47-T, 15 March 2006, п. 49.

Такі суттєві текстуальні відмінності між визначенням розграбування за Статутом МКС та розкрадання за Статутом МКТЮ викликають запитання, чи доречні посилання на судову практику інших трибуналів. До того ж, вже зазначене судове рішення у справі «Делаліч та інші» має на увазі – не пояснюючи таке міркування – що розкрадання включає в себе розграбування. Одна із можливих інтерпретацій полягає в тому, що визначення розкрадання є ширшим, ніж розграбування, хоча в науковій літературі це розрізнення не має підтримки.¹ Зрештою, обидва терміни стосуються тих самих або подібних протиправних дій. Але оскільки МКС застосовує «усталені принципи міжнародного права збройних конфліктів» згідно зі статтею 21(1)(b) Статуту МКС, ця стаття бере до уваги судову практику інших міжнародних кримінальних трибуналів з окремих питань.

На сьогодні судові рішення у справах «Катанга», «Бемба», «Нтаганда» та «Онґвен» є найавторитетнішою судовою практикою щодо злочину розграбування за Статутом МКС. Очікується, що справи «Абд-Аль-Рахман» та «Єкатом і Нгаїссона», які перебувають на стадії судового провадження, доповнять поточну судову практику щодо розграбування в найближчі роки. Справи «Аль-Башир», «Банда», «Харун», «Хусейн», «Коні та Отті» та «Мудачумура» неактивні, оскільки підозрювані на свободі, а МКС не допускає заочного розгляду справ по суті. Якщо цих підозрюваних заарештують і притягнуть до відповідальності, їхні справи ще більше виокреслять юридичні контури розграбування за Статутом МКС. Всі вони фактично порівнювані зі справами «Катанга», «Бемба», «Нтаганда» та «Онґвен», тож наразі невідомо, чи вони прояснять значення вимоги щодо особливого умислу.

3. Значення привласнення «для приватного чи особистого користування»

Цей розділ аналізує особливий умисел (*dolus specialis*) злочину розграбування, який вимагає, щоб порушник мав намір привласнити майно «для приватного чи особистого користування», оскільки його значення залишається невизначеним у юриспруденції та науковій літературі. Стаття пропонує кілька альтернативних шляхів вирішення проблеми, що склалася із цим новим та неоднозначним елементом: консервативний, радикальний та прагматичний.

Елементи злочинів МКС вимагають, щоб «порушник мав намір позбавити власника майна та привласнити його для приватного чи особистого користування».² Елементи злочинів МКС пояснюють, що цей елемент розграбування зосереджується на наслідках, за якими слідує «особливий ментальний елемент»: особливий умисел.

Дорманн зазначає, що другий елемент розграбування було включено під час розробки та перемовин через труднощі з визначенням злочину в Елементах злочинів МКС.³ Хосанг нагадує, що «було погоджено, що вимога щодо привласнення для приватного чи особистого користування відрізняє розграбування від подібного злочину знищення або захоплення майна».⁴ У справі «Бемба» Судова палата зауважила, що вимога «приватного чи особистого користування» є специфічною для МКС і не відображена в звичаєвому чи конвенційному міжнародному гуманітарному праві чи в юриспруденції інших міжнародних кримінальних трибуналів.⁵ Судді аргументували це тим, що вимога щодо особливого умислу дозволяє МКС краще відрізнити розграбування від захоплення, здобичі чи інших видів законного привласнення⁶ та інших злочинів за Статутом МКС щодо експропріації майна.⁷

Оскільки інші міжнародні трибунали не обмежували розграбування «приватним чи особистим користуванням», це дозволило їм охопити ширшу категорію незаконного привласнення. У справі «Хаджіхасановіч і Кубура» Судова палата МКТЮ нагадала, що міжнародне право не допускає «до-

¹ Див., наприклад, Knut Dörmann, *Elements of War Crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court: Sources and Commentary* (Cambridge 2003); James G Stewart, *Corporate War Crimes: Prosecuting Pillage of Natural Resources* (Open Society Foundations: New York, 2011).

² Виноска 47 до статті 8(2)(b)(xvi) і виноска 62 до статті 8(2)(e)(v) в Елементах злочинів МКС зазначає: «Як вказується використанням терміну «приватне чи особисте користування», привласнення, виправдане військовою необхідністю, не може становити злочин розграбування». Див. також Katanga, Judgment pursuant to article 74 of the Statute, ICC-01/04-01/07-3436-tENG, 7 March 2014, п. 772, 913.

³ Knut Dörmann, *Elements of War Crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court: Sources and Commentary* (Cambridge, 2003), с. 272-273.

⁴ Hans Boddens Hosang, *Pillaging in Roy Lee*, *International Criminal Court: Elements of Crimes and Rules of Procedure and Evidence* (Transnational Publishers, 2001), с. 176-177.

⁵ Bemba, Judgment pursuant to article 74 of the Statute, ICC-01/05-01/08-3343, 21 March 2016, п. 120. Див. також James G Stewart, *Corporate War Crimes: Prosecuting Pillage of Natural Resources* (Open Society Foundations: New York, 2011), с. 20-21; Brima et al, Judgment, SCSL-04-16-T, 22 February 2008, п. 753-754; Fofana & Kondewa, Judgment, SCSL-04-14-T-785, 2 August 2007, п. 160.

⁶ Bemba, Judgment pursuant to article 74 of the Statute, ICC-01/05-01/08-3343, 21 March 2016, п. 120.

⁷ Bemba, Judgment on the appeal of Mr Jean-Pierre Bemba Gombo against Trial Chamber III's «Judgment pursuant to Article 74 of the Statute», Dissenting Opinion of Judges Monageng and Hofmański, ICC-01/05-01/08-3636-Anx1-Red, 8 June 2018, п. 561.

вільне та необґрунтоване розграбування для армійських цілей або для індивідуального користування військовослужбовцями, навіть якщо захоплене майно може використовуватися колективно чи індивідуально».¹ У справі «Бріма та інші» Судова палата СССЛ пішла далі і прямо заявила, що «вимога «приватного чи особистого користування» надмірно обмежує та не повинна бути елементом злочину розграбування».²

Грунтуючись на цьому елементі, Палати МКС постановили, що розграбування відповідно до Статуту МКС має місце, коли порушник привласнив предмети для особистого користування (користування ним або нею) або для приватного користування іншою фізичною чи юридичною особою, за умови що всі інші юридичні елементи були задоволені.³ Крім того, має бути доведено, що порушник мав намір перешкодити власнику володіти чи користуватися його чи її майном.⁴

У справі «Катанга» Судова палата пояснила, що «висновок про ментальний елемент можна зробити з конкретної поведінки особи, яка вчинила позбавлення», зробивши висновки про умисел порушника з їхньої поведінки. З цією метою вона пригадала свідчення про те, що нападники «діяли у власних інтересах» і «діяли так, як вони хотіли», захоплюючи здобич і використовуючи її так, як їм заманеться.⁵ Судова палата дійшла висновку, що вони керувалися «приватною чи особистою вигодою», коли вони заволоділи майном під час нападу. Сам пан Катанга засвідчив, що учасники бойових дій не мали зарплати, а розграбування було формою винагороди. На думку Судової палати, «навіть якщо мова йшла лише про їжу, розграбування було [...] вчинене не через військову необхідність, [...] а з особистої вигоди».⁶

У справі «Бемба» Судова палата врахувала всі релевантні фактори, коли встановила, що предмети були привласнені для приватного чи особистого користування, включаючи «характер, місцезнаходження та призначення предметів, а також обставини їх привласнення». Було встановлено, що солдати збройної групи «особисто користувалися» награваними товарами, такими як їжа, напої та худоба, а також меблями та дерев'яними предметами. Було також встановлено, що солдати збройної групи обмінювали деякі награвані речі на інші товари, такі як алкоголь, або примушували цивільних викупувати товари, вилучені в них або їхніх сусідів. Судова палата вирішила, що характер привласнених речей – особисті речі, предмети домашнього вжитку, ділове приладдя, інструменти, гроші, транспортні засоби та худоба – вказує на те, що порушники призначали їх для приватного чи особистого користування.⁷

Під час апеляції сторона захисту у справі «Бемба» стверджувала, що привласнення, що здійснюються для будь-яких військових цілей або навіть у військовому контексті, не є привласненнями для «приватного чи особистого користування». Таке широке тлумачення стирає межі між дозволеними та недозволеними діями, ускладнюючи розслідування та судове переслідування злочину розграбування. Це виходить за рамки поняття військової необхідності у збройних конфліктах. Тож не дивно, що судді Монагенг і Хофманські відхилили цей аргумент у своїй окремій думці, проте більшість його не розглянула в апеляційному рішенні.⁸

У справі «Нтаганда» Судова палата також розтлумачила фразу «приватне чи особисте користування» на протигагу військовому користуванню. Вона розглянула, чи може привласнене майно служити військовим цілям. Вона зазначила, що деякі предмети, захоплені солдатами, такі як транспортні засоби та медичне обладнання, потенційно можуть служити військовим цілям. Не маючи доказів того, як ці предмети використовувалися, Палата не змогла зробити висновок, що їх привласнення було призначене для приватного чи особистого користування. І навпаки, вона встановила, що такі предмети, як стільці, ліжка, матраци, радіо та телевізори, одяг, худоба, покрівля та золото не служать «за

¹ Hadžihasanović & Kubura, Judgment, IT-01-47-T, 15 March 2006, п. 52.

² Brima et al, Judgment, SCSL-04-16-T, 20 June 2007, п. 754. Однак Апеляційна палата СССЛ постановила, що «захоплення відрізняється від розграбування, оскільки захоплення – це привласнення власності для публічних цілей, тоді як розграбування – для приватних цілей». Див. Fofana and Kondewa, Judgment, SCSL-04-14-A, 28 May 2008, виноска 770.

³ Bemba, Judgment pursuant to article 74 of the Statute, ICC-01/05-01/08-3343, 21 March 2016, п. 124; Ntaganda, Judgment, ICC-01/04-02/06-2359, 8 July 2019, п. 1030.

⁴ Bemba, Judgment pursuant to article 74 of the Statute, ICC-01/05-01/08-3343, 21 March 2016, п. 119; Ntaganda, Judgment, ICC-01/04-02/06-2359, 8 July 2019, п. 1029.

⁵ Katanga, Judgment pursuant to article 74 of the Statute, ICC-01/03-01/07-3436-tENG, 7 March 2014, п. 913, 951.

⁶ Katanga, Judgment pursuant to article 74 of the Statute, ICC-01/03-01/07-3436-tENG, 7 March 2014, п. 951-952. Виноска пропущено.

⁷ Bemba, Judgment pursuant to article 74 of the Statute, ICC-01/05-01/08-3343, 21 March 2016, п. 125, 643-644.

⁸ Bemba, Judgment on the appeal of Mr Jean-Pierre Bemba Gombo against Trial Chamber III's «Judgment pursuant to Article 74 of the Statute», Dissenting Opinion of Judges Monageng and Hofmański, ICC-01/05-01/08-3636-Anx1-Red, 8 June 2018, п. 566.

своєю суттю військовим цілям». На підставі цього вона дійшла висновку, що речі були привласнені для приватного чи особистого користування. Вона також зазначила, що речі, вивезені до резиденції пана Нтаганди, були явно призначені для приватного чи особистого користування.¹

Судове рішення у справі «Нтаганда» підкреслює, що, за винятком невлмовимої категорії предметів, які не служать «за своєю суттю військовій меті», недостатньо продемонструвати лише те, що порушники привласнили власність як таку. Необхідно надати чіткі, позитивні докази того, що ціллю привласнення було приватне чи особисте користування. Враховуючи нестабільний характер збройних конфліктів, відстежити використання деяких награваних предметів може бути складним завданням. Однак у певних випадках Судові палати у справах «Бемба», «Нтаганда» та «Онґвен» дозволили робити висновки щодо наміченої мети привласнення на основі характеру та призначення речей.

У справі «Онґвен» Судова палата стисло розтлумачила злочин розграбування і військову необхідність. Вона коротко нагадала матеріальні та ментальні елементи злочину, розрізняючи його від привласнення, продиктованого військовою необхідністю.² Для кожної із інкримінованих атак вона перерахувала факти, що вказують на особливий умисел порушників, але утрималася від уточнення правових вимог як таких. Важливо, що Судова палата не змішала вимогу щодо особливого умислу з окремим поняттям військової необхідності, зазначивши лише, що «обставини привласнення не дозволяють розглядати військову необхідність як виправдання».³ Хоча спрощений підхід Судової палати у справі «Онґвен» є бажанішим через його ясність і простоту, він не прояснює неоднозначних питань.

4. Шляхи вирішення питання щодо особливого умислу

Поточна судова практика МКС не дає чіткого та вичерпного тлумачення вимоги щодо «приватного чи особистого користування». У ній не розглядається кореляція із військовою необхідністю, яка, схоже, тлумачиться досить широко. Викладаючи правові вимоги, судові палати МКС обмежилися конкретними фактами розглядуваних справ. Ця стаття пропонує кілька альтернативних шляхів вирішення ситуації.

Незважаючи на фундаментальний недолік у поточному формулюванні особливого умислу, МКС міг би застосувати консервативний підхід і продовжити тлумачити злочин розграбування з відсилкою на «приватне чи особисте користування». У такому випадку, спираючись на існуючу судову практику МКС, ця стаття пропонує, що фактори, що вказують на особливий умисел порушника, включають:

- (i) Заяви порушника до, під час або після привласнення,
- (ii) Характер, місцезнаходження та призначення привласненого майна,
- (iii) Пункт призначення привласненого майна,
- (iv) Задеклароване та фактичне використання привласненого майна, або
- (v) Звітування про привласнення або відсутність такого звітування по ланцюжку командування.

Але цей консервативний підхід до вимоги особливого умислу розграбування не вирішить проблему повністю. Публічне чи офіційне користування присвоєними предметами, схоже, виключили із визначення розграбування. Додаткова плутанина полягає в тому, що юриспруденція МКС змішує приватне й особисте з публічним і офіційним, визначаючи особисте користування як власне, а приватне користування як іншою особою чи організацією. Це проблемно, оскільки при спробі адресувати обмежувальне формулювання існує ризик надання термінам аморфного значення. Але якщо МКС належним чином розрізнятиме між термінами «приватне» або «особисте» та «публічне» або «офіційне», надаючи їм звичайного значення, це може завдати шкоди майбутнім кримінальним переслідуванням через їх надмірну вузькість.

Питання «приватного чи особистого користування» стоїть особливо гостро щодо недержавних збройних груп, які можуть мати обмежений доступ до ресурсів та інфраструктури. Межа між приватним чи особистим, з одного боку, та публічним чи офіційним, з іншого, стає менш виразною на практиці та більш невлмовимою у доказах. Наприклад, чи можна розглядати привласнення FM-радіо як служіння приватним чи особистим цілям, якщо їх іноді використовують для збору військової розвідувальної інформації? Як щодо тих збройних груп, де приватне та публічне життя є одним цілим? Важко вимагати такого ж ступеня розрізнення у випадку недержавних збройних груп із більш гнучкими структурами та меншими ресурсами.

Коментатори погоджуються, що вимога «приватного чи особистого користування» є проблематичною та може призвести до обмежувального застосування заборони. Наприклад, Дам-де Йонг зауважує, що обмеження розграбування привласненням природних ресурсів для приватного чи осо-

¹ Ntaganda, Judgment, ICC-01/04-02/06-2359, 8 July 2019, п. 1041-1042.

² Ongwen, Trial Judgment, ICC-02/04-01/15-1762-Red, 4 February 2021, п. 2762-2767.

³ Ongwen, Trial Judgment, ICC-02/04-01/15-1762-Red, 4 February 2021, п. 2873, 2926, 2972, 3019.

бистого користування, схоже, виключає експлуатацію природних ресурсів з метою фінансування збройного конфлікту.¹ Гіллєтт погоджується, зазначаючи, що «ворогуючі фракції регулярно використовують незаконно привласнене майно для фінансування своїх військових кампаній, а не в особистих цілях».² Радікс і Брух зазначають, що «важко розірвати симбіотичний зв'язок, який часто існує між експлуатаційними діями, які здійснюються для сприяння збройному конфлікту – чи то урядом, чи то повстанськими групами – або ж суто для особистої вигоди та збагачення».³ Ці приклади ілюструють труднощі судового переслідування певних справ як розграбування через поточне формулювання особливого умислу.

Враховуючи це, варто розглянути інші, більш адекватні рішення. За наявності достатнього інтересу та підтримки, оптимальним рішенням був би розгляд Асамблеєю держав-учасниць МКС питання про виключення з Елементів злочинів надмірно обмежувальної вимоги про те, що порушник мав намір привласнити власність «для приватного чи особистого користування». Незважаючи на те, що це радикальний крок, він усуне ризик обмежувального тлумачення та застосування заборони в майбутньому. Щоб уникнути криміналізації законного привласнення, його можна замінити формулюванням, що забороняє привласнення «для свавільних цілей» або «для неоправданої вигоди». Останнє частково відновить оригінальну пропозицію МКЧХ, яку він подав до Підготовчої комісії МКС у липні 1999 року.⁴

Інший доступний шлях не потребує змін до Елементів злочинів МКС. Навіть без законодавчих поправок, МКС міг би тлумачити правові елементи розграбування відповідно до «усталених рамок міжнародного права збройних конфліктів». Стаття 9 Статуту МКС чітко визначає, що Елементи злочинів допомагають МКС у його тлумаченні та застосуванні воєнних злочинів за статтею 8. Оскільки Елементи злочинів не можуть обмежувати МКС у його тлумаченні розграбування, МКС може знехтувати вимогою щодо «приватного чи особистого користування» як такою, що не відповідає усталеній системі міжнародного гуманітарного права. Це відповідало б об'єкту та меті Статуту МКС, преамбула якого проголошує, що «найсерйозніші злочини, які викликають стурбованість міжнародної спільноти в цілому, не повинні залишатися безкарними». Щоб відрізнити розграбування від законного привласнення, МКС міг би наслідувати приклад МКТЮ та визначити злочин як «свавільне», «неправомірне» або «незаконне» привласнення.

5. Висновки

Спіраючись на поточну судову практику МКС щодо злочину розграбування, стаття пропонує фактори, що можуть вказувати на особливий умисел порушника щодо «приватного чи особистого користування», а саме: (i) заяви порушника, (ii) характер, місцезнаходження та призначення привласненого майна, (iii) пункт призначення привласненого майна, (iv) задеклароване та фактичне використання привласненого майна, та (v) звітування по ланцюжку командування.

Цей консервативний крок не вирішить повністю проблему з вимогою щодо особливого умислу. Він обмежує протиправні дії вузькою категорією тих привласнень, які призначені «для приватного чи особистого користування».

Враховуючи практичні труднощі із доведенням особливого умислу, та оскільки така вимога не існує «в усталених рамках міжнародного права збройних конфліктів», МКС міг би зробити більш фундаментальні кроки для вирішення проблеми. Асамблея держав-учасниць МКС могла би прийняти рішення про вилучення вимоги щодо надто обмежувального наміру привласнення «для приватного чи особистого користування» з Елементів злочинів і замінити її більш інклюзивним формулюванням. Але навіть без цієї законодавчої поправки є простий і практичний шлях, який Судові палати МКС досі не обирали. МКС міг би тлумачити правові елементи розграбування відповідно до усталених рамок міжнародного гуманітарного права, яке не вимагає спеціального умислу щодо приватного чи особистого користування.

¹ Daniëlla Dam-de Jong, *From Engines for Conflict into Engines for Sustainable Development: The Potential of International Law to Address Predatory Exploitation of Natural Resources in Situations of Internal Armed Conflict*, *Nordic Journal of International Law* 82 (2013) 155-177, c. 165-166.

² Matthew Gillett, *Eco-Struggles: Using International Criminal Law to Protect the Environment During and After Non-International Armed Conflict* in Carsten Stahn and others (eds), *Environmental Protection and Transitions from Conflict to Peace: Clarifying Norms, Principles, and Practices* (Oxford University Press, 2017), c. 231.

³ Olivia Radics and Carl Bruch, *Pillage, Conflict Resources, and Jus Post Bellum* in Carsten Stahn and others (eds), *Environmental Protection and Transitions from Conflict to Peace: Clarifying Norms, Principles, and Practices* (Oxford University Press, 2017), c. 150-151.

⁴ Request from the Governments of Belgium, Costa Rica, Finland, Hungary, the Republic of Korea and South Africa and the Permanent Observer Mission of Switzerland regarding the text prepared by the International Committee of the Red Cross on article 8, paragraph 2 (b), (c) and (e) of the Rome Statute of the International Criminal Court, CNICC/1999/WGEC/INF.2, 14 July 1999, c. 40.

Summary

The meaning of the special intent requirement in the war crime of pillage remains obscure more than two decades after the adoption of the ICC Statute and the Elements of Crimes. Pursuant to Article 9 of the ICC Statute, the Elements of Crimes shall assist the ICC in its interpretation and application of Article 8, consistent with the Statute. But has it been the case with pillage? The article addresses this question building on the current jurisprudence of the ICC and other international tribunals, as well as academic literature.

The core ICC jurisprudence on pillage consists of trial judgments in the *Katanga*, *Bemba*, *Ntaganda* and *Ongwen* cases. This modest track record concerning one of the most common crimes in armed conflicts is the centrepiece of this review. Current jurisprudence provides a good foundation for understanding the crime's elements, but as discussed in the article, it does not give a clear and exhaustive interpretation of the special intent requirement. Meanwhile, the existing academic literature on the crime's special intent is somewhat limited or dated. The article proposes several avenues to address the recurring issue concerning its meaning: conservative, radical, and pragmatic.

Building on the existing ICC jurisprudence, the article suggests that several factors could be indicative of the perpetrator's special intent in relation to «private or personal use»: (i) the perpetrator's statements, (ii) nature, location and purpose of the appropriated property, (iii) destination of the appropriated property, (iv) declared and actual use of the appropriated property, and (v) reporting via the chain of command.

This conservative step would not entirely address the problem with the special intent requirement. Being overly rigid and restrictive, it limits the unlawful acts to a narrow category of those appropriations that are intended «for private or personal use».

Given these practical difficulties, and since no such requirement is present «within the established framework of the international law of armed conflict», it is open to the ICC to take more fundamental steps to address the issue. Ultimately, the Assembly of States Parties may decide to remove the unduly restrictive intent requirement of appropriation «for private or personal use» from the Elements of Crimes and replace it with a more inclusive language. But even without this legislative amendment, there is a simple and practical avenue, which the ICC Trial Chambers have thus far overlooked. The ICC could elect to interpret the legal elements of pillage in line with the established framework of international humanitarian law, which requires no special intent concerning private or personal use.

Олександра
ДАНИЛЬЧЕНКО

ЗНАЧЕННЯ ПОЛІТИКО-ІДЕОЛОГІЧНОГО ФАКТОРУ ДЛЯ РОЗУМІННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ КНР

Підхід КНР до сучасного міжнародного права детермінується багатьма факторами неправового характеру, серед яких одне з найважливіших місць належить політико-ідеологічній основі. У статті розглядаються основні ідеологічні концепції, які мають безпосередній вплив на формування міжнародно-правової позиції КНР. Дослідження цих концепцій допомагає виявити особливості “теорії міжнародного права з китайською специфікою” (中国特色国际法理论), а також досліджувати, розуміти і прогнозувати процес розвитку міжнародного права у КНР.

Ключові слова: КНР, міжнародне право, міжнародно-правова доктрина, ідеологія, “мирне піднесення / розвиток Китаю”, “науковий розвиток”, “китайська мрія”, “спільнота єдиної долі людства”.

China's approach to international law is determined by many non-legal factors, among which the CCP's ideology plays a central role. The article examines the main ideological concepts that have a direct impact on the formulation of China's international legal position. The study of these concepts helps to identify the peculiarities of the “theory of international law with Chinese characteristics” (中国特色国际法理论) and to predict the development of international law in China.

Keywords: the PRC, international law, international legal doctrine, ideology, “peaceful rise / development of China”, “scientific development”, “Chinese dream”, “community with a shared future for mankind”.

Постановка проблеми. Підхід КНР до сучасного міжнародного права обумовлюється впливом кількох факторів неправового характеру, серед яких окреме місце посідає політико-ідеологічний. Разом із іншими чинниками (філософським, історичним, лінгвістичним та іншими) їх загальний вплив для дослідника із західним типом мислення часто буває непоміченим та здається не надто важливим. Разом з тим, для китайського підходу притаманне інше – все, що пов'язано з його історико-філософською спадщиною, політико-владними відносинами, які характеризують Китай як велику цивілізацію світу – має дуже цінне, священне, а у певних випадках – майже сакральне значення. З огляду на це для зображення повноти картини китайського бачення міжнародного права, ми не можемо оминати своєю увагою політико-ідеологічне підґрунтя формування міжнародно-правової доктрини КНР.

Зауважимо, що окремі науковці теж звертають у своїх дослідженнях увагу саме на питання владного, політико-ідеологічного характеру. Як стверджує відомий український синолог, автор багатьох робіт, присвячених ідеології КПК, доктор філософських наук В.О. Кіктенко, одним із найважливіших питань для розуміння китайської політики є вивчення ідеології Комуністичної партії Китаю¹. Історик М. Менколл ще у 1984 році писав, що іноземні дослідники намагаються судити про зміни в китайській політиці, як правило, недооцінюючи важливість ідеології². На жаль, ця теза залишається актуальною і сьогодні.

¹ Китай очима Азії: колективна монографія. Київ: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України; Українська асоціація китаєзнавців, 2017. С. 11.

² Mancall, Mark. China at the Center: 300 Years of Foreign Policy. New York: Free Press; London: Collier Macmillan, 1984. P. 438.

Серед західних учених поширена думка, що в Китаї з успішним проведенням економічних реформ останніх десятиліть ідеологічні концепції принципово застаріли, а реальний Китай вже давно йде капіталістичним шляхом. Такі погляди контрастують з колосальними ресурсами, задіяними КПК для формулювання, відтворення і реформування офіційної ідеології¹, на основі чого можна зробити висновок, що ідеологія як і раніше відіграє визначальну роль в КНР.

Підкреслимо важливу думку – усі вищі керівники Китаю завжди надавали великого значення ідеології². Сфера зовнішньої політики, міжнародних відносин і окремо – міжнародного права – не виступають виключеннями. Тому для розуміння повноти картини сучасного китайського бачення міжнародного права ми не можемо оминати своєю увагою цей важливий фактор.

Мета статті – розгляд основних фундаментальних позицій, на яких формується бачення “міжнародного права з китайською специфікою”, а також аналіз тільки тих ідеологічних концепцій та їх складових, які мають відношення до міжнародного права та застосовуються у сучасній зовнішній політиці КНР для обґрунтування власної міжнародно-правової позиції, серед яких, зокрема, *теорія “мирного піднесення / розвитку Китаю”*, *концепції “наукового розвитку”*, *“китайської мрії”*, *“спільнота єдиної долі людства”*. Вважається, що саме ці концепції не тільки визначатимуть політичне майбутнє Китаю, але й матимуть великий міжнародний вплив³.

Аналіз стану наукової розробки проблеми. Серед нечисленних наукових робіт присвячених китайським ідеологічним концептам, на яку звертали увагу українські синологи В.О. Кіктенко, А.З. Гончарук, М.А. Таран, Ю. Пойта та інші, превалюють наукові роботи з філософії, історії та політології. У сфері української науки міжнародного права проблематика цього питання вивчена недостатньо. Серед китайських юристів-міжнародників міжнародно-правові аспекти в ідеологічних концепціях КНР досліджували Лю Хуавень (柳华文), Хе Чжипен (何志鹏), Сунь Лу (孙璐), Цзен Лінлян (曾令良), Ян Юйїн Лю (Ian Yuying Liu) та інші.

Виклад основного матеріалу. Звертаючись до питання політико-ідеологічної основи сучасного міжнародного права КНР варто зазначити важливий факт: для дослідників із західним типом мислення особливо помітною є *фрагментарність* процесу розробки і самого дискурсу китайської зовнішньої політики⁴. Вона радше складається з набору співзвучних виразів, понять і термінів, а не являє собою системний виклад зовнішньополітичних принципів і положень.

Окремі дослідники вважають, що така фрагментація пояснюється не тільки політичними процесами, а й особливостями китайської мови⁵, в якій як в ізолюючій мові з ознаками аглютинативної морфології та ієрогліфічним письмом інформація передається у вигляді асоціативних значень та образів. Ця мовна особливість створює ситуацію, коли поняття “виростають” одне з одного, зберігаючи між собою генеалогічний зв'язок, що призводить до тривалого процесу пояснення. Внаслідок цього концепція зовнішньої політики Китаю складається з багатьох понять і термінів, які із західної точки зору погано пов'язані між собою логічними і причинно-наслідковими зв'язками. Для китайців же внутрішня логіка і відносини між цими поняттями очевидні, і тому розвиток від “п'яти принципів мирного співіснування” в епоху Мао Цзедуна до “мирного піднесення / розвитку” за часів правління Ден Сяопіна, Цзян Цземіня та Ху Цзіньтао і потім – до концепції “гармонійного світу” Ху Цзіньтао є безперервним і зрозумілим. Оскільки витоки цих понять сягають ще конфуціанства Стародавнього Китаю, то для китайців ця система є органічною для сприйняття⁶.

Розглядаючи базові положення ідеологічних концепцій, варто відмітити і визначити наступне.

Теорія “мирного піднесення” або “мирного розвитку” Китаю (中国和平崛起 / 中国和平发展, з 2005 року китайські лідери почали надавати перевагу другій назві, однак у науковій літературі взаємозамінно використовуються обидва терміни) вважається загальною стратегією сучасної зовнішньої політики КНР, яка почала реалізовуватися з метою підвищення міжнародної репутації країни в ході здійснення політики “реформ і відкритості”⁷.

¹ Китай очима Азії: колективна монографія. Київ: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України; Українська асоціація китаєзнавців, 2017. С. 12.

² Кіктенко В.О. Ідеологія Комуністичної партії Китаю в період політики реформ і відкритості: проблема визначення та методологія досліджень. *Китаєзнавчі дослідження*, Київ, 2020. Вип. 1. С. 30.

³ Кіктенко В.О. Ідеологія Комуністичної партії Китаю в період політики реформ і відкритості: проблема визначення та методологія досліджень. *Китаєзнавчі дослідження*, Київ, 2020. Вип. 1. С. 28.

⁴ 王义桅。从“和平崛起”到“和谐世界”。北京, 2006.

⁵ Китай очима Азії: колективна монографія. Київ: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України; Українська асоціація китаєзнавців, 2017. С. 42.

⁶ Китай очима Азії: колективна монографія. Київ: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України; Українська асоціація китаєзнавців, 2017. С. 42.

⁷ Китай очима Азії: колективна монографія. Київ: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України; Українська асоціація китаєзнавців, 2017. С. 28.

Викладення бачення в КНР сучасних позицій щодо міжнародного права значно відрізняється від традиційних, прийнятих у західній науці, тому така “блокова” подача позиції КНР в цих питаннях виступає відмінною рисою, яка одночасно і спрямовує, і визначає концептуальне, а у кінцевому розрахунку – надає загальне доктринальне бачення положень “міжнародного права з китайською специфікою”.

В сучасних умовах взаємодія між концептуальними політико-ідеологічними основами і підходами з позицій “мирного розвитку Китаю” та міжнародним правом простежується у наступних аспектах, які узагальнено можна визначити наступним чином:

- суть мирного розвитку Китаю полягає в тому, щоб забезпечити мирне і безпечне міжнародне оточення для зростання великої китайської цивілізації, з одного боку, та сприяти миру в усьому світі, глобальному економічному і соціальному розвитку з одночасним власним процвітанням, з іншого боку. Мирне піднесення Китаю є важливою складовою процесу побудови гармонійного світу, який складається з гармонійного глобального середовища, гармонійного регіонального середовища і гармонійного сусіднього середовища. Успішна реалізація цих процесів неможлива без міжнародного права¹;
- мирний розвиток Китаю потребує гарантій та підтримки не лише надійного внутрішнього правопорядку, але й справедливого міжнародного правопорядку². Окрім того, Китай виступає за новий міжнародний політичний та економічний порядок шляхом реформування й демократизації міжнародних відносин³, який може бути встановлений і захищений лише за допомогою міжнародного права. Вважається, що стабільне, справедливе і прогресивне міжнародне право сприятиме мирному розвитку Китаю⁴;
- Китай прагне уникнути будь-якої міжнародної конфронтації і напруженості, тому найбільш важливим вважає дотримання усіма суб'єктами таких основних принципів міжнародного права: принцип утримання від загрози силою чи її застосування (в офіційних виступах керівників КНР декларується те, що Китай не прагнути до гегемонії, в Китаю немає насильницьких цілей і намірів застосування сили у відносинах з іншими країнами, що підтверджується пріоритетом дипломатичних рішень у зовнішній політиці, а не військових; Китай не підтримує посилення та розширення воєнних блоків та вважає за необхідне не допустити блокове протистояння; Китай не втручається у міжнародні конфлікти, обмежуючись формулюванням власної переважно нейтральної до сторін конфлікту позиції); принцип розв'язання міжнародних спорів мирними засобами (доктрина “мирного розвитку Китаю” передбачає зменшення напруженості в прикордонних суперечках, що стосуються островів у Південно-китайському морі, дипломатичними засобами; Китай виступає за політичне врегулювання кризових ситуацій, закликає сторони конфлікту до мирних переговорів, а інших суб'єктів міжнародного права – “не підливати масла у вогонь” (不拱火浇油), заохочувати і підтримувати мирне врегулювання спорів, створювати умови для мирних переговорів; Китай підкреслює, що готовий, за необхідності, відігравати конструктивну роль у примиренні сторін конфлікту); принцип невтручання у справи, що належить до внутрішньої компетенції будь-якої держави (теорія “мирного розвитку Китаю” позиціонує Китай як країну, яка орієнтована у першу чергу на вирішення своїх внутрішніх проблем і покращення добробуту свого народу, а не на втручання в справи інших країн⁵; Китай системно протистоїть втручанням з боку “зовнішніх сил” (外部势力) у питання, які вважає своїми внутрішніми справами та корінними інтересами);
- вважається, що мирний розвиток Китаю як найбільшої країни, що розвивається, в якій проживає чверть населення світу, має важливе і далекосяжне значення для глобального економічного розвитку, що забезпечується міжнародним правом, а також здійснить великий внесок у формування прогресивного розвитку міжнародного права⁶. Зокрема, Китай наголошує на тому, що досяг значного прогресу в реалізації Цілей розвитку тисячоліття (загальнодержавні масштабні програми з ліквідації бідності, підтримки освіти, покращення медичного обслуговування тощо);
- як відповідальна велика держава та один із постійних членів Ради Безпеки ООН Китай відіграватиме дедалі більшу роль у підтримці міжнародного миру і безпеки на основі міжнародного

¹ Zeng, Lingliang. Contemporary International Law and China's Peaceful Development. Springer, 2021. P. 235, 251.

² Zeng, Lingliang. Contemporary International Law and China's Peaceful Development. Springer, 2021. P. 237.

³ Китай очима Азії: колективна монографія. Київ: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України; Українська асоціація китаєзнавців, 2017. С. 34.

⁴ Zeng, Lingliang. Contemporary International Law and China's Peaceful Development. Springer, 2021. P. 237-238.

⁵ Китай очима Азії: колективна монографія. Київ: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України; Українська асоціація китаєзнавців, 2017. С. 33.

⁶ Zeng, Lingliang. Contemporary International Law and China's Peaceful Development. Springer, 2021. P. 251.

права. Права людини, верховенство права і демократія є новими основними цінностями міжнародного права і одними з фундаментальних цілей мирного розвитку Китаю¹.

Концепція “наукового розвитку” (科学发展观) була запропонована Ху Цзіньтао як доповнення до загальної доктрини побудови “соціалізму з китайською специфікою” (中国特色社会主义). Хоча ця концепція не стосувалася співробітництва Китаю із зовнішнім світом, вона задала загальний вектор принципам викладання та дослідження міжнародного права у Китаї, адже політика КПК була представлена як всеосяжний стратегічний план, що ґрунтується на науковому підході², а в партійних документах мова йшла про те, що “КПК є гарантом наукового прогресу і при цьому головна функція науки розуміється як емпірична істина, яка допомагає соціальному розвитку”³.

Ця концепція стала поштовхом до впровадження інновацій у поширенні міжнародного права в Китаї в контексті нагальної необхідності вдосконалювати власну доктрину / теорію міжнародного права “з китайською специфікою” (中国特色国际法学). Китайські дослідники дійшли висновку, що вони “повинні не тільки успадковувати й підтримувати традиційні теорії міжнародного права, які відповідають фундаментальним інтересам Китаю та вимогам нової епохи, а й враховувати національний характер таким чином, щоб забезпечити впровадження інновацій у розвиток ідей, концепцій і теорій міжнародного права”⁴.

Щодо певних питань (приміром, міжнародної правосуб’єктності спеціального адміністративного району Макао, права СОТ та права ЄС) китайські дослідники почали зазначати: “ми не можемо дотримуватися теорій з підручників, а маємо напрацювати інновації в теорії міжнародного права та виробити інноваційне сприйняття, яке повинно йти в ногу з часом. Звичайно, такі інновації повинні відповідати науковому погляду на розвиток, тобто ґрунтуватися на науковому аналізі відповідної теорії міжнародного права, науковому тлумаченні відповідних законів та науковому пізнанні об’єктивної реальності”⁵. Таким чином, внаслідок того, що інтенсивне впровадження інновацій розглядається як умова процвітання Китаю, китайський уряд вводить достатньо жорсткі санкції за порушення права інтелектуальної власності⁶.

“Китайська мрія” (中国梦) як ідея “великого відродження китайської нації” (中国民族伟大复兴) загалом зводиться до мети перетворення Китаю в потужну і багату державу з високим рівнем життя населення⁷, тобто відновлення висот, яких досягав Китай протягом двох тисячоліть⁸. Хоча на перший погляд ця концепція більшою мірою стосується розв’язання внутрішньополітичних проблем КНР, вона має і міжнародно-правову складову. Дослідник Інституту міжнародного права Китайської академії соціальних наук Лю Хуавень (柳华文) зазначив, що “для Китаю це означає столітній перехід від бідності і слабкості, приниження і пограбувань з боку західних держав до піднесення, багатства і сили. Для світу – це важлива трансформація міжнародного ландшафту”⁹, яка буде здійснюватися на основі міжнародного права.

Взаємодія “китайської мрії” та міжнародного права полягає у наступних положеннях:

- “китайська мрія” виражає ідею пріоритету інтересів сталого розвитку в усіх галузях міжнародно-правової діяльності Китаю;
- частиною цілеспрямованої довгострокової політики Китаю є прагнення стати новим центром “м’якої сили” (软实力) для зміцнення позицій держави у світі;
- Китай прагне здійснювати подальший внесок в забезпечення верховенства права на міжнародному рівні та розвиток глобального управління;
- захист цілей та принципів Статуту ООН, загальноновизнаних норм міжнародного права та збереження основоположних міжнародних правил, насамперед невтручання у внутрішні справи

¹ Zeng, Lingliang. *Contemporary International Law and China’s Peaceful Development*. Springer, 2021. P. 251.

² Кіктенко В.О. “Концепція наукового розвитку” Ху Цзіньтао: ідеологія третьої соціальної трансформації Китаю. *Східний світ*, Київ, 2021. Вип. 3. С. 131.

³ Китай очима Азії: колективна монографія. Київ: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України; Українська асоціація китаєзнавців, 2017. С. 24.

⁴ Zeng, Lingliang. *Building International Law under Socialism with Chinese Characteristics*. *Guangming Daily*, 2016. P. 16.

⁵ Zeng, Lingliang. *Contemporary International Law and China’s Peaceful Development*. Springer, 2021. P. 276.

⁶ Дем’яненко Б.Л., Дем’яненко В. М. Політико-ідеологічний і дипломатичний контекст стрімкого піднесення Китаю. Парадигмальні виклики сучасного розвитку: колективна монографія / за ред. Дуки А. П. Чернігів: ГО “Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій”, 2022. С. 17.

⁷ Китай очима Азії: колективна монографія. Київ: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України; Українська асоціація китаєзнавців, 2017. С. 62.

⁸ Liu, Ian Yuying. The Chinese dream, neoliberalism, and international legal ideology. *The Chinese Journal of Global Governance*, 4.2, 2018. P. 106.

⁹ Liu, Huawen. On the essentials of international law in Xi Jinping Thought on the Rule of Law. *Relaciones internacionales*, 30.60, 2021. P. 239.

інших держав, повага суверенітету, незалежності і територіальної цілісності держав є одним із напрямків зовнішньополітичної діяльності Китаю;

- Китай продовжуватиме брати активну участь у вирішенні міжнародних і регіональних проблем за допомогою діалогу і консультацій та наголошує на збереженні принципової ролі ООН та Ради Безпеки в забезпеченні миру в усьому світі.

Найсучаснішою китайською концепцією щодо нового бачення майбутніх міжнародних відносин, міжнародної правової системи та реформованого світового порядку є ідея про “спільноту єдиної долі людства” (人类命运共同体). За словами Лю Хуавеня (柳华文), “п’ять принципів мирного співіснування” та побудова “спільноти єдиної долі людства” є основними принципами та концепціями Сі Цзіньпіна щодо міжнародного права¹. Тому розглянемо ті її аспекти, які стосуються міжнародно-правових питань:

- “спільнота єдиної долі людства” являє собою конституційний принцип Китаю у веденні зовнішніх зносин², а також внесок Китаю в сучасну теорію міжнародного права та розвиток глобального управління³;
- побудова “спільноти єдиної долі людства” має ґрунтуватися на існуючій практиці, дотриманні базових норм міжнародних відносин та прагматичному зростанні в рамках чинного міжнародного права⁴;
- базовою настановою для конструктивного сприяння побудові “спільноти єдиної долі людства” є подальше надання важливого значення та дотримання “п’яти принципів мирного співіснування”, на основі чого можливе підвищення взаємної довіри та розвиток співробітництва⁵;
- Китай виступає за багатосторонність (у вигляді різного роду підтримки діяльності існуючих багатосторонніх міжнародних інститутів та заснуванні нових майданчиків для співробітництва), пропонує вирішувати глобальні проблеми та протистояти загрозам шляхом спільного обговорення та закликає усі сторони докладати зусиль і робити все можливе за допомогою дво-, три- та багатостороннього співробітництва, тобто повною мірою задіяти переваги й потенціал кожної країни⁶;
- Китай ініціює побудову міжнародних відносин нового типу, ядром яких є рівність, співпраця та взаємна вигода. Сі Цзіньпін наполягає на тому, що “до міждержавних відносин слід застосувати нові підходи, що виходитимуть із діалогу і партнерства, а не конфронтації й блокового мислення. Ми повинні з твердою рішучістю відмовитися від політики сили”⁷;
- Китай як “країна-центр” прагне до створення багаторівневої моделі відносин із різними країнами, що позиціонується як ідея багатополярного світу. Для досягнення цієї мети Китай встановлює дружні відносини з країнами в усьому світі, не звертаючи увагу на їх важливість і значущість, що відображено у зовнішньополітичній доктрині КНР⁸;
- Китай повинен брати участь у глобальному управлінні правами людини (全球人权治理), зміцнювати міжнародні обміни та співробітництво з прав людини в глобальному масштабі⁹ (йдеться як про активну участь у діяльності ООН з прав людини та про розвиток міжнародного обміну, насамперед із країнами, що розвиваються, так і про використання потенціалу Китайського товариства досліджень прав людини та Китайського фонду розвитку прав людини, які покликані доносити світові китайський погляд на права людини).

¹ Liu, Huawen. On the essentials of international law in Xi Jinping Thought on the Rule of Law. *Relaciones internacionales*, 30.60, 2021. P. 240.

² Liu, Huawen. On the essentials of international law in Xi Jinping Thought on the Rule of Law. *Relaciones internacionales*, 30.60, 2021. P. 241.

³ Liu, Huawen. On the essentials of international law in Xi Jinping Thought on the Rule of Law. *Relaciones internacionales*, 30.60, 2021. P. 259.

⁴ Liu, Huawen. On the essentials of international law in Xi Jinping Thought on the Rule of Law. *Relaciones internacionales*, 30.60, 2021. P. 243.

⁵ Liu, Huawen. On the essentials of international law in Xi Jinping Thought on the Rule of Law. *Relaciones internacionales*, 30.60, 2021. P. 243.

⁶ Надзвичайний та Повноважний Посол КНР в Україні Фань Сяньжун: Ідеї Сі Цзіньпіна про дипломатію сприяють побудові мирної, стабільної та процвітаючої планети. URL: http://ua.china-embassy.gov.cn/rus/xwdt/202009/t20200904_3204340.htm

⁷ Надзвичайний та Повноважний Посол КНР в Україні Фань Сяньжун: Ідеї Сі Цзіньпіна про дипломатію сприяють побудові мирної, стабільної та процвітаючої планети. URL: http://ua.china-embassy.gov.cn/rus/xwdt/202009/t20200904_3204340.htm.

⁸ Гончарук А.З., Гобова Є.В., Кіктенко В.О., Коваль О.А., Кошовий С.А. Аудит зовнішньої політики. Як зняти з паузи відносини з Китаєм. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/10/17/7055776/>.

⁹ 莫纪宏. 论中国特色社会主义人权发展道路的历史逻辑、理论基础及基本特征. *山西师大学报*, 3: 社会科学版, 2022. P. 9.

Такими виступають концептуальні політико-ідеологічні позиції до розуміння сучасного бачення доктрини міжнародного права КНР.

Висновки. Таким чином, розглянувши роль політико-ідеологічного фактору у формуванні міжнародно-правової доктрини КНР, можемо дійти висновку про те, що на основі ідеологічних концепцій КНР формулює власну міжнародно-правову позицію, що забезпечує йому унікальну ефективність та відносну стабільність протягом останніх понад 70 років. Вважаємо, що варто погодитися з В.О. Кіктенком, на думку якого “вивчення ідеології КПК є основним підходом не тільки для розуміння стратегії партії та зміни її керівництва, а й для аналізу політичного та соціально-економічного розвитку КНР в цілому”¹, включаючи міжнародно-правову позицію Китаю з багатьох актуальних питань сучасності.

Внаслідок цього на сучасну доктрину міжнародного права КНР необхідно дивитися крізь призму китайської політики і ідеології. Це допоможе нам у розумінні багатьох зовнішньополітичних ініціатив Китаю, активності та ініціативності при прийнятті міжнародно-правових актів і його діяльності на міжнародній арені. Ми переконані, що дослідження “теорії міжнародного права з китайською специфікою” має бути комплексним і набагато більшою мірою, ніж це стосується західної теорії міжнародного права, повинно включати вивчення багатьох позаправових аспектів.

The Importance of the Political and Ideological Factor for Understanding China’s International Legal Doctrine

Summary

The article is devoted to the analysis of the main ideological concepts that have a direct impact on the formulation of China’s international legal position: “peaceful rise / development of China” (中国和平崛起 / 中国和平发展 formed within the general theory of Deng Xiaoping, later developed in the ideas of Jiang Zemin, the official ideology during the period of Hu Jintao’s leadership), Hu Jintao’s concept of “scientific development” (科学发展观), Xi Jinping’s concepts of “Chinese dream” (中国梦) and “community with a shared future for mankind” (人类命运共同体). The impact of these concepts on understanding China’s international legal position should not be underestimated, as ideology still plays a decisive role in the PRC. The theory of “peaceful rise / development” is considered the general strategy of China’s modern foreign policy, which began to be implemented in order to improve the country’s international reputation in the course of implementing the policy of “reform and openness”. The interaction between this concept and international law can be seen in the following aspects: its essence is to ensure a peaceful and secure international environment for the growth of the Chinese civilization, on the one hand, and to promote world peace, global economic and social development, while ensuring China’s own prosperity, on the other; China advocates a new international political and economic order through the reform and democratisation of international relations, which can only be established and protected by international law; China seeks to avoid any international confrontation, and therefore considers it most important for all actors to comply with the following basic principles of international law: the principle of refraining from the threat or use of force; the principle of resolving international disputes by peaceful means; and the principle of non-interference in matters within the internal competence of any state. The concept of “scientific development” was proposed as a supplement to the main doctrine of building “socialism with Chinese characteristics”. Although this concept did not relate to China’s cooperation with the outside world, it set a general vector for the principles of teaching and researching international law in China. This concept has become an impetus for innovations in the dissemination of international law in China in the context of the urgent need to improve its own “theory of international law with Chinese characteristics” (中国特色国际法学). The concept of the “Chinese Dream” is also more concerned with solving China’s domestic political problems, but it also has an international legal component: China is committed to making further contributions to the rule of law at the international level and the development of global governance; the defence of the purposes and principles of the UN Charter and fundamental international rules is one of the directions of China’s foreign policy; China will continue to actively participate in solving international and regional problems through dialogue and consultation, and emphasises the fundamental role of the UN and the Security Council in ensuring world peace. The most modern Chinese concept of a new vision of future international relations, the international legal system and a reformed world order is the idea of a “community with a shared future for mankind”. According to Chinese politicians and scholars, this concept is China’s contribution to the modern theory of international law and the development of global governance. Therefore, we believe that the study of these concepts helps to identify the peculiarities of the “theory of international law with Chinese characteristics”. Its research should be

¹ Кіктенко В.О. Ідеологія Комуністичної партії Китаю в період політики реформ і відкритості: проблема визначення та методологія досліджень. *Китаєзнавчі дослідження*, Київ, 2020. Вип. 1. С. 28.

comprehensive and, to a much greater extent than is the case with Western theory of international law, should include the study of many extra-legal aspects.

Список використаних джерел

1. Гончарук А.З., Гобова Є.В., Кіктенко В.О., Коваль О.А., Кошовий С.А. Аудит зовнішньої політики. Як зняти з паузи відносини з Китаєм. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/10/17/7055776/>.
2. Дем'яненко Б.Л., Дем'яненко В. М. Політико-ідеологічний і дипломатичний контекст стрімкого піднесення Китаю. Парадигмальні виклики сучасного розвитку: колективна монографія / за ред. Дуки А. П. Чернігів: ГО "Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій", 2022. 243 с. С. 5-30.
3. Китай очима Азії: колективна монографія. Київ: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України; Українська асоціація китаєзнавців, 2017. 316 с.
4. Кіктенко В.О. Ідеологія Комуністичної партії Китаю в період політики реформ і відкритості: проблема визначення та методологія досліджень. *Китаєзнавчі дослідження*, Київ, 2020. Вип. 1. С. 27-36.
5. Кіктенко В.О. "Концепція наукового розвитку" Ху Цзіньтао: ідеологія третьої соціальної трансформації Китаю. *Східний світ*, Київ, 2021. Вип. 3. С. 123-134.
6. Надзвичайний та Повноважний Посол КНР в Україні Фань Сяньжун: Ідеї Сі Цзіньпіна про дипломатію сприяють побудові мирної, стабільної та процвітаючої планети. URL: http://ua.china-embassy.gov.cn/rus/xwdt/202009/t20200904_3204340.htm.
7. Liu, Huawen. On the essentials of international law in Xi Jinping Thought on the Rule of Law. *Relaciones internacionales*, 30.60, 2021. P. 233-256.
8. Liu, Ian Yuying. The Chinese dream, neoliberalism, and international legal ideology. *The Chinese Journal of Global Governance*, 4.2, 2018. P. 81-121.
9. Mancall, Mark. *China at the Center: 300 Years of Foreign Policy*. New York: Free Press; London: Collier Macmillan, 1984.
10. Zeng, Lingliang. Building International Law under Socialism with Chinese Characteristics. *Guangming Daily*, 2016.
11. Zeng, Lingliang. *Contemporary International Law and China's Peaceful Development*. Springer, 2021. 623 p.
12. 莫纪宏。论中国特色社会主义人权发展道路的历史逻辑、理论基础及基本特征。山西师大学报, 3: 社会科学版, 2022.
13. 王义桅。从“和平崛起”到“和谐世界”。北京, 2006.

Ольга
ШЕРЕДЬКО

ДЕЛІКТОЗДАТНІСТЬ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ІНДИВІДА (НА ОСНОВІ ПОГЛЯДІВ Г. ЛАУТЕРПАХТА)

У статті розглянуто погляди Г. Лаутерпахта щодо міжнародної деліктоздатності індивіда, як елемента міжнародної правосуб'єктності. Зокрема тему розкрито через ідеї науковця щодо відповідальності індивіда за вчинення воєнних злочинів. Виділено важливість встановлення відповідальності та призначення покарання за вчинення воєнних злочинів. Г. Лаутерпахт наголошував на необхідності покарання воєнних злочинців, та зазначав, що лише індивіди можуть їх вчиняти. Автор пропонує застосування принципів кримінального права при встановленні межі покарання, у разі виконання злочинного наказу. Науковець наполягає на тому, щоб судові процеси відбувалися відповідно до міжнародного права. Наведено авторські погляди Г. Лаутерпахта щодо способів створення судів задля призначення покарання за воєнні злочини.

Ключові слова: Міжнародна деліктоздатність, права людини, Г. Лаутерпахт, воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид.

The article considers the views of H. Lauterpacht regarding the international delict capacity of the individual as the element of international legal personality. In particular, the topic of the scholar's ideas on the individual's responsibility for committing war crimes is disclosed. The importance of establishing the responsibility and imposing punishment for the committing of war crimes are highlighted. H. Lauterpacht emphasized the necessity of punishment for war criminals and noted that only individuals could commit them. The author suggests applying the criminal law principles to establish the limit of punishment in case of the execution of an unlawful criminal order. The scholar insists on creating tribunals that work under international law. The author's views of H. Lauterpacht regarding the ways of creating courts for imposing punishment for war crimes commitment are presented.

Keywords: international delict capability, human rights, H. Lauterpacht, war crimes, crimes against humanity, genocide.

Постановка проблеми:

Права людини, їх визнання і закріплення у міжнародному праві здійснюється як і через прийняття міжнародних конвенцій присвячених захисту людських прав та свобод так і через встановлення відповідальності індивідів за порушення норм міжнародного права. Г. Лаутерпахт обґрунтував визнання індивіда як суб'єкта міжнародного права через можливість їх покарання за такі міжнародні злочини як злочини проти людяності, геноцид та воєнні злочини. Г. Лаутерпахт наголошував, що проблемою є встановлення межі відповідальності між виконавцем та індивідом, який віддав злочинний наказ, а також, необхідно встановити способи можливих судових розглядів.

Стан дослідження проблеми

Наукова спадщина Г. Лаутерпахта досліджувалась неодноразово науковцями, проте ідея розмежування відповідальності за вчинення воєнних злочинів і моделі створення міжнародного трибуналу для призначення покарання не були висвітлені.

Мета і завдання дослідження

Метою даного дослідження є аналіз та висвітлення поглядів Г. Лаутерпахта щодо міжнародної правосуб'єктності індивіда та встановлення відповідальності за порушення норм міжнародного права. Основними завданнями є: висвітлити погляди Г. Лаутерпахта щодо необхідності покарання воєнних злочинців, способи розгляду справ щодо воєнних злочинців. Застосування ідей науковця сьогодні щодо скоєних міжнародних злочинів на території України із початком повномасштабного вторгнення росії.

Наукова новизна дослідження

Вперше проаналізовано погляди Г. Лаутерпахта щодо розмежування відповідальності за вчинення воєнних злочинів у разі виконання злочинного наказу та способи розгляду справ щодо воєнних злочинців.

Виклад основного матеріалу

Герш Лаутерпахт у своїх працях висвітлював численні питання та проблеми міжнародного права. Міжнародна деліктоздатність є важливою складовою визнання міжнародної правосуб'єктності індивіда та частиною міжнародного права прав людини. Міжнародна деліктоздатність, на думку вченого, настає за вчинення злочину геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів.

Герш Лаутерпахт вважав, що визнання злочину геноциду є підтвердженням визнання індивіда суб'єктом прямих зобов'язань та санкцій міжнародного права,¹ а визнання злочинів проти людяності автор називав визнанням фундаментальних прав людини у міжнародному праві.² Окрім того, на думку, Г. Лаутерпахта злочини проти людяності порушують святість людської особистості.³ Отже, Г. Лаутерпахт розглядав питання міжнародної деліктоздатності саме через призначення покарання за вищезгадані злочини.

Можна стверджувати, що міжнародна правосуб'єктність індивіда бере свій початок після Другої світової війни саме завдяки визнанню міжнародної кримінальної відповідальності.⁴ Безперечно, сьогодні, за міжнародним правом індивіди несуть відповідальність яке воно на них покладає, а саме за міжнародні злочини.⁵

Саме проблематиці воєнних злочинів у своїх роботах Г. Лаутерпахт приділив найбільше уваги, зокрема призначенню покарання за воєнні злочини.

Найґрунтовніша праця науковця щодо призначення покарання за воєнні злочини це стаття 1944 р. під назвою «Міжнародне право та покарання за воєнні злочини» (англ. *The Law of Nations and the Punishment of War Crimes*).

Розглядаючи дане питання Г. Лаутерпахт виділив декілька важливих і дискусійних питань: по-перше, необхідність покарання за воєнні злочини; по-друге, визначення межі покарання воєнного злочинця у разі виконання злочинного наказу; по-третє, способи розгляду справ щодо скоєних воєнних злочинів; по-четверте, принципи, на яких має ґрунтуватись призначення покарань.

Г. Лаутерпахт наголошував на тому, що покарання за вчинення воєнних злочинів є обов'язковим, так як науковець називає їх злочинами проти міжнародного права⁶ і покарання за них не є «покаранням держав»,⁷ а все ж таки наголошував на індивідуальній кримінальній відповідальності. Пізніше дана ідея була закріплена у ст. 27 Римського статуту Міжнародного кримінального суду. У даній статті зазначено про неприпустимість посилення на посадове становище, у якій зазначено, що Статут застосовується однаково, незалежно від посадового становища особи, глава держави, уряду чи інша посадова особа не звільняється від кримінальної відповідальності за статутом, а також, не є підставою для пом'якшення покарання⁸. Тобто, пізніше у Римському статуті було закріплено ідею Г. Лаутерпахта про те, що призначення покарання за міжнародні злочини це не є покаранням держав, навіть якщо винними є вищі посадові особи держави.

Наступним питанням, яке піднімав Г. Лаутерпахт у питанні воєнних злочинів – це проблематика встановлення межі покарання за них, у тому випадку, коли було віддано та виконано злочинний наказ. У таких ситуаціях, Г. Лаутерпахт наголошує на застосуванні двох принципів кримінального права: перший – це *mens rea*, тобто необхідність встановити чи був злочинний намір або ж умисел,

¹ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 44.

² Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 36.

³ Lauterpacht H. *International Law and Human Rights*. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 36.

⁴ Bassiouni M. Ch. *International Criminal Law*. 3rd ed. Martinus Nijhoff Publisher, 2008. P. 41.

⁵ Brownlie I. *Principles of Public International Law*. 6th ed. Oxford University Press, 2008. P. 559.

⁶ Lauterpacht, H. *The Law of Nations and the Punishment of War Crimes*. *British Year Book of International Law*, 21, 1944. P. 58.

⁷ Lauterpacht, H. *The Law of Nations and the Punishment of War Crimes*. *British Year Book of International Law*, 21, 1944. P. 58.

⁸ Римський статут Міжнародного кримінального суду URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

та другий – *prima facie*, та означає те, що наказ був злочинним із «першого погляду» і відповідно не повинен був виконуватись¹.

Крім того, Г. Лаутерпахт розглядає ситуації, коли невиконання злочинного наказу могло загрожувати небезпекою чи смертю (виконавцю), в такому разі ступінь примусу можна вважати «достатнім» і виключає відповідальність *pro tanto* (в тій мірі)². Важливо виділити той факт, що незалежно від того що військові накази є обов'язковими, це не є оправданням за вчинення очевидно злочинних дій.³

Отже, у разі застосування цих принципів, як зазначив Г. Лаутерпахт, можливими є два види ситуацій: у першому випадку, за відсутності реальної небезпеки для виконавця, його життя чи здоров'я, під час виконання злочинного наказу, він не зможе претендувати на захист, звільнення від відповідальності чи пом'якшення покарання; та у другому випадку, у окремих ситуаціях, індивід, який підкорився злочинному наказу, який йому «видавався» законним і невиконання якого загрожувало б його безпеці, життю чи здоров'ю, можна вважати таким, що передбачатиме захист, до прикладу, пом'якшення покарання. Однак, ці два варіанти можливого розвитку ситуацій, як зазначав Г. Лаутерпахт, не є виключними, між ними буде багато проміжних ситуацій.⁴

Г. Лаутерпахт зазначав, що однаково винні і ті хто віддають злочинний наказ і ті хто його виконують⁵ та наголошував на необхідності призначенні покарання, тому що, у разі дотримання ідеї, що індивіди, які виконували наказ не є відповідальними за воєнні злочини – призведе до майже «автоматичної безкарності, оскільки відбудеться перекладання відповідальності».⁶

Ідеї та погляди Г. Лаутерпахта є актуальними до сьогодні враховуючи те, що він, окрім призначення покарання за воєнні злочини, наголошував і на встановленні індивідуальної кримінальної відповідальності за встановлення контролю за атомною енергією, як потенційної зброї,⁷ враховуючи сьогодишню загрозу ядерної катастрофи, внаслідок встановлення контролю та замінування росією Запорізької АЕС та можливі наслідки використання Запорізької АЕС як потенційної зброї росіянами підтверджують важливість думок Г. Лаутерпахта, які він висвітлив ще у 1950 р.

Наступною ідеєю Г. Лаутерпахта щодо суду воєнних злочинців є три моделі створення міжнародних судових органів за вчинення воєнних злочинів: за допомогою Міжнародного кримінального суду; шляхом зміни діяльності судів (внутрішніх) держав-переможниць, що розглядатимуть справи про воєнні злочини; або ж через систему міжнародних квазі-судів, що задумані як внутрішньодержавні суди воюючої сторони, склад яких не обмежується її власними громадянами.⁸

Г. Лаутерпахт вважав, що модель Міжнародного кримінального суду, як він називав, є найбільш неупередженим та справедливим судом, таким способом можна досягнути забезпечення цих ключових принципів у розгляді справ щодо воєнних злочинців, проте, недоліками автор визначав тривалість створення такого суду та труднощі у забезпеченні неупередженості, у разі залученості багатьох країн у війні, а нейтральні країни він називає ті, які «позбавлені почуття міжнародної солідарності під час найвищого випробування».⁹

Наступний варіант розгляду справ щодо воєнних злочинців (внутрішні суди), можливий за допомогою створення спеціальних судів, що складаються з професійних суддів із участю військових експертів або суддей, а також можливе розширення військових трибуналів шляхом включення присяжних та участь нейтральних експертів, також передбачено участь експертів сторони-противника.¹⁰

Останній варіант, запропонований Г. Лаутерпахтом (квазі-міжнародні апеляційні суди та суди першої інстанції) є судами країни-переможниці, та особливістю є те, що дані суди розширені за раху-

¹ Lauterpacht, H. The Law of Nations and the Punishment of War Crimes. British Year Book of International Law, 21, 1944. P. 73.

² Lauterpacht, H. The Law of Nations and the Punishment of War Crimes. British Year Book of International Law, 21, 1944. P. 73.

³ Norris D. C. War Crimes. Medico-Legal Journal, vol. 18, no. 1, 1950, P. 16.

⁴ Lauterpacht, H. The Law of Nations and the Punishment of War Crimes. British Year Book of International Law, 21, 1944. P. 73.

⁵ Lauterpacht, H. The Law of Nations and the Punishment of War Crimes. British Year Book of International Law, 21, 1944. P. 79.

⁶ Lauterpacht, H. The Law of Nations and the Punishment of War Crimes. British Year Book of International Law, 21, 1944. P. 70.

⁷ Lauterpacht H. International Law and Human Rights. London : Stevens & Sons Limited, 1950. P. 44, 45.

⁸ Lauterpacht, H. The Law of Nations and the Punishment of War Crimes. British Year Book of International Law, 21, 1944, P. 80.

⁹ Lauterpacht, H. The Law of Nations and the Punishment of War Crimes. British Year Book of International Law, 21, 1944, P. 80, 81, 82.

¹⁰ Lauterpacht, H. The Law of Nations and the Punishment of War Crimes. British Year Book of International Law, 21, 1944. P. 82.

нок включення суддів із інших країн як і учасників війни (на стороні переможних), а також Г. Лаутерпахт допускає і участь суддів нейтральних держав.¹

Через пропозицію моделей створення міжнародних судових органів Г. Лаутерпахт підтвердив той факт, що необхідним є призначення покарання за воєнні злочини, оскільки ці злочини, на сьогодні є серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права² та за вчинення яких індивід несе індивідуальну кримінальну відповідальність відповідно до міжнародного права,³ про яку наголошував Г. Лаутерпахт.

Г. Лаутерпахт наголошував на тому, що покарання за воєнні злочини повинне ґрунтуватись на принципах законності та справедливості, а також повинне бути призначеним у рамках судового процесу, науковець пояснює це тим, що саме у такий спосіб буде збільшена повага до міжнародного права, за умови виконання цих покарань,⁴ крім того таке призначення покарання має бути актом міжнародного правосуддя, а не судом сторони яка отримала перемогу, проти сторони, яка програла.⁵

Отже, Г. Лаутерпахт стверджує, що норми міжнародного права стосуються людей, а не «безособових сутностей», і норми міжнародного гуманітарного права є обов'язковими не для абстрактних понять, а для конкретних членів урядів держав, індивідів, які виконують урядові функції на окупованій території та для військових.⁶ Виключно індивід може бути обвинуваченим і відповідальним за вчинення вищезгаданих злочинів.

Висновки

Г. Лаутерпахт ще у 1944 р. до закінчення Другої світової війни, наголошував на необхідності суду воєнних злочинців та подавав власні ідеї щодо можливих способів реалізації судового процесу. Науковець комплексно розглядав цю проблему, враховуючи не лише способи утворення суду, а й розмежування відповідальності у разі якщо воєнний злочин був наслідком виконання злочинного наказу. Його ідеї є актуальними і до сьогодні, коли постає необхідність за переслідування міжнародних злочинів скоєних росіянами в Україні.

---

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

2. Bassiouni M. Ch. International Criminal Law. 3rd ed. Martinus Nijhoff Publisher, 2008. p. 1068.

3. Brownlie I. Principles of Public International Law. 6th ed. Oxford University Press, 2008. p. 742.

4. Cryer R., Håkan F., Robinson D., Wilmschurst E. An Introduction To International Criminal Law Procedure. 2nd ed. Cambridge University Press. 2010. p. 618.

5. Lauterpacht H. International Law and Human Rights. London : Stevens & Sons Limited, 1950. 475 p.

6. Lauterpacht, H. The Law of Nations and the Punishment of War Crimes. British Year Book of International Law, 21, 1944. P. 58 – 95.

7. War crime. Britannica Academic, Encyclopædia Britannica, 3 May. 2022. URL: academic.eb.com/levels/collegiate/article/war-crime/76077. [Accessed 26 Mar. 2023].

8. War Crimes. United Nations Office on Genocide Prevention and Responsibility to Protect. URL: <https://www.un.org/en/genocideprevention/war-crimes.shtml>

9. Norris D. C. War Crimes. Medico-Legal Journal, vol. 18, no. 1, 1950, P. 14 – 16.

Summary

H. Lauterpacht considered international delict capacity by recognizing and establishing punishment for committing international crimes, such as crimes against humanity, genocide, and war crimes.

---

¹ Lauterpacht, H. The Law of Nations and the Punishment of War Crimes. British Year Book of International Law, 21, 1944, P. 82, 83.

² War crime. Britannica Academic, Encyclopædia Britannica, 3 May. 2022. URL: academic.eb.com/levels/collegiate/article/war-crime/76077. [Accessed 26 Mar. 2023].

³ Cryer R., Håkan F., Robinson D., Wilmschurst E. An Introduction To International Criminal Law Procedure. 2nd ed. Cambridge University Press, 2010. P. 269. War Crimes. United Nations Office on Genocide Prevention and Responsibility to Protect. URL: <https://www.un.org/en/genocideprevention/war-crimes.shtml>

⁴ Lauterpacht, H. The Law of Nations and the Punishment of War Crimes. British Year Book of International Law, 21, 1944. P. 59.

⁵ Lauterpacht, H. The Law of Nations and the Punishment of War Crimes. British Year Book of International Law, 21, 1944. P. 59.

⁶ Lauterpacht, H. The Law of Nations and the Punishment of War Crimes. British Year Book of International Law, 21, 1944. P. 64.

Scholar expressed his views on the importance of recognizing all these international crimes.

The recognition of the crime of genocide, in his opinion, was the recognition of an individual as a subject of direct obligations and sanctions of international law.

H. Lauterpacht noted that punishment for crimes against humanity is necessary because these crimes violate the sanctity of the human personality.

War crimes H. Lauterpacht named as 'crimes against international law'.

H. Lauterpacht focused on war crimes on the topic of individual criminal responsibility.

His most significant work on war crimes, *The Law of Nations and the Punishment of War Crimes* was published in 1944, where he laid down main ideas on the necessity of the punishment for committing war crimes.

H. Lauterpacht outlined the main subjects that have to be considered in this article, such as the importance of imposing punishment for war crimes, determination of the limit of punishment for committing war crimes in case of the execution of an unlawful criminal order, ways of creating international tribunals to impose punishment for war crimes; the principles on which punishment for war crimes should be based on.

H. Lauterpacht emphasized on the need to impose punishment for commitment of war crimes based on the principles of justice and legality.

In his works H. Lauterpacht emphasized on the importance of the recognition of the individual criminal responsibility.

H. Lauterpacht, in the issue of war crimes, suggests a solution to the problem in cases where it is necessary to establish the limit of punishment for war crimes when an unlawful criminal order was given and executed. H. Lauterpacht suggests applying two principles: *mens rea* and *prima facie*.

Moreover, it is necessary to use the *pro tanto* principle in cases of a threat to the life and health of the executor in case of refusal to carry out a criminal order.

H. Lauterpacht believed that there is equal responsibility for those who give a criminal order and those who execute it.

The article outlines H. Lauterpacht's idea on the importance and necessity of establishing individual criminal responsibility for instaling control over atomic energy as a potential weapon.

H. Lauterpacht suggested three models for the creation of international judicial bodies to punish war criminals: through the creation International Criminal Court; by modifying municipal courts; or through the system of quasi-international courts.

H. Lauterpacht's ideas are based on the individual criminal responsibility for committing international crimes. He believed that only individuals are responsible for committing these crimes and that punishment is necessary. He suggested that imposing punishment for war crimes has to be held under a judicial procedure to create a higher respect for international law.

His ideas that were suggested in 1944 are still important in international doctrine. H. Lauterpacht's ideas are relevant regarding the need of the prosecution of international crimes committed by russians in Ukraine.

Галина
ІОРДЕК

ФОРМУВАННЯ ПРАВА НА МИРНЕ ВОЛОДІННЯ МАЙНОМ ЯК ПРАВА ЛЮДИНИ У ЗАГАЛЬНІЙ ДЕКЛАРАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

Стаття присвячена дослідженню природи права на мирне володіння майном через призму Загальної декларації з прав людини. Автор аналізує положення Загальної декларації з прав людини, які прямо та дотично стосуються права власності та його тлумачення, а також обґрунтовує вплив права на мирне володіння майном на реалізацію людської гідності та прав щодо соціального забезпечення, належного життєвого рівня, права обирати місце проживання тощо. У статті досліджується зміст та формування права на мирне володіння майном як права людини у співвідношенні з цивілістичною категорією права власності, а також досліджується його міжнародно-правова природа.

Ключові слова: право на мирне володіння майном, право власності, Загальна декларація прав людини, гідність, житло, належний життєвий рівень, міжнародно-правовий звичай.

The article covers the nature of the right to peaceful enjoyment of possessions through the prism of the Universal Declaration of Human Rights. The author analyzes the provisions of the Universal Declaration of Human Rights that directly and indirectly relate to the right to property and its interpretation, and substantiates the impact of the right to peaceful enjoyment of possessions on the realization of human dignity and rights to social security, an adequate standard of living, the right to freedom of residence, etc. The article examines the content and formation of the right to peaceful enjoyment of possessions as a human right in relation to the civil law category of property rights, and also explores its international legal nature.

Keywords: right to peaceful enjoyment of possessions, right to property, Universal Declaration of Human Rights, dignity, housing, an adequate standard of living, customary international law.

Право на мирне володіння майном у міжнародному праві складає одне з основоположних прав людини та наразі закріплене в універсальних та регіональних міжнародних договорах та актах «м'якого» міжнародного права. У той же час, розуміння й тлумачення цього права людини у кожному із зазначених джерел міжнародного права є почасти відмінним, менш чи більш містким.

До того ж саме найменування такого права є різним. Зокрема, власне «право на мирне володіння майном», яке є предметом цієї статті, є сталим терміном, відомим науковій та юридичній спільноті як формулювання з Європейської конвенції з прав людини. Однак, за своєю суттю воно відображає те право, яке часто також іменується «правом власності» в інших міжнародних договорах, деклараціях чи резолюціях. У той же час формулювання «мирне володіння майном» спрямовує нас до актуальної ситуації збройної агресії Російської Федерації проти України, внаслідок чого, саме формулювання «право на мирне володіння майном» видається більш вдалим на фоні визначення «право власності», яке є більш характерним для цивілістичного регулювання.

Оскільки окреслене право має різні найменування як право людини та різні за обсягом трактування у міжнародних документах, вважаємо за необхідне дослідити його природу та переосмислити його тлумачення у Загальній декларації прав людини, яка стала наріжним каменем формування прав людини як таких та дала поштовх до створення подальшого міжнародно-правового регулювання прав людини у цілому та права на мирне володіння майном / права власності зокрема.

УДК: 341

doi.org/10.36952/uail.2023.2.49-56

© Г. Іордек

Галина ІОРДЕК

аспірантка Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Особливо актуальним є таке переосмислення у призмі масового порушення права на мирне володіння майном / права власності збройними силами Російської Федерації в рамках агресії проти суверенітету та територіальної цілісності України та необхідності подальшого відновлення цього права через компенсаційні та репараційні механізми. Крім того, цьогоріч минає ювілейна 75-річниця з дня підписання Загальної декларації прав людини¹, що надихає нас подивитись по-новому на її положення щодо права на мирне володіння майном / право власності у світлі динамічної кон'юнктури міжнародних відносин та розвитку міжнародного права.

Формування права на мирне володіння майном / права власності як складової міжнародного права прав людини досить рідко цілеспрямовано досліджувалась ученими у сфері міжнародного права, однак знаходимо окремі праці та публікації у таких науковців як Джон Г. Спренклінг, Френкі МакКарті, Стенлі Д. Мецгер, Махета М. Моланго, Амнон Лехаві, Дж. Макхангама, Н. Є. Блажівська, І. М. Проценко, І. В. Мінгазова, Н. І. Севостьянова тощо. У ряді праць, наприклад, у Джона Г. Спренклінга право власності аналізується не як окреме право міжнародного права прав людини, а як окрема галузь – міжнародне право власності, яке аналізується через призму не лише прав людини, а й міжнародного інвестиційного права, міжнародного регулювання культурної спадщини, міжнародного права інтелектуальної власності тощо². У той же час, у наявних наукових працях переважно розглядається сам факт регулювання права власності / права на мирне володіння майном у міжнародному праві, однак майже не висвітлюється аспект тлумачення конкретних положень такого регулювання та змістової та термінологічної пов'язаності права на мирне володіння майном / права власності зі спектром інших прав людини, які можуть реалізовуватись на його основі.

Відтак, у цій статті ми прагнемо дослідити, яким чином формувалось та закріплювалось право на мирне володіння майном / право власності у Загальній декларації прав людини (далі – ЗДПЛ), якою є його природа, а також які наявні особливості його тлумачення та співвідношення з іншими, пов'язаними за суттю, правами людини.

Для такого аналізу є вагомим питання природи ЗДПЛ, оскільки ЗДПЛ була прийнята саме як декларативний документ резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 217А³. Тобто ЗДПЛ, яка наразі є наріжним каменем серед джерел міжнародного права прав людини, від самого початку мала не договірну, а декларативну природу. Зокрема, цей факт розглядає у своїй науковій статті Крістіна М. Серна, яка підкреслює, що «ЗДПЛ ніколи не мала на меті стати юридично обов'язковим інструментом». Зокрема науковиця наводить факт, як одна з провідних розробниць ЗДПЛ Елеонора Рузвельт назвала ЗДПЛ «загальним стандартом досягнень» для людства («a common standard of achievement»)⁴, який не був зобов'язанням для держав.

З моменту прийняття ЗДПЛ у 1948 році пройшло вже не одне десятиліття й наразі ЗДПЛ вважається юридично обов'язковим актом. Така зобов'язальна природа ґрунтується на трактуванні ЗДПЛ як джерела, що має природу міжнародно-правового звичаю. На цьому наголошує й український науковець О. В. Тарасов, який підтверджує таку тезу тим, що ЗДПЛ стала першим трактуванням положень Статуту ООН щодо поваги до прав людини й основоположних свобод, а резолюції Генеральної Асамблеї ООН, прийняті одностайно, часто розглядаються як «офіційне тлумачення норм Статуту ООН», що, відповідно, має юридичну вагу у зв'язку з імперативною природою принципу захисту прав людини. Крім того, вчений наголошує, сьогодні норми ЗДПЛ визнані міжнародною спільнотою звичаєвими у міжнародному праві і доказом такого звичаю (який є юридично обов'язковим) є «вся міжнародно-правова практика держав, їх національне законодавство і правозастосувальна діяльність»⁵.

У свою чергу В. В. Мицик зазначає, що, «беручи до уваги практику реалізації ЗДПЛ, [...] майже всі проголошені в ній права дістали відображення в конституціях та конституційних актах різних країн»⁶. Якщо ж говорити про згадану міжнародно-правову практику, варто зазначити, що положен-

¹ Universal Declaration of Human Rights. 1948. URL: <https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/2021/03/udhr.pdf> (25.06.2023)

² Sprankling, John G. The International Law of Property. Oxford, 2014. 424 p.

³ General Assembly resolution 217 A. 1948. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/043/88/PDF/NR004388.pdf?OpenElement> (25.06.2023)

⁴ Christina M. Cerna. Reflections on the Normative Status of the American Declaration of the Rights and Duties of Man Anniversary Contributions – International Human Rights. University of Pennsylvania Journal of International Law. 2009. № 30. 1211-1237 p. / p. 1211-1212 URL: <https://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1849&context=jil> (25.06.2023)

⁵ Тарасов О. В. Юридична природа Загальної декларації прав людини. Проблеми законності. 1998. № 36. С.25-28 / 26-27 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/8744/1/Tarasov.pdf> (25.06.2023)

⁶ Мицик В. В. Права людини у міжнародному праві. Міжнародно-правові механізми захисту: підручник. Київ, 2010. 721 с. / с. 125

ня ЗДПЛ стали основою для всіх міжнародних договорів у сфері прав людини, де часто у преамбулі здійснюється пряма відсилка до ЗДПЛ, що додатково підтверджує її юридично обов'язково звичаєву природу. Зокрема, вказівку на це зустрічаємо у п.п. с) п. 6 Додатку II резолюції № E/CN.4/1988/12 (E/CN.4/Sub.2/1987/35) від 11 серпня 1987 року, прийнятої Комісією з прав людини, яка діє в рамках Економічної і соціальної ради ООН: «Положення Декларації відповідають суворим стандартам класичної доктрини *opinio juris*, а також більш ліберальним стандартам сучасних доктрин»¹.

Регулювання права на мирне володіння майном / права власності у ЗДПЛ має особливе значення, оскільки ЗДПЛ має не лише імперативний характер міжнародного права, а й є стратегічним документом, на який відсилаються інші універсальні та регіональні джерела міжнародного права прав людини. Тобто закріплення цього права на рівні ЗДПЛ однозначно вплинуло на включення його й до інших міжнародних договорів, декларацій тощо.

Якщо ж детальніше аналізувати норми регулювання самої ЗДПЛ, то варто розпочати з преамбули, яка встановлює вектори регулювання. Так, право на мирне володіння майном / право власності прямо не згадується у вступній частині, однак вирізняємо положення, які прямо чи дотично стосуються права власності / права на мирне володіння майном.

Першим з таких положень преамбули ЗДПЛ є «визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї». Більше того, у ст. 1 ЗДПЛ також стверджується, що «всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах». Хоч у цьому немає прямої вказівки на майно чи власність, однак, на нашу думку, право власності / право на мирне володіння майном безпосередньо пов'язані з поняттям гідності у контексті прав людини, адже традиційно, коли ми говоримо про власність / майно, маємо на увазі ті переваги, які вони надають для людини як члена суспільства. Наприклад, одним з таких благ є домівка – місце, яке однозначно має не лише матеріальний вимір вартості, а й у першу чергу нематеріальну цінність для кожної людини. Наявність домівки напряму пов'язана з відчуттям гідності людини. Та й узагалі, якщо абстрагуватися від цього прикладу, саме по собі право чимось володіти, користуватись, розпоряджатись – є можливістю відчувати себе визнаним членом суспільства, яке таке право поважає. На нашу думку, це є невід'ємною складовою людської гідності. І, навпаки, порушення права власності / права мирно володіти своїм майном, наприклад, внаслідок збройного конфлікту, є порушенням не лише вказаного права людини, а й гідності такої людини – зокрема через позбавлення належного рівня життя, який часто будується саме на праві власності.

Ця думка знаходить підтвердження і у звіті «Змусити закон працювати для всіх» 2008 року, підготованого Комісією з розширення правових можливостей бідних при ПРООН під головуванням колишнього Державного секретаря США Мадлен Олбрайт і перуанського економіста, лауреата премії Мілтона Фрідмана за просування свободи Ернандо де Сото. Так, у звіті, де досить широко аналізується співвідношення дотримання права приватної власності і рівня бідності, вказується, що «право власності слід розуміти як фундаментальне право людини. Тіло і розум є першою і найбезпосереднішою власністю людини, і тому повага до цієї власності пов'язана з повагою до цілісності особистості»². Таким чином, у звіті проводиться прямий зв'язок між правом власності та цілісністю особистості, що, логічно, охоплює і людську гідність.

В іншому положенні преамбули проголошується високе прагнення людей до «створення такого світу, в якому люди [...] будуть вільні від страху і нужди». Свободу від нужди можна трактувати абсолютно різноманітно, однак важко заперечити, що непорушність права власності є одним з вагомих запобіжників від нужди кожної окремої людини, яка є бенефіціаром такої власності. Схоже формулювання ми бачимо у ще одному положенні преамбули ЗДПЛ, де мова йде про те, «що народи Об'єднаних Націй [...] вирішили сприяти соціальному прогресові і поліпшенню умов життя».

Власне, умови життя згадуються не лише в преамбулі, а й в окремих статтях ЗДПЛ. Серед таких ст. 22 та ст. 25 ЗДПЛ. Так, у ст. 22 вказується, що «кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення». Насправді важко з упевненістю трактувати, чи включає поняття «соціального забезпечення» питання й забезпечення непорушності права власності людини, яке впливає на рівень життя та сприйняття людини у суспільстві. Однак, якщо дивитися далі, на ст. 25, де мова йде про «життєвий рівень», то до його охоплення включають «їжу, одяг, житло [...]», що без сумніву можна зараховувати до об'єктів володіння майном.

Крім того, Дж. Макхангама у своїй статті «Право на власність у глобальному праві прав людини» наводить фактичні дані та робить висновок щодо того, що дотримання права власності у країні на-

¹ Note verbale dated 87/07/30 from the Permanent Mission of the Islamic Republic of Iran to the United Nations Office at Geneva addressed to the Deputy-Secretary-General for Human Rights. E/CN.4/1988/12 (E/CN.4/Sub.2/1987/35). 1987 / p. 7. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/139491?ln=ru> (25.06.2023)

² Commission on Legal Empowerment for the Poor; UNDP. Working Group Reports «Making the law work for everyone». New York, 2008. 353 p. / p. 64 URL: <https://digitallibrary.un.org/record/633966> (25.06.2023)

пряму співвідноситься з забезпеченням соціальних прав населення. Так, Дж. Макхангама зазначає, що у країнах з ринковою економікою, де ретельно дотримуються право приватної власності, дуже небагато залежать від уряду для задоволення таких основних потреб як харчування: їжу постачають приватні суб'єкти, які діють на ринку та пропонують вибір, якість і доступність, що є повним антиподом ситуації у соціалістичних країнах, де приватна власність повністю нівелювалась як право людини і, в той же час, де громадяни мали ускладнений доступ, щоб отримати найосновніші продукти харчування¹.

Таким чином, можна зробити висновок, що права людини пов'язані із соціальним забезпеченням, закріплені у ЗДПЛ, по суті своїй опираються на право власності / право на мирне володіння майном і, більше того, можуть бути сповна забезпечені за умови поваги до права власності як права людини.

До того ж теза про свободу від страху спрямовує нас до сьогодення та збройної агресії Російської Федерації, яка тримає в страху мільйони цивільних осіб, що не убезпечені від ракетних атак. Не убезпеченим від них є і майно, що знову ж скеровує нас до думки щодо того, що право власності як право людини доречніше сприймати саме у формулюванні «право на мирне володіння майном» і що саме мирне володіння є запорукою свободи від страху та нужди, як вказано у преамбулі ЗДПЛ.

Тут варто зазначити, що цю тезу може підтверджувати і ст. 13 ЗДПЛ, де зазначається, що «кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави». У той же час таке місце проживання почасти є власністю / майном людини. Втративши таке майно внаслідок збройного конфлікту, особа втрачає можливість повноцінного користування правом «обирати місце проживання». Адже будь-які руйнування житлової інфраструктури внаслідок ведення бойових дій призводять до необхідності переселення осіб, які такою інфраструктурою послуговувались. Тобто насправді хоч право обирати собі місце проживання є окремим правом, виокремленим у ЗДПЛ, однак на практиці його реалізація часто безпосередньо пов'язана з непорушністю права на мирне володіння майном.

Якщо ж говорити про безпосереднє, пряме закріплення права власності / права на мирне володіння майном у ЗДПЛ, то тут варто проаналізувати ст. 12 та ст. 17 ЗДПЛ. У ст. 12 вказується, що «ніхто не може зазнавати [...] безпідставного посягання на недоторканність його житла» і «кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань». Важливо зазначити, що тут мова йде лише про житло, а не про майно / об'єкти власності у цілому. Саме ж «посягання на недоторканність житла» ми можемо тлумачити як посягання на власність / майно, тобто порушення права власності як права людини. У тій же статті йде мова про таємницю кореспонденції, честь та репутацію. Тобто загальний контекст цієї статті є дещо іншим, ніж позбавлення майна чи порушення права власності і тому об'єктивно прив'язувати цю статтю до визначеного права не видається об'єктивним.

Частина перша ст. 17 встановлює норму, що «кожна людина має право володіти майном як одноособово, так і разом з іншими». Тут варто зробити застереження, що формулювання «володіти майном», яке зустрічаємо в офіційному україномовному перекладі ЗДПЛ², не зовсім відповідає англomовному оригіналу та суті зазначеного права. Як відомо, володіння є лиш складовою права власності разом з іншими 2 елементами – користуванням та розпорядженням. І, якщо спиратися на україномовний переклад, то складається враження, що дане положення стосується не права власності у цілому, а лише його частини. Однак, в англomовному варіанті ЗДПЛ³ застосовано якраз термін «own», який точно відповідає «мати у власності», тоді як «володіти» мало би передаватися словом «possess». Юридично дане положення ми маємо розуміти таким чином: «кожна людина має право мати у власності майно як одноособово, так і разом з іншими». Отже, така норма стосується права власності у повному його обсязі, тобто в контексті не лише володіння, а й користування та розпорядження.

Постає питання, чому право, яке є більш знайомим для цивілістики національного рівня, «перекочувало» до тематики прав людини та було закріплене як таке у ЗДПЛ. Відповідь на це дає історична ретроспектива. Адже у період прийняття ЗДПЛ тривали перші повоєнні роки, коли світ ще добре пам'ятав звірства Голокосту. Одним з його проявів була конфіскація майна євреїв та всіх тих, хто постраждав від нацистського режиму. Зокрема, європейські євреї були позбавлені мільярдів доларів, творів мистецтва, будинків, підприємств і особистих речей. Тому в момент написання ЗДПЛ було очевидним, що право власності – це не лише цивілістична категорія, а й право людини.

¹ Mchangama, Jacob. The Right to Property in Global Human Rights Law. The Cato Institute website. URL: <https://www.cato.org/policy-report/may/june-2011/right-property-global-human-rights-law> (25.06.2023)

² Загальна декларація прав людини. 1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

³ Universal Declaration of Human Rights. 1948. URL: <https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/2021/03/udhr.pdf> (25.06.2023)

Незважаючи на це, уже під час розробки відповідних положень ЗДПЛ світ розділився на ідеологічні табори «холодної війни», з демократичними та капіталістичними країнами з одного боку та недемократичними соціалістичними державами з іншого. Так, соціалістичні держави від початку не сприймали ідею того, що приватна власність є основоположним правом людини. Цей підхід можна охарактеризувати висловом Карла Маркса, фундатора комунізму, про те, що «теорію комунізму можна підсумувати одним реченням: скасувати всю приватну власність». Тому не дивно, що представники Радянського Союзу виступали проти будь-якого абсолютного права на приватну власність, але врешті погодились на включення цього права у редакції частини 2 ст. 17 ЗДПЛ: «ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна» (якщо перекладати дослівно з англійської, а не відповідно до офіційного україномовного перекладу, більш точним буде переклад «свавільно позбавлений майна»).

Якщо частина 1 ст. 17 встановлює «позитивну» норму щодо права мати у власності майно, то частина 2 ст. 17 встановлює «негативну» норму – щодо заборони позбавлення майна. Однак ця заборона не є абсолютною – лише у випадку, якщо таке позбавлення майна є безпідставним / свавільним. Тобто з норми випливає можливість тих чи інших законних винятків для позбавлення майна.

Законність таких підстав грає ключову роль і додатково наводить нас на думку про те, що право власності є категорією прав людини особливо у розуміння відсутності свавільного його порушення. Це фактично передає суть «права на мирне володіння», тобто права володіти без страху свавільного порушення тим чи іншим чином (у тому числі, внаслідок збройного конфлікту, але не вичерпно лише через це). Тобто проаналізувавши ст. 17 ЗДПЛ можна зробити висновок, що трактування права власності як права людини цілком логічно можна іменувати як «право на мирне володіння майном» й співставляти з однойменним правом у Європейській конвенції з прав людини. Особливо враховуючи те, що у самій ЗДПЛ це право ніяким чином не іменоване: присутні лише номер статті та безпосередній виклад її положень. Тобто іменування цього права є більше наслідком доктринальних тлумачень та найменувань, а не встановленого терміну як права людини у ЗДПЛ.

Таким чином, у ЗДПЛ присутня пряма норма щодо визнання права власності правом людини. У той же час, у подальших міжнародних договорах у сфері прав людини загального характеру – у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (1966 р.) та у Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.) (далі – міжнародні пакти) – право власності / право на мирне володіння майном не зустрічається як окреме право людини.

Крістіна М. Серна у своїй статті зазначає, що норми ЗДПЛ стали юридично обов'язковими після прийняття вказаних міжнародних пактів, адже фактично в них були транспоновані права людини, викладені у ЗДПЛ¹. Таким чином, закріплення норм ЗДПЛ у міжнародних пактах стало свідченням міжнародно-правового звичаю. Однак, якщо право власності не було транспонованим до міжнародних пактів, то чи означає це, що воно як право людини не відбулось й не набуло юридично обов'язкової форми?

Крім того, зустрічаємо думку В. В. Мицика, який також зазначає, що «нині не всі права Декларації є загально-визнаними міжнародно-правовими звичаями. Дискусії точаться навколо економічних, соціальних та культурних прав, не визнаних багатьма державами як норми звичаєвого характеру за економічних, релігійних або традиційних обставин»².

Тут варто звернутися до збірної наукової праці «Юридичний висновок щодо права на власність з точки зору прав людини», підготованої в рамках діяльності Женевської академії міжнародного гуманітарного права та прав людини (далі – Женевська академія). У цій праці аналізувались не лише універсальні міжнародні договори загального характеру у сфері прав людини, а й регіональні договори та, на що акцентується увага, національні конституції. Так, автори праці Женевської академії зазначають, що узагальнена та послідовна державна практика та *opinio juris* відображають звичайний характер першого абзацу статті 17 ЗДПЛ «кожен має право мати у власності майно як одноосібно, так і спільно з іншими». Крім того, широке визнання законного обмеження права на власність за умови дотримання певних умов (зокрема, компенсації у випадках позбавлення власності) також має звичаєву природу та надає соціальну функцію власності – яка гарантує реалізацію основного змісту інших економічних, соціальних і культурних прав³.

¹ Christina M. Cerna. Reflections on the Normative Status of the American Declaration of the Rights and Duties of Man Anniversary Contributions – International Human Rights. University of Pennsylvania Journal of International Law. 2009. № 30. 1211-1237 p. / p. 1212 URL: <https://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1849&context=jil> (25.06.2023)

² Мицик В. В. Права людини у міжнародному праві. Міжнародно-правові механізми захисту: підручник. Київ, 2010. 721 с. / с. 125

³ Golay, Christophe and Cismas, Ioana, Legal Opinion: The Right to Property from a Human Rights Perspective. 2010. Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1635359 (25.06.2023)

Висновки.

Право на мирне володіння майном у Загальній декларації прав людини формувалось у вирі протистояння «холодної війни» та стало компромісним варіантом закріплення права власності як права людини, визнаного міжнародною спільнотою, а не лише національною категорією кожної з держав. Власне саме по собі право на мирне володіння майном не визначається як таке у найменуванні статті 17 ЗДПЛ, яка прямо регулює право власності саме як право людини мати у власності (володіти) майно – як одноособово, так і разом з іншими. Однак норма про неможливість порушення права власності свавільно, без законних підстав, спрямовує нас саме до терміну «право на мирне володіння майном», а не просто «право власності» – через призму сприйняття цього права як права людини, а не виключно цивілістичної категорії. Також таке тлумачення дає нам широту розсуду щодо застосування та подальшого аналізу порушення цього права внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти суверенітету та територіальної цілісності України.

Крім того, важливим є питання тлумачення норм ЗДПЛ щодо права на мирне володіння майном / право власності у контексті застосування україномовного перекладу чи англійськомовного оригіналу ЗДПЛ, оскільки в них наявні змістові відмінності з точки зору юридичного трактування. Так, ми прийшли до висновку, що право на мирне володіння майном / право власності у ЗДПЛ охоплює не лише володіння як складову права власності, а повний його спектр: володіння, користування, розпорядження. Тобто у цьому контексті право на мирне володіння майном / право власності як право людини у ЗДПЛ все ж сягає до коріння цивілістичного регулювання, з якого воно сформувалось.

У статті ми дослідили, що право на мирне володіння майном / право власності має природу міжнародно-правового звичаю. Власне, це впливає у першу чергу зі звичаєвої природи ЗДПЛ у цілому на даному етапі розвитку міжнародного права, попри заявлену декларативну природу при її прийнятті 75 років тому. Зокрема, така звичаєва форма ЗДПЛ впливає зі сприйняття її як тлумачення принципу Статуту ООН щодо основоположних прав, як фундаменту для створення більшості міжнародних договорів у сфері прав людини, а також внаслідок транспозиції її положень у більшість національних конституцій.

Більше того, норми, які формують право на мирне володіння майном / право власності у ЗДПЛ, а саме «кожен має право мати у власності майно як одноосібно, так і спільно з іншими» (ч. 1 ст. 17 ЗДПЛ) та «ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна» (ч. 2 ст. 17 ЗДПЛ), кожна окремо є міжнародно-правовими звичаями з належною практикою застосування. Відтак, право на мирне володіння майном / право власності у контексті ЗДПЛ має характер зобов'язань для держав незалежно від політичного устрою та національного законодавства.

Крім того, у ЗДПЛ зустрічаємо не лише право на мирне володіння майном / право власності як окреме право людини у прямій нормі щодо цього (ст. 17 ЗДПЛ), а й у прив'язці до інших прав людини та прагнень, сформованих у ЗДПЛ. Так, зокрема, реалізація прагнень «визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї», «створення такого світу, в якому люди [...] будуть вільні від страху і нужди», «сприяти соціальному прогресові і поліпшенню умов життя», що викладені у преамбулі ЗДПЛ, можлива лише за умови дотримання та поваги права на мирне володіння майном / права власності. Більше того, саме на праві на мирне володіння майном / праві власності та його дотриманні будується цілий ряд інших прав людини у ЗДПЛ, серед яких право на належний рівень життя, право на соціальне забезпечення, право вільно обирати собі місце проживання.

Отже, формування права на мирне володіння майном / права власності як права людини у ЗДПЛ стало вагомим вкладом у спектр прав людини у цілому. Цю тезу підтверджує як звичаєва природа норм, які формують право на мирне володіння майном / право власності у ЗДПЛ, так і вплив цього права на повноцінну реалізацію інших пов'язаних прав людини, закріплених у ЗДПЛ.

---

1. Christina M. Cerna. Reflections on the Normative Status of the American Declaration of the Rights and Duties of Man Anniversary Contributions – International Human Rights. University of Pennsylvania Journal of International Law. 2009. № 30. 1211-1237 p. URL: <https://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1849&context=jil> (25.06.2023)

2. Commission on Legal Empowerment for the Poor; UNDP. Working Group Reports «Making the law work for everyone». New York, 2008. 353 p. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/633966> (25.06.2023)

3. General Assembly resolution 217 A. 1948. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/043/88/PDF/NR004388.pdf?OpenElement> (25.06.2023)

4. Golay, Christophe and Cismas, Ioana, Legal Opinion: The Right to Property from a Human Rights Perspective. 2010. Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1635359 (25.06.2023)

5. Mchangama, Jacob. The Right to Property in Global Human Rights Law. The Cato Institute website. URL: <https://www.cato.org/policy-report/may/june-2011/right-property-global-human-rights-law> (25.06.2023)

6. Note verbale dated 87/07/30 from the Permanent Mission of the Islamic Republic of Iran to the United Nations Office at Geneva addressed to the Deputy-Secretary-General for Human Rights. E/CN.4/1988/12 (E/CN.4/Sub.2/1987/35). 1987. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/139491?ln=ru> (25.06.2023)

7. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Universal Declaration of Human Rights at 70: 30 Articles on 30 Articles – Article 17. The OHCHR website. URL: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2018/11/universal-declaration-human-rights-70-30-articles-30-articles-article-17> (25.06.2023)

8. Sprankling, John G. The International Law of Property. Oxford, 2014. 424 p.

9. Universal Declaration of Human Rights. 1948. URL: <https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/2021/03/udhr.pdf> (25.06.2023)

10. Загальна декларація прав людини. 1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

11. Мицик В. В. Права людини у міжнародному праві. Міжнародно-правові механізми захисту: підручник. Київ, 2010. 721 с.

12. Тарасов О. В. Юридична природа Загальної декларації прав людини. Проблеми законності. 1998. № 36. С.25-28. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/8744/1/Tarasov.pdf> (25.06.2023)

Summary

The right to peaceful enjoyment of possessions in the Universal Declaration of Human Rights was formed in the context of the Cold War confrontation and became a compromise option to enshrine right to property as a human right recognized by the international community, and not just a national category of each state. In fact, the right to peaceful enjoyment of possessions is not defined as such in the title of Article 17 of the UDHR, which directly regulates the right to property as the right of a person to own (possess) property, either individually or jointly with others. However, the provision on the impossibility of violating the right to property arbitrarily, without legal grounds, directs us to the term «right to peaceful enjoyment of possessions» rather than simply «right to property» – through the prism of perceiving this right as a human right, not as an exclusively civil law category. Such an interpretation also gives us a wide scope of discretion in applying and further analyzing the violation of this right as a result of the armed aggression of the Russian Federation against the sovereignty and territorial integrity of Ukraine.

In addition, the issue of interpreting the provisions of the UDHR on the right to peaceful enjoyment of possessions / right to property in the context of using the Ukrainian translation or the English original of the UDHR is important, as they have substantive differences in terms of legal interpretation. Therefore, we concluded that the right to peaceful enjoyment of possessions / right to property in the UDHR covers not only possession as a component of the right to property, but its full range: possession, use, disposal. That is, in this context, the right to peaceful enjoyment of possessions / right to property as a human right in the UDHR still goes back to the roots of the civil law regulation from which it was formed.

In this article, we have explored that the right to peaceful enjoyment of possessions / right to property has the nature of an international law custom. In fact, this follows primarily from the customary nature of the UDHR as a whole at this stage of development of international law, despite the claimed declarative nature when it was adopted 75 years ago. In particular, this customary form of the UDHR stems from the perception of the UDHR as an interpretation of the principle of the UN Charter on fundamental rights, as the basis for the creation of most international human rights treaties, as well as from the transposition of its provisions into most national constitutions.

Moreover, the norms that form the right to peaceful enjoyment of possessions / right to property in the UDHR, namely «everyone has the right to own property alone as well as in association with others» (Article 17(1) of the UDHR) and «no one shall be arbitrarily deprived of his property» (Article 17(2) of the UDHR), are each individually international legal customs with due practice. Therefore, the right to peaceful enjoyment of possessions / right to property in the context of the UDHR is an obligation for states regardless of political system and national legislation.

In addition, in the UDHR, we find not only the right to peaceful enjoyment of possessions / right to property as a separate human right in a direct provision on this (Article 17 of the UDHR), but also in relation to other human rights and aspirations set out in the UDHR. Namely, the realization of the aspirations to recognize «the inherent dignity [...] of all members of the human family», «a world in which human beings shall enjoy [...] freedom from fear and want», and «to promote social progress and better standards of life», as set out in the preamble to the UDHR, is possible only if the right to peaceful enjoyment of possessions / right to property is observed and respected. Moreover, a number of other human rights in the UDHR are based on

the right to peaceful enjoyment of possessions / right to property and its observance, including the right to an adequate standard of living, the right to social security, and the right to freedom of residence».

In summary, the formation of the right to peaceful enjoyment of possessions / right to property as a human right in the UDHR has made a significant contribution to the scope of human rights in general. This point is confirmed by both the customary nature of the norms that form the right to peaceful enjoyment of possessions / right to property in the UDHR and the impact of this right on the full realization of other related human rights enshrined in the UDHR.

Сьомі щорічні міжнародно-правові читання, присвячені пам'яті професора Олександра Задорожнього: Праці про науковий спадок О. Задорожнього

Ілона
ХМЕЛЬОВА

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОГО ВИМІРУ ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ В РОБОТАХ ПРОФЕСОРА ОЛЕКСАНДРА ЗАДОРОЖНЬОГО

Російсько-українська війна має багато вимірів. Один з них – економічний. Ця сфера є ключовою для протидії агресії, адже економічна неспроможність Росії продовжувати вторгнення могла б зіграти вирішальну роль для української перемоги. До того ж на прикладі економічних відносин між двома державами можна побачити, що ворожа та імперіалістична політика РФ щодо України має системний характер і виникла задовго до 2014 року. Саме тому такою важливою є міжнародно-правова оцінка економічного виміру російської агресії в роботах професора Задорожнього.

Олександр Вікторович дуже влучно окреслював передумови економічного протистояння: «У зовнішньоекономічній політиці Росії в середині 90-х рр. дедалі більше почали відроджуватися елементи великодержавництва. Якщо в перші роки після падіння комуністичної ідеології та відповідного їй соціально-економічного ладу гострота сприйняття російською політичною елітою і широкими верствами населення втрати впливу на великому геополітичному просторі певною мірою згладжувалася сподіваннями на загальне демократичне й економічне оновлення країни, то з часом брак істотного поступу в цьому напрямі спричинив поширення ностальгійних настроїв у значній частині населення. Останнє вдало експлуатувала та навіть інспірувала політична еліта країни задля відволікання суспільної уваги від очевидного відходу від цілей і намірів, задекларованих на початку суверенного існування Російської Федерації. Результатом дії цих чинників було наростання великодержавних настроїв не лише в політичних колах, а й серед пересічних громадян. Таке ідеологічно-світоглядне тло ускладнювало налагодження Росією цивілізованих міждержавних відносин не лише з Україною, а й з іншими пострадянськими країнами і, зрештою, з європейською спільнотою. Проте з часом політичні суперечності почали втрачати своє значення, в центрі уваги України та Росією постали питання економіки. Тут в Україні було набагато менше можливостей для маневру, бо, на відміну від політичних відносин, вона не могла розраховувати на підтримку з боку держав Заходу. Ситуацію погіршувала нестача реальних структурних реформ [1, с. 177]».

Професор Задорожній слушно підкреслював, що із самого початку нормальному розвитку двосторонніх економічних відносин заважала низка об'єктивних і суб'єктивних факторів, основний з яких – «схильність Росії до використання засобів економічного тиску на свого сусіда», адже «Росія не гребувала використовувати економічну слабкість і залежність нашої держави для досягнення поступок з її боку [1, с. 178]». Основними проблемами тодішніх економічних відносин України та Росії професор Задорожній вважав рамковий характер більшості укладених договорів та брак дієвих механізмів їхньої реалізації [2, с. 162]. Він також надав чітку правову оцінку так званім торговельним війнам:

УДК 341.0

doi.org/10.36952/uail.2023.2.57-59

© І. Хмельова

Ілона ХМЕЛЬОВА

PhD, дослідниця Торонтського університету, Секретар Ради економічної безпеки України

«Іншою особливістю стало застосування обмежувальних заходів у взаємній торгівлі з політичною метою – «покарання» умовно проєвропейських лідерів [2, с. 161]».

Саме тому, російська агресія у 2014 році не стала для професора Задорожнього несподіванкою. Він чудово усвідомлював усі негативні тенденції двосторонніх відносин, а також розумів наслідки окремих геополітичних помилок України. Водночас із перших днів війни Олександр Вікторович розробляв чітку стратегію протидії Росії за допомогою міжнародно-правових інструментів, зокрема і в економічній сфері. Серед іншого, він закликав посилити боротьбу з РФ в судових та арбітражних інституціях: «За цих умов видається необхідним забезпечити розумну прозорість юридичної позиції державних підприємств при зверненні до міжнародних арбітражних органів за спорами із Російською Федерацією (оприлюднення основних юридичних документів по справам), а також координацію дій, обмін інформацією та інші види співпраці щодо цих справ. Публічність та співробітництво дозволили б зменшити ризики «незрозумілих рішень» українських посадових осіб, якими, на жаль, рясніє історія відносин з РФ; принесли б користь іншим державним та приватним установам, які могли б використовувати арбітражні механізми; сприяли б загальному зростанню ефективності застосування Україною міжнародно-правових засобів боротьби проти російської агресії, злочинів та правопорушень, які її супроводжують. Загалом, наразі можна відзначити надзвичайну пасивність українських приватних компаній та державних підприємств: лише мала частина з тих, чие майно було привласнене (фактично – вкрадене) Російською Федерацією звертаються до міжнародних механізмів розв'язання спорів [2, с. 314]».

Професор Задорожній всіляко підтримував та адвокував застосування до Російської Федерації санкцій як засобу притягнення до міжнародно-правової відповідальності за порушення норм міжнародного права: «В умовах нестачі механізмів впливу на агресора, які б могли дати швидкий результат (що необхідно для припинення міжнародного збройного конфлікту), актуальним залишається застосування санкцій щодо Російської Федерації з боку Європейського Союзу, Сполучених Штатів, а також інших суб'єктів – держав та міжнародних організацій [1, с. 780]». Він підкреслював: «Військова агресія Російської Федерації, що відбувається на території Донецької та Луганської областей, стала логічним продовженням анексії Кримського півострова; млява реакція світової спільноти на останню без застосування жорстких заходів проти агресора заохотила РФ до подальшого застосування сили. Натомість, активізація влітку та на початку осені 2014 р. зусиль провідних держав, спрямованих на зупинення протиправних дій Російської Федерації, засвідчила дедалі глибше розуміння того, що ця, нічим не спровокована нахабна агресія є небезпечною для світу загалом. Реагуючи на анексію Криму, Європейський Союз, а також США, інші члени Великої сімки і низка інших держав ввели санкції щодо Російської Федерації. Санкції як інструмент, примусовий засіб реалізації міжнародно-правової відповідальності стали необхідним і фактично єдиним можливим шляхом в умовах блокування агресором роботи РБ ООН (яка і уповноважена положеннями розділу VII Статуту ООН ухвалювати рішення щодо санкцій до порушників міжнародного права), заперечення керівниками РФ причетності цієї держави до подій у Криму та в Донецькій і Луганській областях, відмови від припинення ними протиправної поведінки [2, с. 315]».

Професор Задорожній пояснював: «Застосування санкцій щодо РФ є безумовно правомірним з боку будь-якої держави, Європейського Союзу, міжнародної організації, бо агресією РФ порушено норми *jus cogens*, її зобов'язання *erga omnes*, здійснено спробу зруйнувати міжнародний правопорядок [2, с. 315]».

Водночас Олександр Вікторович критикував спорадичний характер санкцій та пропонував більш системні рішення: «Санкції (контрзаходи), які вводять щодо Російської Федерації, певним чином стримують агресора. Проте вони не всеохопні, є виявом малої частини можливих заходів, не достатньо радикальні, не мають вирішального впливу на економіку Російської Федерації і загалом не здатні докорінно змінити поведінку її керівництва останньої, як демонструє досвід. За цих умов основними засобами реакції світової спільноти на збройну агресію РФ проти України повинні бути засоби системи ООН, які мають являти собою надійну основу сучасної системи міжнародної безпеки. У розділі VII Статуту ООН встановлено, що Рада Безпеки розв'язує питання про «існування будь-якої загрози мирові, будь-якого порушення миру або акту агресії» (ст. 39). РБ ООН, і тільки вона, «уповноважує робити такі дії повітряними, морськими і сухопутними силами, які виявляться необхідними для підтримки або відновлення міжнародного миру і безпеки» (ст. 42). Однак застосування військової сили – останній захід, якому, якщо йдеться про необхідність відповіді на серйозне порушення Статуту ООН, передують рішення Ради Безпеки про санкції та його реалізація [2, с. 317]». Професор Задорожній підкреслював, що досвід ухвалення відповідних рішень у подібних ситуаціях у Раді Безпеки є: це економічні санкції (ембарго) проти Іраку, санкції щодо Югославії (зокрема, повне торговельне ембарго і заборона на польоти), санкції щодо Ірану.

Роботи професора мали прогностичний характер. Він не лише давав правову оцінку подіям, але і моделював оптимальну стратегію для України: «Наразі, у контексті відносин з агресором, перед нашою державою стоять термінові завдання – підвищення обороноздатності, позбавлення від усіх форм економічної залежності від Росії, активізація інтеграції з Європейським Союзом, зміцнення відносин із Сполученими Штатами як стратегічним партнером [1, с. 787]». Він наголошував: «Військова агресія Російської Федерації зробила для України обмеження економічних відносин і зменшення залежності від РФ питанням національної безпеки [1, с. 780]». Він також був переконаний, що Росія не має досягнути жодних визнаних надбань чи переваг від своєї агресії, а Україна повинна отримати гарантії, що подібна війна не повториться: «Військова агресія РФ проти нашої держави вимагає продовження рішучих скоординованих дій світової спільноти, спрямованих на досягнення основних цілей, притаманним відносинам у сфері міжнародно-правової відповідальності: припинення протиправних дій Російської Федерації, надання гарантії їхнього неповторення; повернення ситуації до первинного стану; компенсація всієї шкоди від протиправних дій [1, с. 787]».

Таким чином, наукові праці професора Задорожного надають такі важливі характеристики економічному виміру російсько-української війни:

1) Економічна агресія Російської Федерації *per se* є порушенням міжнародного права. Економічна війна передувала збройному вторгненню і доводить, що ворожа політика РФ є системною, планомірною та неспровокованою Україною.

2) Запровадження санкцій проти Росії ґрунтується на міжнародно-правових засадах, економічні обмеження повинні весь час посилюватися і можуть бути зняті лише після припинення агресії.

3) Єдина можливість для відновлення міжнародного правопорядку та гарантування глобальної безпеки – компенсація Росією всієї шкоди (іншими словами – виплата репарацій).

---

1. Задорожній О. В. Міжнародне право в міждержавних відносинах України і Російської Федерації 1991-2014: монографія. – Київ : К. І. С., 2014. – 960 с.

2. Задорожній О. В. Міжнародне право у відносинах України та Російської Федерації: монографія. – Київ : К. І. С., 2016. – 560 с.

Ксенія
ЛОБОДА

НАУКОВИЙ ДОРОБОК О. В. ЗАДОРЖНЬОГО З ПИТАННЯ АНЕКСІЇ КРИМУ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

In the last decade, Oleksandr Viktorovych Zadorozhnyi has been actively working on issues related to Ukraine's relations with the Russian Federation, in particular on the issue of Crimea. The consequences of the occupation and illegal annexation of Crimea by the Russian Federation were analyzed and it was determined that Russia's actions pose a threat not only to the sovereignty and territorial integrity of Ukraine, but also to the foundations of the international legal order.

В останнє десятиріччя Олександр Вікторович Задорожній активно розробляв питання, пов'язані із взаємовідносинами України з Російською Федерацією, зокрема по питанню Криму. Результатом цього дослідження стала індивідуальна монографія «Анексія Криму – міжнародний злочин» (2015 р.) [1].

У лютому-березні 2014 р. відбулась безпрецедентна не лише для україно-російських двосторонніх відносин, а й для після воєнного світового порядку загалом подія – окупація Росією (постійним членом Ради Безпеки ООН) частини території України (держави-засновниці ООН), яка згодом трансформувалась у незаконну анексію. Для анексії Криму було використано механізм маріонеткового уряду, раніше успішно випробуваний росіянами в Південній Осетії, Абхазії та Придністров'ї.

Задорожній зауважував, що анексія Криму має низку наслідків, що є вкрай негативними для сучасної системи міжнародного права й міжнародних відносин і стосуються не лише європейського регіону, а й світу загалом.

Дії Російської Федерації стали брутальним порушенням усіх основних принципів міжнародного права, закріплених у Статуті ООН, Декларації про принципи міжнародного права 1970 р., Гельсінкському заключному акті НБСЄ 1975 р., на яких базується сучасний світопорядок:

- принципу незастосування сили та загрози силою (анексія Криму відбулась із використанням військ, про що прямо заявляв і В. Путін);
- принципу вирішення міжнародних суперечок мирними засобами (РФ, висуваючи претензії Україні щодо нібито утисків російськомовного населення Криму, взагалі нічого не робила для вирішення відповідних проблем, хоч і удаваних, шляхом переговорів; міжнародних спорів щодо державної належності Кримського півострова до анексії також не було);
- принципу невтручання у справи, що входять у внутрішню компетенцію держав (Росія нахабно втручалась у відносини між центральною владою України та владою і населенням Криму);
- принципу співробітництва (РФ відмовилась від будь-якого співробітництва щодо проблем, які її нібито хвилювали);
- принципу рівноправності й самовизначення народів (військова окупація півострова та організація «референдуму» в таких умовах стали брутальним порушенням цього принципу);
- принципу суверенної рівності держав (анексія частини території суверенної держави являє собою грубе порушення цього принципу);
- принципу добросовісного виконання міжнародних зобов'язань (анексією Криму порушено зобов'язання перед Україною, що містяться в Будапештському меморандумі про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1994 р. [2, с. 123], Договорі про дружбу та співробітництво між Російською Федерацією та Україною [3, с. 518], договорах щодо базування Чорноморського флоту РФ на території України 1997 р. [4; с. 18], [5], Договорі між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон 2003 р.) [6, с. 293];

УДК 341.0

doi.org/10.36952/uail.2023.2.60-63

© К. Лобода

Ксенія ЛОБОДА

к.ю.н., головний консультант секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів

- принципу територіальної цілісності держав (агресією, яка мала своїм наслідком окупацію та незаконну анексію частини території суверенної держави, Росія порушила територіальну цілісність України і протиставила її власним геополітичним інтересам);
- принципу поваги прав людини й основних свобод (численні порушення прав і свобод людини у Криму, що відбулись у процесі та після анексії, найбільш показними з яких є переслідування кримських татар та інших громадян України, які не підтримали російської окупації та анексії). Безперечно, такі дії Російської Федерації були засуджені міжнародним співтовариством, а відповідальність за агресію є невідворотною. Водночас був створений небезпечний прецедент, який у майбутньому може бути використаний проти самої Росії. Адже всі без винятку суб'єкти міжнародного права зацікавлені в підтриманні стабільності світового порядку й непорушності його засад, а той, хто нехтує такими засадами, ризикує сам втратити правові аргументи для захисту власної позиції в майбутньому. Безперечним фактом є те, що Російська Федерація є досить потужним і впливовим суб'єктом міжнародних відносин, що дає їй змогу переслідувати власні національні інтереси, незважаючи на обставини та загальноприйняті норми; вона часто не потребує послідовних юридичних обґрунтувань для своїх дій. Будь-яке пояснення, яке не є повністю абсурдним, навіть якщо воно є спірним, вже є достатнім для Російської Федерації. Але такий підхід є саморуйнівним, особливо у випадку, коли мова йде про порушення принципів міжнародного права, які є імперативними нормами.

Дії Російської Федерації стали фактичним оголошенням того, що вона сповідує примат сили в міжнародних відносинах (декларування протилежного не має значення, оскільки суперечить реальним учинкам). Це, знову ж таки, є руйнівним для системи міжнародної безпеки й украй негативним прикладом, що впливатиме на всі без винятку держав – і ті, що є більш потужними та потенційно можуть диктувати свою волю, передусім сусіднім державам, і більш слабкі – ті, права яких передусім захищаються міжнародно-правовими нормами. Відбувається зняття обмежень, установлених міжнародним правом для того, щоб регулювати поведінку його суб'єктів, із усіма відповідними наслідками.

Здійснивши анексію Криму, Російська Федерація грубо порушила положення Будапештською меморандуму про гарантії безпеки з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1994 р. У Меморандумі Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії та Сполучені Штати Америки підтвердили Україні їхні зобов'язання згідно з принципами Заключного акта НБСЄ поважати незалежність і суверенітет та наявні кордони України (п. 1).

Вказані держави, зокрема, підтвердили зобов'язання утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності або політичної незалежності України і що їхня зброя ніколи не буде використовуватися проти України, окрім цілей самооборони, або будь-яким іншим чином згідно зі Статутом Організації Об'єднаних Націй (п. 2) [7, с. 123].

Відмова України від ядерної зброї в обмін на гарантії провідних держав щодо забезпечення її незалежності, суверенітету, наявних кордонів і взяття ними зобов'язань утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України стала важливим кроком на шляху боротьби світового співтовариства проти розповсюдження ядерної зброї. У цьому контексті військова агресія РФ проти України, окупація та анексія Кримського півострова є викликами для світової спільноти, адже демонструють, що добровільна відмова від ядерної зброї не є кроком безпеки, а навіть навпаки – така відмова робить державу вразливішою. Особливо знаковим у цьому сенсі є те, що Україна зіткнулась не просто з іноземною агресією, а агресією держави, яка, відповідно до спеціального міжнародно-правового акта, є одним із гарантів її безпеки й територіальної цілісності. Інші ж гарантії, попри їхні зусилля, не змогли домогтися відмови Російської Федерації від анексії частини території України. Це фактично позбавляє сенсу процес ядерного роззброєння, більше того – спонукає деякі держави до реалізації ядерних програм, а низку інших – до початку розробки таких програм; існує небезпека нової гонитви озброєнь. Тобто, агресія Російської Федерації проти України нівелює багаторічні зусилля світового співтовариства на шляху до роззброєння.

Агресія Російської Федерації проти України ставить під загрозу функціонування Ради Безпеки ООН – органу, на який покладена головна відповідальність за підтримання міжнародного миру й безпеки. Ситуація, за якої держава-агресор є постійним членом Ради Безпеки ООН і має право вето на його рішення, нівелює саму сутність, підриває значення Ради Безпеки, а на практиці – унеможливує його ефективне функціонування, виконання завдань, найбільш важливих для всього світового співтовариства. У зв'язку із зазначеним, необхідним видається реформування Ради Безпеки так, щоб позбавити державу-агресора можливості блокувати її роботу. Виказуються і слушні думки про те, що Російська Федерація не має міжнародно-правових підстав для участі в роботі Ради Безпеки ООН. Це пов'язано з тим, що у Статуті ООН ідеться про членство СРСР у цьому органі [8]. Російська Федерація могла б відносно правомірно «посісти місце» Союзу РСР у Раді Безпеки лише в

тому випадку, якби зі складу СРСР вийшли всі радянські республіки, окрім самої Росії, тоді б могла йти мова про «контитуїтет» Російської Федерації стосовно Союзу РСР. Але цього не сталося, СРСР припинив своє існування як держава і суб'єкт міжнародного права. З юридичної точки зору, членство Російської Федерації в РБ ООН, як правило, пояснюється тим, що 21.12.1991 р. було прийнята Рішення Ради Глав Держав СНД, де зазначалось, що «Держави Співдружності підтримують Росію в тому, щоб вона продовжила членство СРСР в ООН, включаючи постійне членство в Раді Безпеки, та інших міжнародних організаціях» [9]. Однак, очевидно, що з моменту появи Рішення мала місце докорінна зміна обставин, і згода України на перебування в Раді Безпеки держави, яка здійснює проти неї агресію (і при цьому якимось незрозуміло повинна сприяти підтримці міжнародного миру та безпеки), на сьогодні стає безпідставною. Російська Федерація сама становить ледь не найбільшу небезпеку для миру серед усіх членів Організації Об'єднаних Націй, що робить абсурдним її перебування у складі Ради Безпеки ООН. Кроки та дії Росії в Криму, як і загалом агресія проти України, досить явно суперечать тим тезам і концепціям, які намагався розвивати російський уряд, і тому образу, згідно з яким РФ намагалась позиціонувати себе у світі. Як це зазначається в концепції зовнішньої політики та інших подібних документах, Росія є свого роду «захисником» міжнародного права і його основоположного акта – Статуту ООН. Водночас дії Росії в Криму свідчать про протилежне. І таке ставлення Росії до непорушності міжнародних договорів та принципу *parata sunt servanda* не може не турбувати інші суверенні держави, які знаходяться в безпосередній близькості до Росії і чия територія може гіпотетично становити інтерес для геополітичних зазіхань держави-агресора

Анексія Російською Федерацією Кримського півострова стала викликом для світового співтовариства загалом, проте найбіле це стосується найвпливовішої організації у сфері безпеки – НАТО. Це пов'язано не лише з особливими відносинами Альянсу з Україною, а й зі зміною безпекової карти регіону. Майже всі причорноморські держави є членами НАТО, що зумовлює особливу небезпеку окупації РФ Кримського півострова для цього військово-політичного блоку. Усі вказані фактори вимагають відповідних перетворень самого Альянсу, спрямованих на підвищення його ефективності.

Отже, агресія Російської Федерації проти України, яка розпочалась з окупації та незаконної анексії Криму, матиме незворотні наслідки для всього міжнародного співтовариства. Росія створила небезпечний прецедент, за якого суперечності можуть вирішуватися не з огляду на справедливість та право, а базуючись на викривлених правових нормах і силі. Загалом, дії Росії не можуть бути проігноровані міжнародним співтовариством, і лише рішуча відповідь на них може унеможливити їхнє повторення й подальше руйнування основ світового порядку.

О. В. Задорожній показав, що російська агресія проти України супроводжується грубими, системними, масовими порушеннями основних прав і свобод людини. О. В. Задорожній послідовно відстоював позицію, що за нормами міжнародного права Російська Федерація як держава відповідальна за порушення прав людини її органами влади, посадовими особами, армією та спецслужбами у Криму, Донецькій та Луганській областях, а також незаконними збройними формуваннями, і наголошує на порушенні з боку Російської Федерації як міжнародних договорів у сфері захисту прав людини, так і обов'язків держави-окупанта за міжнародним гуманітарним правом. Таким чином, Олександр Вікторович Задорожній робить висновок, що Російська Федерація з 2014 р. грубо порушує усі обов'язки, передбачені принципами добросовісного виконання міжнародних зобов'язань, мирного розв'язання міжнародних спорів, суверенної рівності і невтручання у внутрішні справи держав, і, відповідно, права України [10].

---

1. Анексія Криму – міжнародний злочин: монографія/ Задорожній О. В. Українська асоціація міжнародного права.-Київ: К. І. С.-2015.-576 с.

2. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 05.12.1994 р. // Офіційний вісник України. – 2007. – № 13.

3. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 31.05.1997 р. // Офіційний вісник України. – 04.06.1999. – № 20.

4. Угода між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України // Дипломатический вестник МИД Российской Федерации. – Август 1997. – № 8.

5. Угода між Україною і Російською Федерацією про параметри поділу Чорноморського флоту від 28.05.1997 р. // Дипломатический вестник МИД Российской Федерации. – 1997. – № 8.

6. Договір між Україною і Російською Федерацією про україно-російський державний кордон від 28.01.2003 р. // Офіційний вісник України. – 18.06.2004. – № 22.

7. Charter of the United Nations and ICJ // UN official site [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://treaties.un.org/doc/Publication/CTC/uncharter.pdf>.

8. Рішення Ради Глав Держав Співдружності Незалежних Держав (укр/рос) від 21.12.1991 р. // Верховна Рада України. Офіційний інтернет-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997_217.

9. Mälksoo Lauri Crimea and (the Lack of) Continuity in Russian Approaches to International Law [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ejiltalk.org/crimea-and-the-lack-of-continuity-in-russian-approaches-to-international-law/>

10. Задорожній, О. В. Наслідки анексії Кримського півострова для міжнародного правопорядку / О. В. Задорожній // Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Право / голов. ред. Ю. М. Бисага. – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Вип. 30. Том 2. – С. 187–190. – Бібліогр.: с. 190 (9 назв).

Світлана
АНДРЕЙЧЕНКО

КОЛЕКТИВНА САМООБОРОНА ЯК ВІДПОВІДЬ НА РОСІЙСЬКУ АГРЕСІЮ ПРОТИ УКРАЇНИ

Досвід минулого переконливо свідчить про необхідність активізації спільних дій держав для протидії вчинюваній проти України російській агресії, «адже політика «умиротворення агресора» призведе лише до продовження протиправних дій та подальшої ескалації», – наголошував Олександр Вікторович Задорожній [1, с. 63]. Одним із інструментів у міжнародному праві, що передбачає здійснення спільних зусиль держав щодо протидії державі-агресору та надання допомоги державі-жертві є колективна самооборона.

Носіями права на колективну самооборону є треті держави, які безпосередньо не постраждали від збройного нападу та надають допомогу державі, яка має право на індивідуальну самооборону. Допомога в колективній самообороні може включати низку дій, наприклад, постачання зброї та інших матеріальних засобів державі, що захищається, економічну блокаду агресора тощо [2]. Право на колективну самооборону може бути реалізованим як у разі укладення договору про надання військової допомоги, так і за відсутності такого договору чи членства в (регіональній) організації колективної безпеки. За відсутності угоди про співпрацю щодо надання військової допомоги держави мають «право» допомагати державі-жертві, але не обов'язок.

Право на колективну самооборону отримало закріплення в ст. 51 Статуту ООН та міжнародному звичаєвому праві. Стаття 51 Статуту ООН проголошує: «Цей Статут ніякою мірою не чіпає невід'ємного права на індивідуальну чи колективну самооборону, якщо станеться збройний напад на Члена Організації, доти, поки Рада Безпеки не вчинить заходів, необхідних для підтримання міжнародного миру і безпеки. Заходи, вжиті Членами Організації при здійсненні цього права на самооборону, мають бути негайно повідомлені Раді Безпеки і ні в якому разі не повинні зачіпати повноважень і відповідальності Ради Безпеки, згідно з цим Статутом, щодо здійснення в будь-який час таких дій, які вона визнає необхідним для підтримання або відновлення міжнародного миру і безпеки» [3]. Стаття 51 Статуту ООН описує самооборону як невід'ємне право, і, як висловився Міжнародний суд ООН в рішенні «Про військову і воєнізовану діяльність у Нікарагуа і проти Нікарагуа» (Nicaragua v. United States of America) (1986) [4], ця фраза стосується попередньо існуючого звичаєвого міжнародного права, на якому базується ця доктрина. Оскільки стаття 51 пояснює, що ніщо в Статуті ООН не зачіпає права на самооборону, метою цього положення є збереження звичаєвого права на самооборону і перенесення його в «пост-Статутну» еру, хоча й з певними змінами. Стаття 51 не регулює безпосередньо всіх аспектів права на самооборону. До прикладу, вимоги щодо дотримання принципів необхідності та пропорційності, що забезпечують законність здійснення права на індивідуальну та колективну самооборону, закріплені в звичаєвому праві [5, с. 42-43].

Реалізація права на колективну самооборону викликає багато суперечок в теорії та практиці міжнародного права. Водночас це право забезпечує фундаментальну основу для окремих держав для надання військової допомоги державі, що зазнала збройного нападу. Україна зазнала збройного нападу зі сторони російської федерації, треті держави надають Україні зброю різних видів та іншу допомогу, у зв'язку із чим постало питання про можливість реалізації права на колективну самооборону такими державами.

На колективну самооборону поширюються всі правила, обов'язкові для індивідуальної самооборони (з певними особливостями): наявність збройного нападу на постраждалу державу; відповідність принципам необхідності та пропорційності (згідно міжнародного звичаєвого права); вимога повідомляти Раду Безпеки ООН (згідно ст. 51 Статуту ООН).

Питання про те, який вид збройного нападу є основою для самооборони є однією з суперечливих тем. Загальноприйнятого визначення збройного нападу немає. Істотним елементом збройного нападу є сила. Водночас є різні погляди щодо певної тяжкості такої сили для цілей кваліфікації як зброй-

ного нападу. У статті 2(4) та ст. 51 Статуту містяться різні концепції: концепція застосування сили та збройного нападу. Погроза силою або її застосування не обов'язково завжди становить збройний напад. Поняття «збройний напад» є вужчим за обсягом, ніж «застосування сили». Цю точку зору підтримав Міжнародний Суд ООН. Збройні напади є «найсерйознішими формами застосування сили або, інакше кажучи, лише тим застосуванням сили, яке має достатній масштаб і наслідки...» [4, п. 191]. Водночас МС ООН не визначив мінімальний поріг для збройного нападу.

Жодних сумнівів про наявність збройного нападу на Україну зі сторони РФ не виникає.

Стосовно дотримання принципів необхідності та пропорційності.

Принцип необхідності містить два основні елементи: по-перше, самооборона повинна застосовуватися з «суто оборонними цілями, а не з метою покарання, помсти»; по-друге, оборонні дії повинні бути «останнім засобом» після того, як усі інші «мирні заходи» виявляться недостатніми, або явно неефективними [5, с. 65]. Усі попередні заходи, вжиті Україною та міжнародним співтовариством на універсальному та національному рівнях з метою запобігання та припинення акту агресії, не сприяли виведенню російських військ та припиненню бойових дій і скоєння злочинів проти України та на території України.

Стосовно принципу пропорційності. Існують складності щодо змісту цього принципу, через те, що він знаходить вираження в різних сферах міжнародного права, таких як міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право. Не існує єдиного визначення концепції пропорційності в міжнародному праві [5, с. 68]. Пропорційність набуває суті в рамках конкретної правової площини, в якій вона діє.

У контексті *jus ad bellum* принцип пропорційності вимагає, щоб дії у порядку самооборони були спрямовані на забезпечення допустимих цілей самооборони. Законні цілі у даному випадку полягають у тому, щоб «зупинити будь-який поточний напад і запобігти продовженню подальших нападів» [6, с. 139], [7, с. 12]. Згідно принципу пропорційності забороняються оборонні дії, якщо вони завдають шкоди, що виходить за межі того, що необхідно для досягнення цілей самооборони.

Враховуючи посилення загроз від російської агресії не лише для України, а й для багатьох держав світу, зокрема, через блокування мільйонів тонн зерна, можливість підризу атомних електростанцій, подальші дії щодо захисту України є цілком виправданими, необхідними та пропорційними.

Вимога повідомляти Раду Безпеки ООН про вчинювані дії у порядку колективної самооборони викликала суперечки серед юристів-міжнародників. Відповідно до ст. 51, «дії, вжиті Членами ООН при здійсненні права на самооборону, мають бути негайно повідомлені Раді Безпеки». Виникло питання: чи відсутність повідомлення Ради Безпеки тягне за собою недійсність самооборони (індивідуальної або колективної)?

Суддя Швобель (Schwebel) у своїй окремій думці у справі *Nicaragua v. United States of America* (1986) дійшов висновку, що обов'язок повідомляти є «процедурним положенням». «Держава не може бути позбавлена і не може позбавити себе невід'ємного права на індивідуальну чи колективну самооборону через те, що вона не повідомила Раду Безпеки про заходи, вжиті під час здійснення цього права» [8, п. 230]. Право на самооборону є частиною звичаєвого міжнародного права, яке не містить такого зобов'язання щодо повідомлення. Однак МС ООН пояснив, що з позиції звичаєвого права «... відсутність повідомлення може бути одним із факторів, які вказують на те, чи була відповідна держава сама переконана, що вона діяла в порядку самооборони» [4, п. 200].

Держави, які надають Україні військову допомогу, насамперед через постачання зброї, не посилаються на право на колективну самооборону за ст. 51. Вони не повідомляли Раду Безпеки ООН про постачання зброї як засіб у рамках колективної самооборони. Однією із причин невикористання права на колективну самооборону зі сторони третіх держав є небажання безпосередньо вступати у збройний конфлікт. Військова підтримка України «нижча за поріг колективної самооборони і, отже, участі в конфлікті» [9, с. 10].

Отже, згідно з міжнародним договірним та звичаєвим правом, збройний напад Росії на Україну активував право на індивідуальну та колективну самооборону. Будь-яка держава має право приєднатися до України і разом дати відсіч російській агресії, якщо вжиті заходи є необхідними та пропорційними. Це також є основою для постачання Україні зброї, введення санкцій та будь-якої іншої підтримки [10]. Держави мають усі правові підстави надавати Україні зброю та іншу допомогу на основі реалізації права на колективну самооборону відповідно до ст. 51 Статуту ООН та звичаєвого міжнародного права. На сьогодні жодна держава, надаючи зброю Україні, не посилалася на ст. 51 як на правову основу такої допомоги. Офіційні заяви держав не містять посилань на використання ними права на колективну самооборону. Основною позицією держав-постачальників зброї є сприяння Україні у реалізації нею права на індивідуальну самооборону відповідно до ст. 51 Статуту ООН. «НАТО та члени Альянсу продовжують надавати Україні безпрецедентний рівень підтримки, допо-

магаючи відстоювати її фундаментальне право на самооборону» [11]. «НАТО не є стороною конфлікту. Але ми підтримуємо Україну, щоб вона могла відстояти своє право на самооборону, закріплене в Статуті ООН» [12]. Держави, які допомагають Україні ефективно протистояти російській федерації шляхом передачі зброї, надання розвідувальної інформації, економічних санкцій та гуманітарної допомоги, розглядають свою підтримку як внесок у реалізації невід'ємного права України на індивідуальну самооборону.

1. Задорожній О. В. Міжнародно-правовий принцип непорушності кордонів у Європі та агресія Російської Федерації проти України. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2014. Т. 14. С. 42-69.

2. Hoogh A. The Elephant in the Room: Invoking and Exercising the Right of Collective Self-Defence in Support of Ukraine against Russian Aggression. 7 March 2022. URL: opiniojuris.org/2022/03/07/the-elephant-in-the-room-invoking-and-exercising-the-right-of-collective-self-defence-in-support-of-ukraine-against-russian-aggression, visited on 2 November 2022

3. Статут ООН, 1945. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text.

4. The Military and Paramilitary Activities In and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America). Judgment of 27 June 1986. ICJ Report. 1986. URL: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-00-EN.pdf>

5. Buchan R., Tsagourias N. Regulating the Use of Force in International Law. Stability and Change. Edward Elgar Publishing, 2021. 288 pp.

6. Clapham A. War. Oxford University Press, 2021. 624p.

7. The International Law Association. Use of Force Committee's Final Report on Aggression and the Use of Force (2018). URL: <https://ila.vettoreweb.com/Storage/Download.aspx?DbStorageId=11391&StorageFileGuid=6a499340-074d-4d4b-851b-7a56871175d6>.

8. Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America). Judgment of 27 June 1986. Dissenting opinion of Judge Schwebel. URL: <https://icj-cij.org/sites/default/files/case-related/70/070-19860627-JUD-01-09-EN.pdf>

9. Deutscher Bundestag. WD 2 - 3000 - 019/22. Rechtsfragen der militärischen Unterstützung der Ukraine durch NATO-Staaten zwischen Neutralität und Konflikteilnahme, 2022. <https://www.bundestag.de/resource/blob/892384/d9b4c174ae0e0af275b8f42b143b2308/WD-2-019-22-pdf-data.pdf>

10. Гнатівський М. Правосуддя буде не швидким, але точно буде неминучим. 27 квітня 2022. URL: pravo.ua/pravosuddia-bude-ne-shvydkym-ale-tochno-bude-nemynuchym-mykola-hnatovskiyi-provoieni-zlochyny/

11. NATO's response to Russia's invasion of Ukraine. 23 September 2022. URL: www.nato.int/cps/en/natohq/topics_192648.htm

12. Press point with NATO Secretary General Jens Stoltenberg. 30 September 2022. URL: www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_207788.htm

ЖЕНЕВСЬКА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ НА МОРІ

Передмова

«Права людини універсальні; вони застосовуються на морі так само, як і на суші».

Зростання інтересу до суттєвих покращень у забезпеченні захисту основних прав людини для всіх людей, які живуть, працюють і перетинають водні об'єкти в усьому світі, призвело до необхідності конкретної переорієнтації існуючих зведень норм міжнародного права в єдиний документ для визначення основних принципів, що лежать в основі концепції прав людини на морі.

Прогресивний глобальний підхід до вдосконалення способів і засобів, за допомогою яких повідомляються, розслідуються та ефективно усуваються порушення на морі, передбачає, що для досягнення успіху всім зацікавленим сторонам потрібна спільна мова та базове юридичне розуміння. Таким чином, мета цієї публікації полягає у забезпеченні більшої ясності та основних довідкових матеріалів, на які можна покластися у плані достовірності їхнього змісту.

Ця поточна технологія проводиться на тлі недостатньо вивченого екологічного контексту, який значно відрізняється на морі від умов на суші. Це посилюється поширеною думкою про «морську сліпоту», що відображає часто цитовану помилку про те, що те, що відбувається в морі, знаходиться поза увагою і, отже, поза контролем. У свою чергу, це сприяє створенню умов безкарності, які використовуються правопорушниками в рамках слабких систем правозастосування, які ґрунтуються на відсутності суспільної відкритості та підзвітності.

Ця публікація щорічно переглядатиметься організацією із захисту прав людини на морі Human Rights at Sea (HRAS). Чотири основоположні принципи залишатимуться стабільними та незмінними, тоді як допоміжні Додатки можуть, за необхідності, стати предметом спеціального розгляду зовнішніми зацікавленими сторонами.

Іншими словами, публікацію слід використовувати як керівництво портовою, прибережною владою та владою держави прапора, а також усіма іншими сторонами, зацікавленими у зміцненні та розширенні захисту прав людини на підтримку єдиної концепції припинення порушень прав людини на морі.

Організація із захисту прав людини на морі Human Rights at Sea (HRAS) хотіла б висловити особливу подяку Професору Стівену Хейнсу (Prof. Steven Haines), Професору міжнародного публічного права Університету Грінвіча, за експертні дослідження та допомогу у підготовці проєктів, а також Професору Анні Петриг (Prof. Anna Petrig), Професору міжнародного права та публічного права Базельського Університету, Швейцарія, Професору Ірині Папаніколопулу (Prof. Irini Papanicolaopulu), Доценту міжнародного права Університету Мілано-Біокка, Італія, Доктору Софії Галані (Dr. Sofia Galani), Доценту Міжнародного Публічного Права Університету Пантеіон, Афіни, Греція, Доктору Елізабет Мавропулу (Dr. Elizabeth Mavroulou), керівнику відділу досліджень, відділу прав людини на морі та запрошеному лектору Вестмінстерського Університету, а також Міс Анастасії Папапетру (Miss Anastasia Papapetrou) (Магістр Права) за її адміністративну підтримку. Незалежну правову експертизу провели партнери та юристи міжнародних юридичних фірм Holman Fenwick Wilan LLP, DLA Piper LLP, Norton Rose Fulbright LLP and Reed Smith LLP, координовані Міс Вуаррі Блаунт (Ms Voirrey Blount). Початкова ідея була задумана засновником та генеральним виконавчим директором неурядової організації із захисту прав людини на морі Human Rights at Sea (HRAS) Девідом Хаммондом, Есквайр (David Hammond Esq).

Загальна характеристика

Моря та океани покривають понад 70% земної поверхні. Активність на морі, як законна, і незаконна, зростає рік у рік. Це призводить до збільшення кількості людей у морі, яке в даний час оцінюється більш ніж у 30 мільйонів чоловіків, жінок та дітей.

Переважає більшість цих людей є рибалками, всього близько 40 мільйонів людей, з яких, за оцінками, понад 25 мільйонів фізично перебувають у морі. Серед них приблизно 20 000 дітей працюють у морі та у прибережному рибальстві. Окремі люди працюють у таких галузях, як судноплавство, морський видобуток нафти та газу, та в індустрії туризму. Також існують інші категорії осіб, такі як пасажирки, відпочиваючі, вчені та державні службовці на кораблях військово-морського флоту та берегової охорони. Крім того, зростає кількість людей, які використовують моря та океани як засіб міграції. На довершення до всього, зустрічаються особи, причетні до незаконної діяльності.

Існують значні та зростаючі докази широко поширених, навмисних і часто систематичних порушень прав людини на морі. Наприклад, такими можуть бути рибалки, у тому числі маленькі діти, які утримуються в рабстві на рибальських угіддях за тисячі миль від їхніх сімей та рідного дому; моряки, кинуті напризволяще без зарплати чи компенсації; не захищені законом жертви сексуального насильства на борту пасажирських та круїзних лайнерів, які часто залишаються без ефективних засобів правового захисту; мігранти та біженці, у тому числі діти, незаконно ввезені або продані злочинцями, які перебувають у небезпечних для життя умовах; та особи, підозрювані у вчиненні правопорушень, піддаються застосуванню надмірної сили та довільному затриманню без правового контролю.

Люди зникають, вмирають, зазнають нападу та знущань на морі. Якби такі порушення прав людини мали місце на суші, ці події широко висвітлювалися б і розглядалися. Однак вони відбуваються на морі, не на видноті, а ті, хто міг би їх зупинити, не завжди поінформовані про цю проблему.

Про порушення прав людини на морі часто не повідомляють, їх не усувають, права людини обмежуються в умовах складного морського середовища. Випадки жорстокого поводження з людьми часто трапляються далеко від органів державної влади. Море – це величезний простір, за яким потрібно здійснювати контроль, і діяльність, спрямована на його охорону, дуже часто виявляється неефективною через брак ресурсів або неготовність вживати заходів.

Незважаючи на те, що моря і океани є складним середовищем і мають унікальні характеристики, що вимагають унікальних заходів реагування, це зовсім не означає, що права людини можуть бути якимось чином порушені. Моря є вільними для всіх законних цілей; порушення прав людини на морі не є законною метою за жодних обставин.

Люди, які перебувають у морі, є повноправними бенефіціарами прав людини; факт їхнього перебування в морському середовищі, за межами територіальної юрисдикції, не повинен впливати на забезпечення їх цими правами.

Настав час діяти. Правовий порядок, що забезпечує безпечні та надійні моря та океани, вимагає, щоб усі люди, які перебувають на морі, користувалися правами людини, щоб порушення ефективно усувалися, а жертвам надавалися ефективні засоби правового захисту. Суспільний порядок Світового океану, включаючи захист прав людини для всіх людей, це колективна відповідальність міжнародного співтовариства.

Відповідальність за дотримання прав людини на морі несуть насамперед держави, зокрема держави прапора, прибережні держави та держави порту.

Інші суб'єкти, такі як міжнародні організації, неурядові організації, органи громадянського суспільства, приватні компанії, капітани суден, співробітники служби безпеки на борту суден та споживачі, також повинні прийняти відповідальність та вживати відповідні дії у дотриманні прав людини на морі.

Мета

Мета Женевської декларації про права людини на морі полягає в тому, щоб нагадати про існуючі правові зобов'язання, привернути загальну увагу до порушень прав людини на морі, сформулювати спільну міжнародну відповідь на них та забезпечити ефективні засоби правового захисту для тих, хто став жертвою порушень. Загалом Декларація спрямована на просування культури дотримання прав людини на морі.

Основоположні принципи

Захист прав людини на морі ґрунтується на наступних чотирьох основоположних принципах:

1. Права людини універсальні; вони застосовуються на морі так само, як і на суші.
2. Усі люди, які перебувають у морі, незалежно від їх відмінностей, можуть користуватися правами людини.
3. Не існує жодних конкретних причин, що допускають відступ від стандартів у галузі прав людини на морі.
4. Усі права людини, закріплені як у міжнародному договорі, так і в міжнародному праві, повинні бути дотриманими на морі.

ДОДАТКИ

- A. Докази порушень прав людини на морі
- B. Права людини, які застосовуються на морі
- C. Керівні принципи щодо сприяння дотриманню прав людини на морі

ДОДАТОК А: ДОКАЗИ ПОРУШЕНЬ ПРАВ ЛЮДИНИ НА МОРІ

Населення морів та океанів оцінюється приблизно у 30 мільйонів осіб. Це еквівалентно населенню середньої держави. Населення морів та океанів, природно, займає широкий взаємопов'язаний простір, що займає понад 70 відсотків земної поверхні, що набагато перевершує територію будь-якої окремої держави.

У результаті, люди розкидані на великій відстані один від одного, і їхня соціальна взаємодія глибоко обмежена. Більше того, насправді вона здебільшого обмежується межами окремих морських суден. Мається на увазі небагаточисельна кількість осіб, які можуть стати свідками більшості порушень стандартів прав людини на морі. З цієї причини багато випадків жорстокого поводження з людьми навряд чи будуть зареєстровані засобами масової інформації та організаціями громадянського суспільства, щоб згодом незаконна діяльність підлягала моніторингу та звіту на суші. Додатковою і прикрою ознакою порушення прав людини, що відбуваються на морі, є те, що більша їх частина відбувається за межами територіальних кордонів юрисдикції держави – у відкритому морі, на обширній території, відносно некеруваною і яка, у переважній більшості, не охороняється.

Ці чинники призводять до створення середовища, в якому вразливі люди, перебуваючи в морі, можуть зазнавати жорстокого поводження з боку інших, причому злочинці часто діють безкарно і практично без ризику осуду або покарання. Саме тоді, коли про випадки жорстокого поводження повідомляється щодня, вкрай важливо розуміти, що далеко не всі вони реєструються з тієї простої причини, що вони відбуваються з людьми, які фізично знаходяться далеко від основної частини суспільства, і в більшості випадків «поза увагою і поза контролем».

Незважаючи на це, за останнє десятиліття органами громадянського суспільства були зібрані суттєві докази випадків насильства. Великі звіти про масштаби порушень прав людини на морі можна знайти в роботі британської НУО із захисту прав людини на морі Human Rights at Sea (HRAS). Аналіз цього значного та зростаючого масиву доказів виявляє велику кількість питань, що викликають дедалі більшу занепокоєність з погляду міжнародного права у галузі прав людини.

Вкрай важливо, щоб у морях і океанах постійно відстежувалися випадки порушення прав людини, оскільки всі права, перелічені у Додатку В Декларації, перебувають під загрозою. Нижченаведене, в обов'язковому порядку, представляє приклади тих ситуацій і дій, які були визначені як такі, що становлять серйозний ризик жорстокого поводження з людьми у морському середовищі. Наведений нижче список порушень і загроз правам людини, хоч і не є вичерпним, але є чітким і незаперечним набором прикладів, що викликають більш ніж достатню стурбованість, щоб виправдати розробку Женевської декларації про права людини на морі:

- Злочинне насильство та загроза життю та безпеці
- Злочини на сексуальному ґрунті
- Рабство та примусова праця у рибній промисловості
- Порушення трудових прав у морському судноплавстві
- Загрози добробуту моряків та працівників морського транспорту
- Покинуті моряки
- Порушення у різноманітності, рівності та інклюзивності
- Дитяча праця
- Незаконна змішана міграція та торгівля людьми

Кожне з них заслуговує на окреме роз'яснення.

Злочинне насильство та загроза життю та безпеці

Історично склалося так, що найнебезпечнішою і найсерйознішою формою загрози безпеці суден і людей на морі було піратство, і його масштаби призвели до того, що воно стало першим «міжнародним злочином», для боротьби з яким було розроблено зведення законів. Слід наголосити, що морське піратство, лихо з класичних часів, ніколи не було викоренене. Значна кількість інформації про сомалійське піратство в останні роки привернула загальну увагу до цього вікового морського злочинного підприємства. Проте, як свідчить база даних Міжнародного Морського Бюро (ІМВ) Міжнародної тор-

гової палати, піратство – це не просто регіональна проблема, обмежена Індійським океаном, але потенційно глобальна проблема, яка останніми роками стала постійною проблемою в деяких частинах Південної та Східної Азії, і нині, біля Західного узбережжя Африки.

«Піратство» має досить вузьке визначення у морському праві, і цей термін недостатньо охоплює широкий спектр загроз безпеці судноплавства та законних користувачів морів та океанів. Атаки на судноплавство, випадки збройного пограбування та захоплення невеликих суден можуть бути мотивовані та вчинені політичними групами, а також особами, які мають особисту фінансову вигоду. Політично мотивований морський тероризм є серйозною потенційною загрозою: мотивація групи, яка чинить напад на морі, не є показником того, якою мірою постраждають невинні жертви. Незалежно від того, чи є це юридично визначеним «піратством» або якою-небудь іншою формою насильницької злочинної діяльності проти суден, ті, хто перебуває на них, можуть бути взятими в заручники з метою отримання викупу та піддані фізичному та сексуальному насильству.

Злочини на сексуальному ґрунті

Докази сексуального насильства на морі можна знайти скрізь і завжди, де б не були сексуально вразливі особи. Наприклад, існує особливий ризик сексуальних злочинів у контексті торгівлі людьми, у тому числі проти їхньої волі або під хибним приводом з метою примусу до проституції.

Є також свідчення вчинення сексуальних злочинів на борту пасажирських суден. Круїзні лайнери борознять моря та океани зі значною кількістю пасажирів. Великі спільноти людей, що складаються з кількох тисяч людей, до яких входять як пасажирів, так і робітники, перебувають на плавальних засобах. Перебуваючи у морі, значні громади офіційно не охороняються державою прапора, яка має право здійснювати виняткову юрисдикцію. Як наслідок, злочини, скоєні на борту, не розслідуються належним чином, а винні у злочинних діях не притягуються до відповідальності. До злочинів належать злочини на сексуальному ґрунті. Судноплавні компанії явно зацікавлені в тому, щоб уникнути розголосу злочинної діяльності на борту своїх суден, і важко дати точну оцінку її характеру та масштабів. Тим не менш, з'явилися докази фактичного юрисдикційного вакууму, який, мабуть, дозволяє особам, які вчинили злочинне насильство та злочини на сексуальному ґрунті, уникнути правосуддя. Це також означає, що жертви таких злочинів не мають ефективних засобів правового захисту від насильства, якого вони зазнали.

Рабство та примусова праця у рибній промисловості

Існують вагомі докази використання рабської праці у світовій рибній промисловості, коли члени екіпажу набираються під хибним приводом, а потім змушені залишатися на борту суден протягом тривалого часу без оплати та в нелюдських умовах. Повний масштаб цієї проблеми тільки починає проявлятися, і через її прихований характер, складно дати їй кількісну оцінку.

Рабство виникає особливо часто на борту рибальських суден, що займаються незаконним, неповідомленим чи нерегульованим (ННН) промислом. Судна, що займаються ННН-промислом, можуть місяцями і навіть роками залишатися на віддалених промислових ділянках, не повертаючись до порту, а їхні екіпажі виявляються замкненими на борту без перспективи повернення на сушу, до своїх домівок та сімей.

Близько 20% світового вилову риби припадає на ННН-промисел. Це не другорядна проблема, оскільки 5 чи 6 мільйонів рибалок у всьому світі займаються ННН-промислом. Звичайно, важливо підкреслити, що не всі судна, зайняті таким чином, будуть використовувати рабську працю, але природа цього нерегулярного сектору промисловості така, що навіть ті, чия зайнятість є примусовою та оплачуваною, схильні до принизливих та нелюдських умов та недостатньої оплати на морі.

Особливо тривожною рисою є ймовірність того, що багато рибалок, що містяться в рабських умовах, зрештою «загублені в морі»; вони просто зникають. Від пораненого чи хворого рибалки, який потрапив у рабські умови, який більше не придатний для використання і який розглядається керівниками операції як тягар, легко позбавляються, і його зникнення є попередженням іншим на борту про їхню ймовірну долю, якщо вони не будуть чинити так, як потрібно.

Проте найбільше непокоїть той факт, що в наш час держави прапора заплющують очі на існування рабства на морі, і не роблять на міжнародному рівні жодних узгоджених зусиль щодо його викоринення. Жодна велика морська держава чи об'єднання держав сьогодні не беруть на себе відповідальність за боротьбу з рабством на морі. У той час як судна, які брали участь у работоргівлі, в минулому були витіснені з океанів, сучасним невільницьким кораблям дозволено плавати океанами без страху заборони.

Порушення трудових прав у морському судноплаванні

Існують дві відомі міжнародні конвенції, які стосуються прав та стандартів у сфері зайнятості на морі. Першою з них є Конвенція про працю в морському судноплаванні (MLC) 2006 року, яка встановлює умови зайнятості моряків, які працюють у судноплавній галузі. Друга – це Конвенція МОП про працю в Рибальському секторі 2007 року, в якій робиться спроба забезпечити такий же захист для тих, хто займається рибальством. Жоден з них не є договором про права людини, і хоча вони включають права, які також відображені в міжнародному праві в галузі прав людини, вони не включають усі права людини, якими повинні володіти моряки. З урахуванням вищезазначеного видається очевидним, що дотримання цих двох конвенцій, якщо вони будуть повністю реалізовані і забезпечені, послужить поліпшенню поводження з тими, хто працює в морі. MLC широко ратифікована та застосовується, зокрема, за допомогою інспекції торгових суден під час їх заходів у порти держав, які готові здійснювати юрисдикцію держави порту. Конвенція про працю в Рибальському секторі набула чинності лише у 2017 році і досі широко не ратифікована та не застосовується ефективно.

Є вагомі докази того, що, незважаючи на MLC та Конвенцію про працю в Рибальському секторі, права людини тих, хто працює в морі на торгових або рибальських судах, не повністю дотримуються, захищаються або виконуються. Є серйозні докази наявності поганих умов праці, недостатньої оплати та порушень елементарних правил охорони здоров'я та техніки безпеки. Незважаючи на те, що положення MLC включають заходи щодо забезпечення дотримання прав через здійснення юрисдикції держави порту, існує відносно небагато випадків ефективного моніторингу та забезпечення дотримання необхідних умов. У той час як організації та профспілки моряків дійсно заохочують дотримання міжнародних стандартів, є вагомі докази того, що не всі держави прапора та порту виконують свої обов'язки щодо моніторингу та забезпечення дотримання стандартів у галузі прав людини або вживають належних та ефективних заходів проти тих, хто зловживає або не виконує їх.

Загрози добробуту моряків та працівників морського транспорту

Добробут моряків та працівників морського транспорту постійно перебуває під загрозою, незважаючи на всі зусилля цілого ряду добре вмотивованих благодійних організацій. Недостатність забезпечення добробуту у глобальному масштабі була очевидною для всіх у найскладніших умовах пандемії КОВІД (COVID). Істотний вплив цього призвів до серйозної кризи у світовій судноплавній галузі, яка характеризувалася недостатнім медичним забезпеченням, недоліком або відсутністю поставок основних засобів індивідуального захисту, відмовою портової влади сприяти зміні екіпажів, відсутністю відвідування суден у порту з метою задоволення соціальних потреб і навіть відсутність основних і необхідних засобів матеріально-технічного постачання та зв'язку. Моряки були замкнені на борту суден протягом кількох місяців без соціальної підтримки, без шансів повернутися додому до сімей та без емоційної підтримки, що призвело до серйозної кризи психічного здоров'я.

У звіті організації із захисту прав людини на морі Human Rights at Sea (HRAS), опублікованому до Всесвітнього Дня Прав Людини 10 грудня 2021 року, на другому році кризи КОВІД (COVID), перераховані явні порушення прав моряків під час пандемії. У ньому розглядалися та описувалися проблеми, пов'язані з припиненням зміни екіпажів, відмовою морякам у наданні статусу «Ключового Працівника», продовженням часу роботи за контрактом, завдання шкоди психічному благополуччю моряків та їх сімей, скороченням заробітної плати та частою недоплатою або невивплатою заробітної плати, впливом на сім'ї, відмовою у медичній допомозі на березі тим, хто страждає на захворювання на борту суден, відсутністю вакцинації проти КОВІД-19 (COVID-19) та залишенням моряків без допомоги після банкрутства судноплавних компаній.

Покинуті моряки

Останньою особливістю кризи КОВІД (COVID), про яку щойно згадувалося, було помітне збільшення кількості покинутих моряків. Зазвичай це тривожно поширена практика судноплавної галузі.

Ситуація помітно погіршилася під час нещодавньої кризи, спричиненої пандемією, – кризи, яка, здається, може стати постійною або напівпостійною в майбутньому в міру того, як фінансові труднощі зменшують рентабельність міжнародних перевезень, а міжнародні поїздки продовжують відмінюватися. Це лягає величезним тягарем як на самих моряків, так і на благодійні організації та профспілки, які існують для того, щоб піклуватися про них та надавати їм підтримку. Сьогодні судноплавна галузь за своїм характером істотно інтернаціональна, і судна, зареєстровані в державах, практично не пов'язані ні з самими суднами, ні з їхніми власниками, ні з екіпажами, які працюють на борту. З ряду

комерційних і фінансових причин в умовах жорсткої конкуренції судновласники можуть більше не мати можливості фінансувати свою діяльність, їх судна можуть бути не в змозі продовжувати роботу, можуть стояти на причалі в портах і водах далеко від портів приписки і, що особливо важливо, далеко від домівок тих, хто працює на борту. Крах і банкрутство судноплавних компаній – тривожно часте явище – або навіть розслідування та арешт суден, підозрюваних у причетності до злочинної діяльності, зазвичай призводять до того, що екіпажі опиняються у пастці на борту, заморожується їхня зарплата і вони піддаються тривалим періодам позбавлення волі.

Коли екіпажі торгових суден опиняються у пастці на борту за таких обставин, їм зазвичай відмовляють у можливості зійти на берег і вони не можуть повернутися додому. При відсутності фінансування, логістичні послуги для суден можуть перестати бути доступними, постачання продовольства, палива, води та електрики можуть бути припинені, відсутній телефонний, радіо- та інтернет-зв'язок. Ті, хто працює в морі, можуть легко виявитися покинутими своїми роботодавцями, і не мати змоги зійти на берег і повернутися додому чи шукати нову роботу. Глибока психічна напруга, яку вони відчують у таких обставинах, є серйозним порушенням їхніх прав людини. Держави прапора та держави порту несуть відповідальність за захист прав людини моряків у таких ситуаціях, однак у багатьох випадках не виконують своїх зобов'язань.

Порушення у різноманітності, рівності та інклюзивності

Широке визнання отримали важливі питання, пов'язані з різноманітністю, рівністю та інклюзивністю щодо роботи та зайнятості у морському секторі. Зростає кількість випадків дискримінації за статевими ознаками, расовими, релігійними та іншими критеріями, а також інших форм дискримінації, у тому числі стосовно жінок і лесбійок, гомосексуалістів, бісексуалів та трансгендерних працівників.

На жаль, це не дивно. Навіть у суспільствах на березі, які прагнуть забезпечення гендерної рівності на робочому місці та гендерні відмінності вважаються різноманітними, відкритими та їх загалом враховують, зберігаються серйозні недоліки, що потребують постійної уваги з боку урядів. Морський сектор є суттєво міжнародним, а також традиційно домінуючим чоловічим робочим середовищем, в якому працюють люди різних рас та релігійних переконань. На жаль, ця фактична різноманітність не веде до середовища рівності. Насправді, очевидно якраз протилежне. Нерівність – це простий і очевидний факт, відображений у доказах того, що практика найму на морі призводить до того, що судноплавні компанії наймають найдешевшу робочу силу, яку вони можуть знайти. На висококонкурентному та дійсно міжнародному ринку витрати на оплату праці є значними накладними витратами. Дешевій робочій силі віддається перевага через серйозні фінансові причини. Щоб полегшити її використання, більша частина міжнародного торговельного судноплавства сьогодні реєструється у відкритих реєстрах, а не в традиційних морських державах.

Організації громадянського суспільства, профспілки моряків та благодійні організації, а також Міжнародна морська організація (спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй, що займається глобальним судноплавством) визнають проблеми та працюють над боротьбою з дискримінацією та пом'якшення її найгірших наслідків. Незважаючи на це наявні відомості свідчать про те, що серйозні порушення прав людини, пов'язані з дискримінацією та нерівністю, залишаються вкрай тривожною особливістю морського середовища. Нині не вживаються узгоджені міжнародні зусилля щодо створення різноманітного, рівноправного та інклюзивного середовища на морі.

Дитяча праця

За оцінками, близько 20 тисяч вразливих дітей працюють у морі. Дитиною вважається будь-яка особа віком до 18 років. Хоча деякі діти можуть перебувати на порозі дорослого життя, відсутність поваги, недостатнього захисту та недотримання їхніх прав, як і раніше, викликають серйозне занепокоєння. Крім того, хоча деякі діти перебувають на порозі дорослого життя, велика кількість дітей, молодших за віком, продовжують працювати у морі. Відомо, що деякі з них потрапили в пастку рабства, але навіть ті, хто не перебуває в рабстві, як і раніше, перебувають у вкрай тяжких умовах праці, включаючи ситуації, які є рівносильними примусовій праці. Основна частина дітей, що працюють у морі, зайнята в рибній промисловості, яка, крім усього іншого, широко визнана однією з найнебезпечніших професій у світі. У погану погоду судна можуть легко загубитися в морі, особливо коли фінансові проблеми призводять до того, що вони не повністю обслуговуються і оснащуються. Діти легко піддаються жорсткому поводженню, травмуючі наслідки якого можуть тривати все життя. Серйозними порушеннями прав людини є не тільки фізичне насильство та загроза життю та здоров'ю, але й позбавлення прав, що сприяють покращенню життя, включаючи, наприклад, право на освіту.

Незаконна змішана міграція та торгівля людьми

Існує одна морська діяльність, що набула значного міжнародного розголосу і викликає суперечливі думки. Це незаконна змішана міграція морем. Для цілей Женевської декларації про права людини на морі термін «незаконна змішана міграція» охоплює безліч різних видів діяльності: від міграції з економічних причин людей, які шукають кращого життя для себе та своєї сім'ї, до біженців, які рятуються від вкрай загрозливих ситуацій у своїх країнах та які шукають захисту через притулок, а також людей, які продаються злочинно мотивованими бандами та групами з метою примусової праці, у тому числі сексуального характеру.

Хоча більшість цих людей не роблять нічого протизаконного, їх часто називають нелегальними мігрантами. Однак особи, які сприяють їх пересуванню морем, цілком можуть мати злочинні мотиви або шляхом торгівлі вразливими людьми для примусової праці, або шляхом «продажу» засобів, за допомогою яких законні мігранти досягають своїх цілей. Надання небезпечних човнів для перевезення людей через потенційно небезпечні простори океану стали прибутковим «бізнесом» для злочинних угруповань та, за відсутності альтернативи, єдиним виходом для людей, які шукають притулку від переслідувань. В останні роки це стало серйозною проблемою в Центральній та Східній частині Середземного моря та в Англійському каналі/Ла-Манші між Європейським континентом та Сполученим Королівством.

Змішані потоки мігрантів через моря та океани не є новим явищем, проте навряд чи стануть проблемою короткострокового характеру. Міграція завжди була характерною рисою людського існування, і вимушене переміщення є сьогодні найбільшою гуманітарною проблемою та проблемою розвитку. У міру збільшення чисельності населення планети абсолютні масштаби міграції також збільшуватимуться. Нерегулярна змішана морська міграція, мабуть, буде постійною рисою нашого світу. Питання про те, як із цим боротися, дуже спірне, і простих рішень немає. Нещодавній досвід у цій галузі пов'язаний зі спробами перешкодити руху суден із мігрантами, у тому числі спробами змусити їх повернутися до пунктів відправлення (зворотні буксирування). Проблеми прав людини, що виникають у зв'язку зі зростанням незаконної змішаної міграції на морі, включають питання, пов'язані з контрабандою і торгівлею злочинцями, що користуються перевагами вразливих груп населення і фізичною безпекою тих, хто знаходиться в морі. Всі моряки несуть відповідальність за морським правом за надання допомоги тим, хто перебуває в небезпеці на морях і океанах, незалежно від їх міграційного статусу. Це також стосується і державних посадових осіб, які здійснюють дії, спричинені незаконною змішаною міграцією.

Заключні коментарі

Зібрані на сьогоднішній день дані про забезпечення, захист та здійснення прав людини на морі переконливо демонструють, що моря та океани далеко не є безпечним та надійним середовищем для мільйонів людей, які мають законне право перебувати там, і тих, хто перебуває там проти своєї волі. Серйозне занепокоєння викликає той факт, що міжнародне співтовариство не робить значних зусиль для боротьби зі злочинними підприємствами, які не поважають права людини тих осіб, які зустрічаються на їхньому шляху у морях та океанах. Досі навіть великі морські держави не намагалися координувати глобальні зусилля щодо протидії загрозам правам людини на морі.

Проте відповідальність за це лежить не лише на великих державах. Як свідчать Керівні принципи, що містяться в Додатку С, всі держави можуть зробити великий внесок у цей процес. Фактично, ці керівні принципи були навмисно створені у відповідь на накопичені докази, згадані в цьому Додатку. У міру накопичення доказів недоліків та порушень прав людини цей Додаток буде переглядатися та оновлюватися в міру необхідності.

ДОДАТОК В: ПРАВА ЛЮДИНИ, ЯКІ ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ НА МОРІ

Міжнародне право в галузі прав людини є сукупністю правових норм, що розвиваються, та яке складається з комбінації інструментів міжнародного або майже універсального застосування та інших, що здійснюються на регіональному рівні. Для цілей Женевської декларації про права людини на морі, яка спеціально розроблена для глобального застосування, права та обов'язки, про які йдеться, в основному випливають із наступних міжнародних документів:

- *Загальна декларація прав людини* (ЗДПЛ) (ГА ООН Рез. 217, прийнята 10 грудня 1948 р.)
- *Міжнародний пакт про громадянські і політичні права* (МПГПП) (прийнятий 16 грудня 1966 р., набув чинності 23 березня 1976 р.) Серія договорів ООН, том 999.

- *Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (МПЕСКП)* (прийнятий 16 грудня 1966 г., набув чинності 3 січня 1976 р.) Серія договорів ООН, том 993.
- *Конвенція про права дитини (КПД)* (прийнята 20 листопада 1989 р., набула чинності 2 вересня 1990 р.) Серія договорів ООН, том 1577.
- *Конвенція про статус біженців* (прийнята 28 липня 1951 р., набула чинності 22 квітня 1954 р.) Серія договорів ООН, том 189.

Приклади індивідуальних прав людини, які застосовуються на морі

Наступний список прав, що випливають із вищезгаданого списку інструментів, стосується прав, що мають важливе значення на морі. Список не є вичерпним, і ці джерела зведені до мінімуму для цілей цього Додатка:

- **Право на життя** (Ст. 3 ЗДПЛ; Ст. 6, МПГПП)
- **Право не піддаватися тортурам** (Ст. 5 ВДПЧ; Ст. 7, МПГПП; Ст. 6, КПД)
- **Право на невидворення** (Ст. 33 Конвенції про статус біженців)
- **Право не піддаватися рабству** (Ст. 4 ЗДПЛ; Ст. 8 МПГПП)
- **Право на ефективні засоби правового захисту** (Ст. 8 ЗДПЛ; Ст. 2 МПГПП)
- **Право на свободу** (Ст. 3 ЗДПЛ; Ст. 9 МПГПП)
- **Право не зазнавати безпідставного арешту та затримання** (Ст. 9 ЗДПЛ; Ст. 9 МПГПП)
- **Право на недоторканність приватного життя** (Ст. 12 ЗДПЛ; Ст. 17 МПГПП; Ст. 16 КПД)
- **Право на свободу вираження поглядів** (Ст. 19 ЗДПЛ; Ст. 19 МПГПП; Ст. 13 КПД)
- **Право на свободу віросповідання** (Ст. 18 ЗДПЛ; Ст. 18 МПГПП; Ст. 14 КПД)
- **Право на пошук притулку** (Ст. 14 ЗДПЛ)
- **Право на свободу асоціацій** (Ст. 20 ЗДПЛ; Ст. 22 МПГПП; Ст. 15 КПД)
- **Право створювати профспілки та вступати до них** (Ст. 23 ЗДПЛ; Ст. 22 МПГПП; Ст. 8 МПЕСКП)
- **Право на сімейне життя** (Ст. 16 ЗДПЛ; Ст. 23 МПГПП; Ст. 10 МПЕСКП)
- **Права дитини** (Ст. 24 МПГПП; КПД)
- **Право на справедливу винагороду та рівну оплату** (Ст. 23 ЗДПЛ; Ст. 7 МПЕСКП)
- **Право на умови праці, які відповідають вимогам безпеки та гігієни** (Ст. 23 ЗДПЛ; Ст. 7 МПЕСКП; Ст. 32 КПД)
- **Право на відпочинок, дозвілля та оплачувану відпустку** (Ст. 24 ЗДПЛ; Стаття 7 МПЕСКП; Ст. 31 КПД)
- **Право на соціальне забезпечення** (Ст. 22 ЗДПЛ; Ст. 9 МПЕСКП, Ст. 26 КПД)
- **Право на освіту** (Ст. 26 ЗДПЛ; Ст. 13 МПЕСКП; Ст. 28 КПД)
- **Право на власність** (Ст. 17 ЗДПЛ)

Регіональні конвенції з прав людини

Хоча наведений вище список прав людини ґрунтується на вже перерахованих міжнародних документах з прав людини, такі регіональні конвенції також матимуть значення в регіонах, для яких вони були призначені, та стосовно різних держав-учасниць. Вони, ймовірно, матимуть важливе значення за межами своїх «регіонів», оскільки держави прапора, які є учасниками цих регіональних конвенцій, матимуть зобов'язання у сфері прав людини на борту суден, зареєстрованих на них, незалежно від того, в якій точці/частині світу ці судна перебували б. Регіональні документи:

- *Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ)*
- *Американська конвенція з прав людини (Пакт Сан-Хосе)*
- *Додатковий протокол до Американської конвенції з прав людини в галузі економічних, соціальних та культурних прав (Сан-Сальвадорський Протокол)*
- *Африканська хартія прав людини і народів (Банжувльська Хартія)*
- *Арабська хартія прав людини (АХПЛ)*
- *Декларація асоціації держав Південно-Східної Азії (Декларація АСЕАН)*

ДОДАТОК С: КЕРІВНІ ПРИНЦИПИ ЩОДО СПРИЯННЯ ДОТРИМАННЮ ПРАВ ЛЮДИНИ НА МОРІ

1. Вступ

Мета

Ці Керівні принципи були підготовлені насамперед для використання державами як засіб забезпечення дотримання прав людини на морі. Вони містять рекомендації щодо здійснення дій, які пропонується робити відповідно до існуючих норм міжнародного права, або у якості передової практики. Ці Керівні принципи спрямовані на заохочення культури дотримання прав людини на морі.

Правовий статус

Ці Керівні принципи не є юридично обов'язковими, але вони відображають чинні норми міжнародного права.

Адресати

Основними адресатами цих Керівних принципів є держави, у тому числі держави порту, прибережні держави та держави прапора. Ці Керівні принципи також адресовані іншим суб'єктам, зокрема, міжнародним організаціям, юридичним особам, неурядовим організаціям та організаціям громадянського суспільства, а також окремим особам, які беруть участь у забезпеченні дотримання прав людини на морі.

Структура

Ці Керівні принципи складаються з розділів, які служать для держав та інших суб'єктів керівництвом до дії в наступних морських зонах:

- Внутрішні води;
- Територіальні води;
- Виключна Економічна Зона («ВЕЗ»); і
- Відкрите море.

Хоча в цьому Додатку це питання конкретно не розглядається, держави можуть мати права та обов'язки, що виникають в інших морських зонах, включаючи, зокрема:

- Прилеглі зони;
- Архіпелажні води;
- Територіальні води в межах міжнародних проток (у яких діє право транзитного проходу);
- Континентальний шельф; і
- Морське дно за межами національної юрисдикції («Район»).

Крім того, держави повинні приділяти особливу увагу суднам, які не мають національності, а портові та прибережні держави повинні розглянути питання про те, які зобов'язання вони можуть мати по відношенню до осіб, які перебувають на борту таких суден, зокрема стосовно будь-яких зобов'язань у галузі прав людини.

Стиль

Наскільки це можливо, у цих керівних принципах навмисно не використовується технічна юридична мова. Вони складені так, щоб їх могла прочитати і зрозуміти кожна людина.

Актуальність Керівних принципів

Дані Керівні принципи відображають законодавство та оцінку передової практики щодо прав людини на морі станом на січень 2022 року.

2. ОСНОВНІ ЮРИДИЧНІ ОБОВ'ЯЗКИ

З метою сприяння та захисту прав людини на морі та виконання своїх юридичних зобов'язань, де це може бути застосовано, всі держави повинні забезпечити, щоб:

- Було прийнято необхідне чи інше відповідне національне законодавство;
- Національні суди мали необхідну компетенцію для визнання та розгляду порушень прав людини окремих осіб на борту суден у межах їх юрисдикції та національного законодавства; надати місцевим судам достатніх повноважень для притягнення до відповідальності будь-якої фізичної чи юридичної особи за будь-яке порушення прав людини;
- На постійній основі вживалися заходи адміністративного контролю та правозастосування.

Будь-яка держава, яка здійснює юрисдикцію, повинна гарантувати, що відповідні санкції за порушення прав людини на морі можуть і будуть застосовуватися з метою забезпечення ефективного стримування та позбавлення тих, хто порушує права людини на морі, будь-яких вигод, одержуваних у результаті їх незаконної діяльності.

Держави повинні завжди поважати, захищати та дотримуватися прав людини, особливо під час звичайних операцій з моніторингу та правозастосування та подальших судових розглядів. Держави

повинні захищати права людини на суднах, навіть якщо мета моніторингу чи правозастосування не пов'язана безпосередньо із захистом прав людини.

Держави, які здійснюють юрисдикцію, повинні повідомляти іншим відповідним державам (наприклад, прибережна держава, яка повідомляє державу прапора) про те, що були вжиті заходи щодо забезпечення виконання, і знову в тих випадках, коли такі дії можуть призвести до судового розгляду.

3. КЕРІВНІ ПРИНЦИПИ ДЛЯ ДЕРЖАВ ПРАПОРА

Як правило, судно вноситься до судового реєстру, який веде адміністрація країни, під прапором якої перебуває судно (держава прапора). Це дозволяє судну мати національну належність, а державі прапора здійснювати юрисдикцію. Надалі особи, які перебувають на борту судна, набувають прав, передбачених законодавством держави прапора. Юрисдикція держав прапора завжди поширюється на всі судна, що плавають під їхнім прапором, незалежно від місцезнаходження чи видів діяльності, в яких задіяні такі судна, навіть якщо ці судна можуть також підпадати під юрисдикцію інших держав.

Держави прапора зобов'язані здійснювати юрисдикцію над суднами, що плавають під їхнім прапором, у тому числі забезпечуватиме дотримання прав людини.

Там, де це необхідно для виконання цих зобов'язань, державам прапора слід прагнути до співпраці з іншими державами, наприклад, звернувшись до прибережної держави чи держави порту з проханням затримати судно за порушення законів чи правил держави прапора.

У внутрішніх водах та межах порту

Без шкоди для зобов'язань держав прапора здійснювати юрисдикцію над усіма суднами, що плавають під їхнім прапором, держави прапора повинні поважати суверенітет та відповідні внутрішні закони інших держав, коли їхнє судно знаходиться у внутрішніх водах цієї іншої держави. Проте держава прапора не повинна відмовлятися від своєї відповідальності реагувати відповідним чином на будь-яке порушення прав людини на такому судні.

Державам прапора рекомендується прагнути до забезпечення того, щоб капітани всіх суден, що плавають під їхнім прапором, співпрацювали з владою прибережної держави або держави порту з метою забезпечення дотримання прав людини на борту своїх суден, коли вони знаходяться у внутрішніх водах інших держав та в межах портів інших держав.

І навпаки, капітани будуть мати найкращі можливості для того, щоб повідомляти про будь-які порушення державам прапора, які, за відсутності успішного втручання з боку судовласників, повинні, по можливості, здійснювати юрисдикцію, відповідно до законодавства держави прапора і робити кроки, як зазначено вище, для забезпечення дотримання прав осіб, які перебувають на борту і, коли це можливо, забезпечувати, щоб винні були покарані.

У територіальних водах

Порушення прав людини на борту судна можуть зробити прохід через територіальні води «немирним» та виправдати втручання прибережних держав. Держави прапора мають повною мірою співпрацювати з прибережними державами, щоб забезпечувати дотримання прав людини на борту суден під час проходження через територіальні води.

У ВЕЗ

Держави прапора зобов'язані визнати, що судна, які плавають під їхнім прапором і займаються діяльністю, що підпадає під суверенні права або юрисдикцію прибережної держави, повинні підпорядковуватися ліцензійним умовам, що стосуються дотримання прав людини, встановлених прибережною державою в її ВЕЗ. Це включає підпорядкування інспекціям прибережних держав контролю за дотриманням правами людини. Держави прапора мають повною мірою співпрацювати з прибережними державами, щоб забезпечити дотримання прав людини на борту суден, що перебувають у ВЕЗ.

У відкритому морі

Держави прапора зобов'язані забезпечувати дотримання норм у сфері прав людини на борту всіх суден, що плавають під їхнім прапором у відкритому морі. Для цього державі прапора може знадобитися заручитися співпрацею з іншими державами.

4. КЕРІВНІ ПРИНЦИПИ ДЛЯ ДЕРЖАВ ПОРТУ

Судна, що заходять у порти, автоматично підпорядковуються юрисдикції держави, де розташований порт. Зобов'язання держав порту в галузі прав людини, викладені в національному та чинному міжнародному праві, повністю застосовуються у межах їх портових кордонів. Юрисдикція держави порту та її зобов'язання в галузі прав людини частково співпадають з юрисдикцією держави прапора будь-якого іноземного судна, що знаходиться в межах порту. Державам порту рекомендується здійснювати контроль за дотриманням державами прапора прав людини на борту їх суден, доки ці судна перебувають у порту, і вживати необхідних заходів для забезпечення ефективних засобів правового

захисту для тих осіб, чії права можуть бути порушені. Якщо державі порту стає відомо про те, що будь-яке порушення прав людини мало місце або відбувається на борту іноземного судна, що заходить у його порт або в його водах, воно має здійснити юрисдикцію та вжити заходів для розслідування та запобігання продовженню чи повторенню будь-якого такого порушення в майбутньому. Такі заходи могли б містити в собі затримання судна доти, доки його власники та оператори не зроблять необхідних заходів для забезпечення ефективних засобів правового захисту для тих осіб, чії права були порушені. Воно має також передбачати застосування санкцій, у тому числі затримання осіб, визнаних винними у грубих порушеннях прав людини на борту, як це передбачено у відповідному національному законодавстві. Державам прапора та державам, громадянами яких є моряки, рекомендується підтримувати належні засоби правового захисту та санкції, що вводяться державами порту.

5. КЕРІВНІ ПРИНЦИПИ ДЛЯ ПРИБЕРЕЖНИХ ДЕРЖАВ

У внутрішніх водах

Внутрішні води та будь-яке судно, що у них, підпадають під юрисдикцію прибережної держави. Юрисдикція прибережної держави поширюється разом з юрисдикцією держави прапора на будь-яке іноземне судно, яке знаходиться у його внутрішніх водах.

Зобов'язання прибережної держави в галузі прав людини повністю можна застосувати у його внутрішніх водах, як і на суші. Прибережним державам рекомендується здійснювати контроль за дотриманням державами прапора прав людини на своїх суднах, поки ці судна перебувають у внутрішніх водах. Якщо прибережній державі стає відомо про те, що на борту судна, що знаходиться у внутрішніх водах, мало місце або відбувається порушення прав людини, воно має вжити заходів для захисту своїх інтересів та виконання своїх зобов'язань у галузі прав людини, включаючи вживання необхідних заходів для забезпечення ефективних засобів правового захисту для тих, чії права людини були порушені.

У територіальних водах

Усі держави мають право на мирний прохід через територіальні води. Прибережні держави володіють юрисдикцією щодо іноземних суден, що проходять через їх територіальні води, особливо якщо ці судна займаються діяльністю, що завдає шкоди миру, порядку та/або безпеці прибережної держави. Порушення прав людини на борту судна, що знаходиться в територіальних водах, можуть поставити під загрозу забезпечення правопорядку в прибережній державі і таким чином прохід перестає бути мирним.

Державам рекомендується розглядати порушення прав людини, про вчинення яких відомо або коли є підстави припускати про їх вчинення, як такі, що не відповідають праву мирного проходу, та здійснювати юрисдикцію щодо такого судна (шляхом його зупинки, абордажу, огляду та/або затримання) з метою захисту прав людини та притягнення до відповідальності осіб, винних у порушеннях.

Прибережна держава має забезпечити, щоб її національне законодавство, яке захищає права людини, поширювало цей захист на її територіальні води, передбачала ефективні примусові заходи у разі його порушення та наділяла її національні суди необхідними повноваженнями для розгляду порушень прав людини, які здійснюються на борту суден у її територіальних водах.

Якщо військовий корабель або інше судно, що належить уряду, яке експлуатується або реквізоване, або знаходиться на некомерційній службі, здійснює мирний прохід через територіальні води прибережної держави і підозрюється в тому, що воно скомпрометувало свою «правомірність» внаслідок порушення (порушень) прав людини на борту, прибережна держава має право вимагати від такого судна негайно покинути її територіальні води.

У ВЕЗ

У межах ВЕЗ прибережні держави мають виняткову юрисдикцію і повинні дотримуватися своїх зобов'язань у галузі прав людини щодо штучних островів, установок та споруд, а також у межах 500-метрових зон безпеки, пов'язаних з ними.

Прибережній державі слід поширити своє законодавство, адміністративні процедури контролю та компетенцію своїх судів на порушення прав людини, які відбуваються на борту будь-яких суден, які займаються дослідженням або використанням економічних ресурсів у межах ВЕЗ та на штучних островах, установках та спорудах, а також на борту будь-якого судна, що займається морськими науковими дослідженнями.

Прибережна держава має право видавати ліцензії на всі види діяльності, пов'язані з економічною експлуатацією зони, включаючи рибальство, розвідку та розробку корисних копалин та морські наукові дослідження. Практика видачі таких ліцензій виникає за умови, що ліцензіати дотримуються прав людини щодо всіх типів суден, що використовуються для здійснення діяльності, що ліцензується. Прибережній державі слід проводити планові перевірки будь-яких суден, що працюють в рамках ліцензійного режиму в межах її ВЕЗ, у тому числі для забезпечення прав людини.

У той час як держави прапора зберігають за собою юрисдикцію над суднами, які здійснюють економічну діяльність у межах ВЕЗ, ці судна також підпадають під юрисдикцію прибережної держави, яка має зобов'язання у сфері прав людини по відношенню до тих, хто знаходиться на борту.

6. КЕРІВНІ ПРИНЦИПИ ДЛЯ ІНШИХ ДЕРЖАВ

У різних ситуаціях можуть бути держави, що не виступають як портові держави, прибережні держави або держави прапора, які, тим не менш, можуть мати юрисдикцію для втручання з метою захисту прав людини.

Будь-яка держава, громадяни якої знаходяться в морі, несе по відношенню до них зобов'язання в галузі прав людини, незалежно від їхнього місцезнаходження та ситуації, в якій вони знаходяться.

Будь-які держави, що направляють судна для проведення примусових операцій на морі (включаючи будь-які операції з перехоплення або висадки), мають зобов'язання в галузі прав людини стосовно будь-яких причетних осіб.

7. СУДНА БЕЗ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРИНАЛЕЖНОСТІ ТА ПРАВА ЛЮДИНИ

Не всі судна завжди матимуть національну приналежність. У такому разі визначення того, які держави несуть зобов'язання в галузі прав людини щодо осіб, які перебувають на борту, може бути пов'язане з труднощами, особливо якщо деякі з цих осіб самі, очевидно, є апатридами чи не бажають, або не можуть заявити про своє громадянство. Це може мати серйозні наслідки для захисту прав людини осіб, які знаходяться на борту.

Будь-яка держава, яка має справу з суднами без національної приналежності, особливо в рамках операцій правоохоронних органів, зобов'язана дотримуватися зобов'язань у сфері прав людини щодо будь-яких осіб, які перебувають на борту.

Судно може бути визнане таким, що не має національної належності, якщо воно виключене з одного державного реєстру без одночасного переходу до іншого. Хоча держава прапора має право виключати будь-яке судно зі своїх реєстрів, проте цими діями, вона ризикує завадити дотриманню прав людини осіб, які перебувають на борту. З цієї причини адміністраціям держави прапора рекомендується не виключати будь-яке судно зі свого реєстру (незалежно від підстав для цього) доти, доки це судно не буде внесено до реєстру іншої держави прапора або іншим чином не потрапить під юрисдикцію держави порту, для того, щоб гарантувати захист прав осіб, які перебувають на борту.

www.humanrightsatsea.org
© Січень 2022 Human Rights at Sea
Усі права захищені.

КОМЕНТАР¹

до Женевської декларації про права людини на морі (GDHRAS)

Автори:

Девід ХАММОНД (Есквайр, Генеральний директор НУО Human Rights at Sea)

Іріні ПАПАНІКОЛОПУЛУ (професор міжнародного права в школі східних і африканських досліджень Лондонського Університету)

Стівен ХЕЙНС (професор міжнародного публічного права, Університет Грінвіча, Лондон.).

Перекладач та Координатор в Україні: Анна ХОМА.

ПЕРЕДУМОВИ

Згідно з наявною інформацією² кожного дня до 30 мільйонів людей живуть, працюють або іншим чином переміщуються світовими океанами та морями. Це населення еквівалентне населенню країни середнього розміру. Кожна людина в морі має право на захист прав людини відповідно до загальноприйнятих національних і міжнародних норм права. Крім того, за підрахунками, понад 45% жінок у морі зазнали сексуального насильства. Від 32 000 до 100 000 рибалок гинуть у морі щороку – рибальство є найнебезпечнішим заняттям у мирний час. Критичні оцінки відсутні, оскільки точні цифри недоступні через масштаби і розмах зловживань на морі, яке є унікальним середовищем, що часто перешкоджає і унеможливорює належний процес розслідування і правозастосування.

¹ doi.org/10.36952/uail.2023.2.78-81

² Human Rights at Sea.

Женевська декларація про права людини на морі («Декларація»)¹ це ініційований громадянським суспільством інструмент м'якого права, покликаний внести більшу правову визначеність і ясність у нову тему і концепцію «прав людини на морі», що тісно пов'язана із захистом усіх людей на морі без винятку. Декларація була розроблена в лютому 2019 року в Женеві, Швейцарія, англійським юри-сконсультантом Девідом Хаммондом, виконавчим директором британської неурядової організації з захи-сту прав людини на морі Human Rights at Sea (HRAS)² як відповідь на систематичні порушення прав людини на морі, що тривають у всьому світі. Декларація об'єднує існуючі норми міжнародного права та юридичні зобов'язання, чітко формулюючи їх в одному документі. Чіткість мети досягається завдя-ки включенню численних прикладів порушень, поясненню необхідності та практичними керівними принципами для держав, які дозволяють їм дотримуватися правових норм щодо захисту прав люди-ни на морі. Декларація покликана стати каталізатором і ключовим довідковим документом у сфері «м'якого права», здатним стимулювати зміни для кращого захисту індивідуальних прав усіх людей на морі через вимогу дотримання існуючих зобов'язань держав.

РОЗВИТОК ПРАВ ЛЮДИНИ НА МОРІ

Розділ професора Стівена Хейнса «Розвиток прав людини на морі» у виданні «Щорічник з питань океанів» в 2021 році³ (відкритий доступ) детально розглядає міжнародне право та управління оке-аном в контексті історичного та поточного розвитку захисту прав людини на морі. Він підкреслює потенціал «спеціального режиму» прав людини на морі, вперше сформульованого професором Іріні Папаніколопулу, що включає поєднання міжнародного права прав людини (МППЛ), морського пра-ва, міжнародного морського права, трудового права і права біженців. Далі професор Хейнс пояснює, що хоча «легко стверджувати, що МППЛ застосовується скрізь і що воно застосовується на морях і океанах тією ж мірою, що і на суші в межах територіальної юрисдикції держав, ми знаємо, що на прак-тиці МППЛ насправді не застосовується однаково по всьому світу. Воно застосовується універсально, але не всюди – а на морі воно майже не застосовується взагалі».

ЖЕНЕВСЬКА ДЕКЛАРАЦІЯ

Декларація починається із загальноприйнятого положення про універсальний характер і застосу-вання основних прав людини.⁴ Вона стверджує, що права людини застосовуються до всіх людей, неза-лежно від того, живуть вони, працюють чи пересуваються на суші або в морі. Перебування в морі не знімає з держави зобов'язань сприяти і захищати основоположні права людини, а також не означає, що людина не повинна користуватися своїми правами, свободами і пов'язаними з ними гарантіями захисту.

Декларація має чотири основоположні принципи, які закріплені в ній:

1. Права людини універсальні; вони застосовуються на морі так само, як і на суші.
2. Усі люди, які перебувають у морі, незалежно від їх відмінностей, можуть користуватися права-ми людини.
3. Не існує жодних конкретних причин, що допускають відступ від стандартів у галузі прав люди-ни на морі.
4. Усі права людини, закріплені як у міжнародному договорі, так і у міжнародному праві, повинні бути дотриманими на морі.

До Декларації є три супровідні додатки, які можуть періодично переглядатися та оновлюватися.

- Додаток А. Докази порушень прав людини на морі. Демонструється зміст Декларації та чому вона необхідна.
- Додаток В. Права людини, які застосовуються на морі. Підкреслюється універсальність кон-кретних прав людини та їх застосування в морському середовищі.
- Додаток С. Керівні принципи щодо сприяння дотриманню прав людини на морі. Надаються керівні принципи для держав щодо шляхів і засобів захисту прав людини на морі.

Найважливіше те, що Декларація дає практичні рекомендації державам щодо того, як забезпечи-ти виявлення, вирішення та, зрештою, припинення порушень прав людини на морі. Як інструмент «м'якого права», Декларація не вимагає ратифікації, оскільки від держав-учасниць вимагається лише

¹ www.gdhras.com / www.humanrightsatsea.org/gdhras

² www.humanrightsatsea.org

³ https://brill.com/view/journals/ocyo/35/1/article-p18_3.xml?language=en

⁴ Міжнародний білль про права людини, що включає Загальну декларацію прав людини (ЗДПЛ), Міжнарод-ний пакт про економічні, соціальні і культурні права (МПЕСКП) і Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (МПППП).

визнати встановлену правову позицію, а не створювати нове законодавство. Слід зазначити, що у формулюванні чотирьох основоположних принципів немає нічого нового, суперечливого або такого, що створює додаткову відповідальність чи обов'язки для будь-якої держави.

Декларація була офіційно представлена 1 березня 2022 року в Женеві, Швейцарія, і після цього була відкрита для публічних консультацій протягом шести місяців. Під час відкритих консультацій не було подано жодних змін.

Декларація була розроблена групою провідних експертів з прав людини та морського права, деякі з яких надали усні та письмові пояснення для дослідження Комітету Палати лордів з міжнародних відносин і оборони в 2021-22 рр. та стала предметом дослідження чи відповідає Конвенції ООН з морського права (ЮНКЛОС) своїм цілям у 21 столітті, чи ні.¹ Британський комітет, зазначивши, що Конвенція розглядається як міжнародний рамковий інструмент, підкреслив, що ЮНКЛОС не повсюдно вважається придатною для захисту прав людини на морі в сучасному правовому, суспільному та економічному морському контексті.²

ЗАХИСТ ЛЮДЕЙ НА МОРІ

Захист людей на морі є відносно новою галуззю наукових досліджень, значна частина розвитку якої припадає на останні три десятиліття. Це не означає, що люди на морі не розглядалися раніше з точки зору захисту їхніх прав. Існує кілька випадків, коли держави та науковці зверталися до захисту деяких людей на морі за обмежених обставин. Ці приклади включають:

- Загибель Титаніка в 1912 році спонукала країни прийняти першу Конвенцію з охорони людського життя на морі (SOLAS).³

- Міжнародна організація праці, як тільки була створена, у 1920 році прийняла конвенцію про мінімальний вік для роботи в морі (C058 – Конвенція про мінімальний вік для роботи в морі (Переглянута), 1936 (№ 58)).⁴

- Криза в'єтнамських людей на човнах у період між 1975 і 1980 роками спричинила появу значних формулювань у Конвенції з пошуку і рятування, прийнятій у 1979 році.⁵

- Необхідність захисту людського життя спонукала включити обов'язок рятувати в Конвенцію ООН з морського права 1982 року.⁶

З того часу великі події, пов'язані з морем, які привернули увагу зацікавлених сторін і громадськості, призвели до значних змін у сучасному законодавстві та політиці. До них належать:

- **Операції правоохоронних органів** на морі спонукали до першої справи, вирішеної міжнародними судами та трибуналами щодо захисту людей на морі, включаючи справу 1999 року Saiga 2⁷ вирішену Міжнародним трибуналом з морського права (МТМП), справу Джавара та інші проти Італії та Албанії 2001 року⁸ передану до Європейського суду з прав людини, і, головне, рішення Європейського суду з прав людини у справі Медведєва та інші проти Франції 2008 року.⁹

- **Піратство** біля узбережжя Сомалі спонукало до наукових досліджень і дискусій щодо захисту прав людини на морі, достатньо згадати книгу Анни Петріг про права людини та правоохоронну діяльність на морі 2014 року.¹⁰

- **Нелегальна міграція** в Середземномор'ї викликала не лише наукові дебати, а й ухвалення визначних рішень міжнародними правозахисними органами, які підтверджують застосування прав людини на морі, зокрема рішення Європейського суду з прав людини у справі Хірсі Джамаа та інші проти Італії у 2012 році¹¹ та справу 2021 року щодо A. S, D. I., O. I. та G. D. проти Італії та Мальти, розглянутого Комітетом ООН з прав людини.¹²

¹ <https://committees.parliament.uk/work/1557/unclos-fit-for-purpose-in-the-21st-century>

² <https://committees.parliament.uk/work/1557/unclos-fit-for-purpose-in-the-21st-century/publications/>

³ [https://www.imo.org/en/About/Conventions/Pages/International-Convention-for-the-Safety-of-Life-at-Sea-\(SOLAS\),-1974.aspx](https://www.imo.org/en/About/Conventions/Pages/International-Convention-for-the-Safety-of-Life-at-Sea-(SOLAS),-1974.aspx)

⁴ https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C058

⁵ [https://www.imo.org/en/About/Conventions/Pages/International-Convention-on-Maritime-Search-and-Rescue-\(SAR\).aspx](https://www.imo.org/en/About/Conventions/Pages/International-Convention-on-Maritime-Search-and-Rescue-(SAR).aspx)

⁶ <https://www.imo.org/en/OurWork/Legal/Pages/UnitedNationsConventionOnTheLawOfTheSea.aspx>

⁷ <https://www.itlos.org/en/main/cases/list-of-cases/case-no-1/>

⁸ https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/CLIN_2001_01_26_ENG_815318

⁹ <file:///Users/hrasceo/Downloads/CASE%20OF%20MEDVEDYEV%20AND%20OTHERS%20v.%20FRANCE.pdf>

¹⁰ <https://brill.com/display/title/25261?language=en>

¹¹ <file:///Users/hrasceo/Downloads/001-109231.pdf>

¹² <https://legalresearch.blogs.bris.ac.uk/2021/05/the-views-of-the-human-rights-committee-in-a-s-d-i-o-i-and-g-d-v-italy-and-the-right-to-life-at-sea/>

- **Світова криза екіпажів**, викликана Covid-19, привернула увагу широкої громадськості до тяжкого становища моряків і спонукала Міжнародну Морську Організацію (ІМО), МОП, інші Агентства ООН та провідні морські організації вжити термінових заходів для вирішення проблеми страждань моряків.¹

- **Незаконне вторгнення в Україну** та триваюча війна на її території підкреслили необхідність захисту моряків у разі збройного конфлікту.

У своїй книзі 2018 року «Міжнародне право і захист людей на морі»² професор Іріні Папаніко-лопулу вперше запропонувала підхід до захисту людей на морі, який підтримує мету Декларації і передбачає, що:

- Усі люди на морі заслуговують на захист.

- Держави зобов'язані захищати людей на морі.

- Такий захист необхідний щоразу, коли особа підпадає під юрисдикцію держави або тому, що існує норма міжнародного права, яка дозволяє державі здійснювати свою владу над особою (юрисдикція *de iure*), або тому, що існує *de facto* здійснення законної чи незаконної державної влади на людину.

ПЕРЕВАГИ ДЛЯ УКРАЇНИ У ПІДТРИМЦІ ДЕКЛАРАЦІЇ

Окрім необхідності ознайомлення України з цим новим інструментом м'якого права, державна підтримка має низку правових та політичних переваг.

Декларація:

1) Дозволить Україні зміцнити свої позиції як визнаної морської держави та основного постачальника професійних моряків, які підтримують світову економіку.

2) Підтвердить позицію України як державу-захисницю прав людини та лідера не лише в межах європейської сфери впливу, але й на глобальному рівні для посилення захисту прав усіх людей на суші та на морі.

3) Буде позиціонувати Україну для вирішення таких шкідливих проблем, як морська злочинність і безпекова діяльність, а також пов'язана з ними експлуатація людей на морі.

4) Надасть підтримку Україні в її повноваженнях в ООН та Європейському Союзі (ЄС) як держави, що дотримується міжнародного верховенства права та захищає індивідуальний захист і права людини.

Зрештою, державна підтримка дозволить Україні використовувати свою правозахисну позицію та правомірну поведінку в суді проти держав, які загрожують її національній безпеці та ідентичності.

¹ <https://news.un.org/en/story/2021/05/1091372>

² <https://doi.org/10.1093/oso/9780198789390.001.0001> Online ISBN: 9780191831249 Print ISBN: 9780198789390 Publisher: Oxford University Press

General Assembly

Distr.: General
24 October 2005

Sixtieth session

Agenda items 46 and 120

Resolution adopted by the General Assembly on 16 September 2005

[without reference to a Main Committee (A/60/L.1)]

60/1. 2005 World Summit Outcome

The General Assembly

Adopts the following 2005 World Summit Outcome:

2005 World Summit Outcome

I. Values and principles

1. We, Heads of State and Government, have gathered at United Nations Headquarters in New York from 14 to 16 September 2005.

2. We reaffirm our faith in the United Nations and our commitment to the purposes and principles of the Charter of the United Nations and international law, which are indispensable foundations of a more peaceful, prosperous and just world, and reiterate our determination to foster strict respect for them.

3. We reaffirm the United Nations Millennium Declaration,¹ which we adopted at the dawn of the twenty-first century. We recognize the valuable role of the major United Nations conferences and summits in the economic, social and related fields, including the Millennium Summit, in mobilizing the international community at the local, national, regional and global levels and in guiding the work of the United Nations.

4. We reaffirm that our common fundamental values, including freedom, equality, solidarity, tolerance, respect for all human rights, respect for nature and shared responsibility, are essential to international relations.

5. We are determined to establish a just and lasting peace all over the world in accordance with the purposes and principles of the Charter. We rededicate ourselves to support all efforts to uphold the sovereign equality of all States, respect their territorial integrity and political independence, to refrain in our international relations from the threat or use of force in any manner inconsistent with the purposes and principles of the United Nations, to uphold resolution of disputes by peaceful means and in conformity with the principles of justice and international law, the right to self-determination of peoples which remain under colonial domination and foreign occupation, non-interference in the internal affairs of States, respect for human rights and fundamental freedoms, respect for the equal rights of all without distinction as to race, sex, language or religion, international cooperation in solving international problems of an economic, social, cultural or humanitarian character and the fulfilment in good faith of the obligations assumed in accordance with the Charter.

6. We reaffirm the vital importance of an effective multilateral system, in accordance with international law, in order to better address the multifaceted and interconnected challenges and threats confronting our world and to achieve progress in the areas of peace and security, development and human rights, underlining the central role of the United Nations, and commit ourselves to promoting and strengthening the effectiveness of the Organization through the implementation of its decisions and resolutions.

7. We believe that today, more than ever before, we live in a global and interdependent world. No State can stand wholly alone. We acknowledge that collective security depends on effective cooperation, in accordance with international law, against transnational threats.

¹ See resolution 55/2.

8. We recognize that current developments and circumstances require that we urgently build consensus on major threats and challenges. We commit ourselves to translating that consensus into concrete action, including addressing the root causes of those threats and challenges with resolve and determination.

9. We acknowledge that peace and security, development and human rights are the pillars of the United Nations system and the foundations for collective security and well-being. We recognize that development, peace and security and human rights are interlinked and mutually reinforcing.

10. We reaffirm that development is a central goal in itself and that sustainable development in its economic, social and environmental aspects constitutes a key element of the overarching framework of United Nations activities.

11. We acknowledge that good governance and the rule of law at the national and international levels are essential for sustained economic growth, sustainable development and the eradication of poverty and hunger.

12. We reaffirm that gender equality and the promotion and protection of the full enjoyment of all human rights and fundamental freedoms for all are essential to advance development and peace and security. We are committed to creating a world fit for future generations, which takes into account the best interests of the child.

13. We reaffirm the universality, indivisibility, interdependence and interrelatedness of all human rights.

14. Acknowledging the diversity of the world, we recognize that all cultures and civilizations contribute to the enrichment of humankind. We acknowledge the importance of respect and understanding for religious and cultural diversity throughout the world. In order to promote international peace and security, we commit ourselves to advancing human welfare, freedom and progress everywhere, as well as to encouraging tolerance, respect, dialogue and cooperation among different cultures, civilizations and peoples.

15. We pledge to enhance the relevance, effectiveness, efficiency, accountability and credibility of the United Nations system. This is our shared responsibility and interest.

16. We therefore resolve to create a more peaceful, prosperous and democratic world and to undertake concrete measures to continue finding ways to implement the outcome of the Millennium Summit and the other major United Nations conferences and summits so as to provide multilateral solutions to problems in the four following areas:

- Development
- Peace and collective security
- Human rights and the rule of law
- Strengthening of the United Nations

II. Development

17. We strongly reiterate our determination to ensure the timely and full realization of the development goals and objectives agreed at the major United Nations conferences and summits, including those agreed at the Millennium Summit that are described as the Millennium Development Goals, which have helped to galvanize efforts towards poverty eradication.

18. We emphasize the vital role played by the major United Nations conferences and summits in the economic, social and related fields in shaping a broad development vision and in identifying commonly agreed objectives, which have contributed to improving human life in different parts of the world.

19. We reaffirm our commitment to eradicate poverty and promote sustained economic growth, sustainable development and global prosperity for all. We are encouraged by reductions in poverty in some countries in the recent past and are determined to reinforce and extend this trend to benefit people worldwide. We remain concerned, however, about the slow and uneven progress towards poverty eradication and the realization of other development goals in some regions. We commit ourselves to promoting the development of the productive sectors in developing countries to enable them to participate more effectively in and benefit from the process of globalization. We underline the need for urgent action on all sides, including more ambitious national development strategies and efforts backed by increased international support.

Global partnership for development

20. We reaffirm our commitment to the global partnership for development set out in the Millennium Declaration,¹ the Monterrey Consensus¹ and the Johannesburg Plan of Implementation.²

¹ Monterrey Consensus of the International Conference on Financing for Development (*Report of the International Conference on Financing for Development, Monterrey, Mexico, 18-22 March 2002* (United Nations publication, Sales No. E.02.II. A.7), chap. I, resolution 1, annex).

² Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development (*Report of the World Summit on Sustainable Development, Johannesburg, South Africa, 26 August-4 September 2002* (United Nations publication, Sales No. E.03.II. A.1 and corrigendum), chap I, resolution 2, annex).

21. We further reaffirm our commitment to sound policies, good governance at all levels and the rule of law, and to mobilize domestic resources, attract international flows, promote international trade as an engine for development and increase international financial and technical cooperation for development, sustainable debt financing and external debt relief and to enhance the coherence and consistency of the international monetary, financial and trading systems.

22. We reaffirm that each country must take primary responsibility for its own development and that the role of national policies and development strategies cannot be overemphasized in the achievement of sustainable development. We also recognize that national efforts should be complemented by supportive global programmes, measures and policies aimed at expanding the development opportunities of developing countries, while taking into account national conditions and ensuring respect for national ownership, strategies and sovereignty. To this end, we resolve:

(a) To adopt, by 2006, and implement comprehensive national development strategies to achieve the internationally agreed development goals and objectives, including the Millennium Development Goals;

(b) To manage public finances effectively to achieve and maintain macroeconomic stability and long-term growth and to make effective and transparent use of public funds and ensure that development assistance is used to build national capacities;

(c) To support efforts by developing countries to adopt and implement national development policies and strategies through increased development assistance, the promotion of international trade as an engine for development, the transfer of technology on mutually agreed terms, increased investment flows and wider and deeper debt relief, and to support developing countries by providing a substantial increase in aid of sufficient quality and arriving in a timely manner to assist them in achieving the internationally agreed development goals, including the Millennium Development Goals;

(d) That the increasing interdependence of national economies in a globalizing world and the emergence of rule-based regimes for international economic relations have meant that the space for national economic policy, that is, the scope for domestic policies, especially in the areas of trade, investment and industrial development, is now often framed by international disciplines, commitments and global market considerations. It is for each Government to evaluate the trade-off between the benefits of accepting international rules and commitments and the constraints posed by the loss of policy space. It is particularly important for developing countries, bearing in mind development goals and objectives, that all countries take into account the need for appropriate balance between national policy space and international disciplines and commitments;

(e) To enhance the contribution of non-governmental organizations, civil society, the private sector and other stakeholders in national development efforts, as well as in the promotion of the global partnership for development;

(f) To ensure that the United Nations funds and programmes and the specialized agencies support the efforts of developing countries through the common country assessment and United Nations Development Assistance Framework process, enhancing their support for capacity-building;

(g) To protect our natural resource base in support of development.

Financing for development

23. We reaffirm the Monterrey Consensus² and recognize that mobilizing financial resources for development and the effective use of those resources in developing countries and countries with economies in transition are central to a global partnership for development in support of the achievement of the internationally agreed development goals, including the Millennium Development Goals. In this regard:

(a) We are encouraged by recent commitments to substantial increases in official development assistance and the Organization for Economic Cooperation and Development estimate that official development assistance to all developing countries will now increase by around 50 billion United States dollars a year by 2010, while recognizing that a substantial increase in such assistance is required to achieve the internationally agreed goals, including the Millennium Development Goals, within their respective time frames;

(b) We welcome the increased resources that will become available as a result of the establishment of timetables by many developed countries to achieve the target of 0.7 per cent of gross national product for official development assistance by 2015 and to reach at least 0.5 per cent of gross national product for official development assistance by 2010 as well as, pursuant to the Brussels Programme of Action for the Least Developed Countries for the Decade 2001-2010,¹ 0.15 per cent to 0.20 per cent for the least developed countries no later than 2010, and urge those developed countries that have not yet done so to make concrete efforts in this regard in accordance with their commitments;

---

¹ A/CONF.191/13, chap. II.

(c) We further welcome recent efforts and initiatives to enhance the quality of aid and to increase its impact, including the Paris Declaration on Aid Effectiveness, and resolve to take concrete, effective and timely action in implementing all agreed commitments on aid effectiveness, with clear monitoring and deadlines, including through further aligning assistance with countries' strategies, building institutional capacities, reducing transaction costs and eliminating bureaucratic procedures, making progress on untying aid, enhancing the absorptive capacity and financial management of recipient countries and strengthening the focus on development results;

(d) We recognize the value of developing innovative sources of financing, provided those sources do not unduly burden developing countries. In that regard, we take note with interest of the international efforts, contributions and discussions, such as the Action against Hunger and Poverty, aimed at identifying innovative and additional sources of financing for development on a public, private, domestic or external basis to increase and supplement traditional sources of financing. Some countries will implement the International Finance Facility. Some countries have launched the International Finance Facility for immunization. Some countries will implement in the near future, utilizing their national authorities, a contribution on airline tickets to enable the financing of development projects, in particular in the health sector, directly or through financing of the International Finance Facility. Other countries are considering whether and to what extent they will participate in these initiatives;

(e) We acknowledge the vital role the private sector can play in generating new investments, employment and financing for development;

(f) We resolve to address the development needs of low-income developing countries by working in competent multilateral and international forums, to help them meet, inter alia, their financial, technical and technological requirements;

(g) We resolve to continue to support the development efforts of middleincome developing countries by working, in competent multilateral and international forums and also through bilateral arrangements, on measures to help them meet, inter alia, their financial, technical and technological requirements;

(h) We resolve to operationalize the World Solidarity Fund established by the General Assembly and invite those countries in a position to do so to make voluntary contributions to the Fund;

(i) We recognize the need for access to financial services, in particular for the poor, including through microfinance and microcredit.

Domestic resource mobilization

24. In our common pursuit of growth, poverty eradication and sustainable development, a critical challenge is to ensure the necessary internal conditions for mobilizing domestic savings, both public and private, sustaining adequate levels of productive investment, increasing human capacity, reducing capital flight, curbing the illicit transfer of funds and enhancing international cooperation for creating an enabling domestic environment. We undertake to support the efforts of developing countries to create a domestic enabling environment for mobilizing domestic resources. To this end, we therefore resolve:

(a) To pursue good governance and sound macroeconomic policies at all levels and support developing countries in their efforts to put in place the policies and investments to drive sustained economic growth, promote small and medium-sized enterprises, promote employment generation and stimulate the private sector;

(b) To reaffirm that good governance is essential for sustainable development; that sound economic policies, solid democratic institutions responsive to the needs of the people and improved infrastructure are the basis for sustained economic growth, poverty eradication and employment creation; and that freedom, peace and security, domestic stability, respect for human rights, including the right to development, the rule of law, gender equality and market-oriented policies and an overall commitment to just and democratic societies are also essential and mutually reinforcing;

(c) To make the fight against corruption a priority at all levels and we welcome all actions taken in this regard at the national and international levels, including the adoption of policies that emphasize accountability, transparent public sector management and corporate responsibility and accountability, including efforts to return assets transferred through corruption, consistent with the United Nations Convention against Corruption.¹ We urge all States that have not done so to consider signing, ratifying and implementing the Convention;

(d) To channel private capabilities and resources into stimulating the private sector in developing countries through actions in the public, public/private and private spheres to create an enabling environment for partnership and innovation that contributes to accelerated economic development and hunger and poverty eradication;

(e) To support efforts to reduce capital flight and measures to curb the illicit transfer of funds.

---

¹ Resolution 58/4, annex.

Investment

25. We resolve to encourage greater direct investment, including foreign investment, in developing countries and countries with economies in transition to support their development activities and to enhance the benefits they can derive from such investments. In this regard:

(a) We continue to support efforts by developing countries and countries with economies in transition to create a domestic environment conducive to attracting investments through, inter alia, achieving a transparent, stable and predictable investment climate with proper contract enforcement and respect for property rights and the rule of law and pursuing appropriate policy and regulatory frameworks that encourage business formation;

(b) We will put into place policies to ensure adequate investment in a sustainable manner in health, clean water and sanitation, housing and education and in the provision of public goods and social safety nets to protect vulnerable and disadvantaged sectors of society;

(c) We invite national Governments seeking to develop infrastructure projects and generate foreign direct investment to pursue strategies with the involvement of both the public and private sectors and, where appropriate, international donors;

(d) We call upon international financial and banking institutions to consider enhancing the transparency of risk rating mechanisms. Sovereign risk assessments, made by the private sector should maximize the use of strict, objective and transparent parameters, which can be facilitated by high-quality data and analysis;

(e) We underscore the need to sustain sufficient and stable private financial flows to developing countries and countries with economies in transition. It is important to promote measures in source and destination countries to improve transparency and the information about financial flows to developing countries, particularly countries in Africa, the least developed countries, small island developing States and landlocked developing countries. Measures that mitigate the impact of excessive volatility of short-term capital flows are important and must be considered.

Debt

26. We emphasize the high importance of a timely, effective, comprehensive and durable solution to the debt problems of developing countries, since debt financing and relief can be an important source of capital for development. To this end:

(a) We welcome the recent proposals of the Group of Eight to cancel 100 per cent of the outstanding debt of eligible heavily indebted poor countries owed to the International Monetary Fund, the International Development Association and African Development Fund and to provide additional resources to ensure that the financing capacity of the international financial institutions is not reduced;

(b) We emphasize that debt sustainability is essential for underpinning growth and underline the importance of debt sustainability to the efforts to achieve national development goals, including the Millennium Development Goals, recognizing the key role that debt relief can play in liberating resources that can be directed towards activities consistent with poverty eradication, sustained economic growth and sustainable development;

(c) We further stress the need to consider additional measures and initiatives aimed at ensuring long-term debt sustainability through increased grant-based financing, cancellation of 100 per cent of the official multilateral and bilateral debt of heavily indebted poor countries and, where appropriate, and on a case-by-case basis, to consider significant debt relief or restructuring for low- and middle-income developing countries with an unsustainable debt burden that are not part of the Heavily Indebted Poor Countries Initiative, as well as the exploration of mechanisms to comprehensively address the debt problems of those countries. Such mechanisms may include debt for sustainable development swaps or multicreditor debt swap arrangements, as appropriate. These initiatives could include further efforts by the International Monetary Fund and the World Bank to develop the debt sustainability framework for low-income countries. This should be achieved in a fashion that does not detract from official development assistance resources, while maintaining the financial integrity of the multilateral financial institutions.

Trade

27. A universal, rule-based, open, non-discriminatory and equitable multilateral trading system, as well as meaningful trade liberalization, can substantially stimulate development worldwide, benefiting countries at all stages of development. In that regard, we reaffirm our commitment to trade liberalization and to ensure that trade plays its full part in promoting economic growth, employment and development for all.

28. We are committed to efforts designed to ensure that developing countries, especially the least-developed countries, participate fully in the world trading system in order to meet their economic development needs,

and reaffirm our commitment to enhanced and predictable market access for the exports of developing countries.

29. We will work towards the objective, in accordance with the Brussels Programme of Action,⁴ of duty-free and quota-free market access for all least developed countries' products to the markets of developed countries, as well as to the markets of developing countries in a position to do so, and support their efforts to overcome their supply-side constraints.

30. We are committed to supporting and promoting increased aid to build productive and trade capacities of developing countries and to taking further steps in that regard, while welcoming the substantial support already provided.

31. We will work to accelerate and facilitate the accession of developing countries and countries with economies in transition to the World Trade Organization consistent with its criteria, recognizing the importance of universal integration in the rules-based global trading system.

32. We will work expeditiously towards implementing the development dimensions of the Doha work programme.¹

Commodities

33. We emphasize the need to address the impact of weak and volatile commodity prices and support the efforts of commodity-dependent countries to restructure, diversify and strengthen the competitiveness of their commodity sectors.

Quick-impact initiatives

34. Given the need to accelerate progress immediately in countries where current trends make the achievement of the internationally agreed development goals unlikely, we resolve to urgently identify and implement country-led initiatives with adequate international support, consistent with long-term national development strategies, that promise immediate and durable improvements in the lives of people and renewed hope for the achievement of the development goals. In this regard, we will take such actions as the distribution of malaria bed nets, including free distribution, where appropriate, and effective anti-malarial treatments, the expansion of local school meal programmes, using home-grown foods where possible, and the elimination of user fees for primary education and, where appropriate, health-care services.

Systemic issues and global economic decision-making

35. We reaffirm the commitment to broaden and strengthen the participation of developing countries and countries with economies in transition in international economic decision-making and norm-setting, and to that end stress the importance of continuing efforts to reform the international financial architecture, noting that enhancing the voice and participation of developing countries and countries with economies in transition in the Bretton Woods institutions remains a continuous concern.

36. We reaffirm our commitment to governance, equity and transparency in the financial, monetary and trading systems. We are also committed to open, equitable, rule-based, predictable and non-discriminatory multilateral trading and financial systems.

37. We also underscore our commitment to sound domestic financial sectors, which make a vital contribution to national development efforts, as an important component of an international financial architecture that is supportive of development.

38. We further reaffirm the need for the United Nations to play a fundamental role in the promotion of international cooperation for development and the coherence, coordination and implementation of development goals and actions agreed upon by the international community, and we resolve to strengthen coordination within the United Nations system in close cooperation with all other multilateral financial, trade and development institutions in order to support sustained economic growth, poverty eradication and sustainable development.

39. Good governance at the international level is fundamental for achieving sustainable development. In order to ensure a dynamic and enabling international economic environment, it is important to promote global economic governance through addressing the international finance, trade, technology and investment patterns that have an impact on the development prospects of developing countries. To this effect, the international community should take all necessary and appropriate measures, including ensuring support for structural and macroeconomic reform, a comprehensive solution to the external debt problem and increasing the market access of developing countries.

---

¹ See A/C.2/56/7, annex.

South-South cooperation

40. We recognize the achievements and great potential of South-South cooperation and encourage the promotion of such cooperation, which complements North-South cooperation as an effective contribution to development and as a means to share best practices and provide enhanced technical cooperation. In this context, we note the recent decision of the leaders of the South, adopted at the Second South Summit and contained in the Doha Declaration¹ and the Doha Plan of Action,² to intensify their efforts at South-South cooperation, including through the establishment of the New Asian-African Strategic Partnership and other regional cooperation mechanisms, and encourage the international community, including the international financial institutions, to support the efforts of developing countries, inter alia, through triangular cooperation. We also take note with appreciation of the launching of the third round of negotiations on the Global System of Trade Preferences among Developing Countries as an important instrument to stimulate South-South cooperation.

41. We welcome the work of the United Nations High-Level Committee on South-South Cooperation and invite countries to consider supporting the Special Unit for South-South Cooperation within the United Nations Development Programme in order to respond effectively to the development needs of developing countries.

42. We recognize the considerable contribution of arrangements such as the Organization of Petroleum Exporting Countries Fund initiated by a group of developing countries, as well as the potential contribution of the South Fund for Development and Humanitarian Assistance, to development activities in developing countries.

Education

43. We emphasize the critical role of both formal and informal education in the achievement of poverty eradication and other development goals as envisaged in the Millennium Declaration,¹ in particular basic education and training for eradicating illiteracy, and strive for expanded secondary and higher education as well as vocational education and technical training, especially for girls and women, the creation of human resources and infrastructure capabilities and the empowerment of those living in poverty. In this context, we reaffirm the Dakar Framework for Action adopted at the World Education Forum in 2000³ and recognize the importance of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization strategy for the eradication of poverty, especially extreme poverty, in supporting the Education for All programmes as a tool to achieve the millennium development goal of universal primary education by 2015.

44. We reaffirm our commitment to support developing country efforts to ensure that all children have access to and complete free and compulsory primary education of good quality, to eliminate gender inequality and imbalance and to renew efforts to improve girls' education. We also commit ourselves to continuing to support the efforts of developing countries in the implementation of the Education for All initiative, including with enhanced resources of all types through the Education for All fast-track initiative in support of country-led national education plans.

45. We commit ourselves to promoting education for peace and human development.

Rural and agricultural development

46. We reaffirm that food security and rural and agricultural development must be adequately and urgently addressed in the context of national development and response strategies and, in this context, will enhance the contributions of indigenous and local communities, as appropriate. We are convinced that the eradication of poverty, hunger and malnutrition, particularly as they affect children, is crucial for the achievement of the Millennium Development Goals. Rural and agricultural development should be an integral part of national and international development policies. We deem it necessary to increase productive investment in rural and agricultural development to achieve food security. We commit ourselves to increasing support for agricultural development and trade capacity-building in the agricultural sector in developing countries. Support for commodity development projects, especially market-based projects, and for their preparation under the Second Account of the Common Fund for Commodities should be encouraged.

Employment

47. We strongly support fair globalization and resolve to make the goals of full and productive employment and decent work for all, including for women and young people, a central objective of our relevant national

¹ A/60/111, annex I.

² Ibid., annex II.

³ See United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, *Final Report of the World Education Forum, Dakar, Senegal, 26-28 April 2000* (Paris, 2000).

and international policies as well as our national development strategies, including poverty reduction strategies, as part of our efforts to achieve the Millennium Development Goals. These measures should also encompass the elimination of the worst forms of child labour, as defined in International Labour Organization Convention No. 182, and forced labour. We also resolve to ensure full respect for the fundamental principles and rights at work.

Sustainable development: managing and protecting our common environment

48. We reaffirm our commitment to achieve the goal of sustainable development, including through the implementation of Agenda 21¹ and the Johannesburg Plan of Implementation.³ To this end, we commit ourselves to undertaking concrete actions and measures at all levels and to enhancing international cooperation, taking into account the Rio principles.¹¹ These efforts will also promote the integration of the three components of sustainable development – economic development, social development and environmental protection – as interdependent and mutually reinforcing pillars. Poverty eradication, changing unsustainable patterns of production and consumption and protecting and managing the natural resource base of economic and social development are overarching objectives of and essential requirements for sustainable development.

49. We will promote sustainable consumption and production patterns, with the developed countries taking the lead and all countries benefiting from the process, as called for in the Johannesburg Plan of Implementation. In that context, we support developing countries in their efforts to promote a recycling economy.

50. We face serious and multiple challenges in tackling climate change, promoting clean energy, meeting energy needs and achieving sustainable development, and we will act with resolve and urgency in this regard.

51. We recognize that climate change is a serious and long-term challenge that has the potential to affect every part of the globe. We emphasize the need to meet all the commitments and obligations we have undertaken in the United Nations Framework Convention on Climate Change² and other relevant international agreements, including, for many of us, the Kyoto Protocol.¹³ The Convention is the appropriate framework for addressing future action on climate change at the global level.

52. We reaffirm our commitment to the ultimate objective of the Convention: to stabilize greenhouse gas concentrations in the atmosphere at a level that prevents dangerous anthropogenic interference with the climate system.

53. We acknowledge that the global nature of climate change calls for the widest possible cooperation and participation in an effective and appropriate international response, in accordance with the principles of the Convention. We are committed to moving forward the global discussion on long-term cooperative action to address climate change, in accordance with these principles. We stress the importance of the eleventh session of the Conference of the Parties to the Convention, to be held in Montreal in November 2005.

54. We acknowledge various partnerships that are under way to advance action on clean energy and climate change, including bilateral, regional and multilateral initiatives.

55. We are committed to taking further action through practical international cooperation, inter alia:

(a) To promote innovation, clean energy and energy efficiency and conservation; improve policy, regulatory and financing frameworks; and accelerate the deployment of cleaner technologies;

(b) To enhance private investment, transfer of technologies and capacitybuilding to developing countries, as called for in the Johannesburg Plan of Implementation, taking into account their own energy needs and priorities;

(c) To assist developing countries to improve their resilience and integrate adaptation goals into their sustainable development strategies, given that adaptation to the effects of climate change due to both natural and human factors is a high priority for all nations, particularly those most vulnerable, namely, those referred to in article 4.8 of the Convention;

(d) To continue to assist developing countries, in particular small island developing States, least developed countries and African countries, including those that are particularly vulnerable to climate change, in addressing their adaptation needs relating to the adverse effects of climate change.

56. In pursuance of our commitment to achieve sustainable development, we further resolve:

(a) To promote the United Nations Decade of Education for Sustainable Development and the International Decade for Action, «Water for Life»;

¹ *Report of the United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro, 3-14 June 1992* (United Nations publication, Sales No. E.93.I.8 and corrigenda), vol. I: *Resolutions adopted by the Conference*, resolution 1, annex II. ¹¹ *Ibid.*, annex I.

² United Nations, *Treaty Series*, vol. 1771, No. 30822. ¹³ FCCC/CP/1997/7/Add.1, decision 1/CP.3, annex.

(b) To support and strengthen the implementation of the United Nations Convention to Combat Desertification in Those Countries Experiencing Serious Drought and/or Desertification, Particularly in Africa,¹ to address causes of desertification and land degradation, as well as poverty resulting from land degradation, through, inter alia, the mobilization of adequate and predictable financial resources, the transfer of technology and capacity-building at all levels;

(c) That the States parties to the Convention on Biological Diversity¹⁵ and the Cartagena Protocol on Biosafety² should support the implementation of the Convention and the Protocol, as well as other biodiversity-related agreements and the Johannesburg commitment for a significant reduction in the rate of loss of biodiversity by 2010. The States parties will continue to negotiate within the framework of the Convention on Biological Diversity, bearing in mind the Bonn Guidelines,¹⁷ an international regime to promote and safeguard the fair and equitable sharing of benefits arising out of the utilization of genetic resources. All States will fulfil commitments and significantly reduce the rate of loss of biodiversity by 2010 and continue ongoing efforts towards elaborating and negotiating an international regime on access to genetic resources and benefitsharing;

(d) To recognize that the sustainable development of indigenous peoples and their communities is crucial in our fight against hunger and poverty;

(e) To reaffirm our commitment, subject to national legislation, to respect, preserve and maintain the knowledge, innovations and practices of indigenous and local communities embodying traditional lifestyles relevant to the conservation and sustainable use of biological diversity, promote their wider application with the approval and involvement of the holders of such knowledge, innovations and practices and encourage the equitable sharing of the benefits arising from their utilization;

(f) To work expeditiously towards the establishment of a worldwide early warning system for all natural hazards with regional nodes, building on existing national and regional capacity such as the newly established Indian Ocean Tsunami Warning and Mitigation System;

(g) To fully implement the Hyogo Declaration³ and the Hyogo Framework for Action 2005–2015⁴ adopted at the World Conference on Disaster Reduction, in particular those commitments related to assistance for developing countries that are prone to natural disasters and disaster-stricken States in the transition phase towards sustainable physical, social and economic recovery, for risk-reduction activities in post-disaster recovery and for rehabilitation processes;

(h) To assist developing countries' efforts to prepare integrated water resources management and water efficiency plans as part of their national development strategies and to provide access to safe drinking water and basic sanitation in accordance with the Millennium Declaration¹ and the Johannesburg Plan of Implementation,³ including halving by 2015 the proportion of people who are unable to reach or afford safe drinking water and who do not have access to basic sanitation;

(i) To accelerate the development and dissemination of affordable and cleaner energy efficiency and energy conservation technologies, as well as the transfer of such technologies, in particular to developing countries, on favourable terms, including on concessional and preferential terms, as mutually agreed, bearing in mind that access to energy facilitates the eradication of poverty;

(j) To strengthen the conservation, sustainable management and development of all types of forests for the benefit of current and future generations, including through enhanced international cooperation, so that trees and forests may contribute fully to the achievement of the internationally agreed development goals, including those contained in the Millennium Declaration, taking full account of the linkages between the forest sector and other sectors. We look forward to the discussions at the sixth session of the United Nations Forum on Forests;

(k) To promote the sound management of chemicals and hazardous wastes throughout their life cycle, in accordance with Agenda 21 and the Johannesburg Plan of Implementation, aiming to achieve that by 2020 chemicals are used and produced in ways that lead to the minimization of significant adverse effects on human health and the environment using transparent and science-based risk assessment and risk management procedures, by adopting and implementing a voluntary strategic approach to international management of chemicals, and to support developing countries in strengthening their capacity for the sound management of chemicals and hazardous wastes by providing technical and financial assistance, as appropriate;

(l) To improve cooperation and coordination at all levels in order to address issues related to oceans and seas in an integrated manner and promote integrated management and sustainable development of the oceans and seas;

¹ United Nations, *Treaty Series*, vol. 1954, No. 33480 ¹⁵ *Ibid.*, vol. 1760, No. 30619.

² UNEP/CBD/ExCOP/1/3 and Corr.1, part two, annex. ¹⁷ UNEP/CBD/COP/6/20, annex I, decision VI/24A.

³ A/CONF.206/6 and Corr.1, chap. I, resolution 1.

⁴ Hyogo Framework for Action 2005-2015: Building the Resilience of Nations and Communities to Disasters (A/CONF.206/6 and Corr.1, chap. I, resolution 2).

(m) To achieve significant improvement in the lives of at least 100 million slum-dwellers by 2020, recognizing the urgent need for the provision of increased resources for affordable housing and housing-related infrastructure, prioritizing slum prevention and slum upgrading, and to encourage support for the United Nations Habitat and Human Settlements Foundation and its Slum Upgrading Facility;

(n) To acknowledge the invaluable role of the Global Environment Facility in facilitating cooperation with developing countries; we look forward to a successful replenishment this year along with the successful conclusion of all outstanding commitments from the third replenishment;

(o) To note that cessation of the transport of radioactive materials through the regions of small island developing States is an ultimate desired goal of small island developing States and some other countries and recognize the right of freedom of navigation in accordance with international law. States should maintain dialogue and consultation, in particular under the aegis of the International Atomic Energy Agency and the International Maritime Organization, with the aim of improved mutual understanding, confidence-building and enhanced communication in relation to the safe maritime transport of radioactive materials. States involved in the transport of such materials are urged to continue to engage in dialogue with small island developing States and other States to address their concerns. These concerns include the further development and strengthening, within the appropriate forums, of international regulatory regimes to enhance safety, disclosure, liability, security and compensation in relation to such transport.

HIV/AIDS, malaria, tuberculosis and other health issues

57. We recognize that HIV/AIDS, malaria, tuberculosis and other infectious diseases pose severe risks for the entire world and serious challenges to the achievement of development goals. We acknowledge the substantial efforts and financial contributions made by the international community, while recognizing that these diseases and other emerging health challenges require a sustained international response. To this end, we commit ourselves to:

(a) Increasing investment, building on existing mechanisms and through partnership, to improve health systems in developing countries and those with economies in transition with the aim of providing sufficient health workers, infrastructure, management systems and supplies to achieve the health-related Millennium Development Goals by 2015;

(b) Implementing measures to increase the capacity of adults and adolescents to protect themselves from the risk of HIV infection;

(c) Fully implementing all commitments established by the Declaration of Commitment on HIV/AIDS¹ through stronger leadership, the scaling up of a comprehensive response to achieve broad multisectoral coverage for prevention, care, treatment and support, the mobilization of additional resources from national, bilateral, multilateral and private sources and the substantial funding of the Global Fund to Fight AIDS, Tuberculosis and Malaria as well as of the HIV/AIDS component of the work programmes of the United Nations system agencies and programmes engaged in the fight against HIV/AIDS;

(d) Developing and implementing a package for HIV prevention, treatment and care with the aim of coming as close as possible to the goal of universal access to treatment by 2010 for all those who need it, including through increased resources, and working towards the elimination of stigma and discrimination, enhanced access to affordable medicines and the reduction of vulnerability of persons affected by HIV/AIDS and other health issues, in particular orphaned and vulnerable children and older persons;

(e) Ensuring the full implementation of our obligations under the International Health Regulations adopted by the fifty-eighth World Health Assembly in May 2005,² including the need to support the Global Outbreak Alert and Response Network of the World Health Organization;

(f) Working actively to implement the «Three Ones» principles in all countries, including by ensuring that multiple institutions and international partners all work under one agreed HIV/AIDS framework that provides the basis for coordinating the work of all partners, with one national AIDS coordinating authority having a broad-based multisectoral mandate, and under one agreed country-level monitoring and evaluation system. We welcome and support the important recommendations of the Global Task Team on Improving AIDS Coordination among Multilateral Institutions and International Donors;

(g) Achieving universal access to reproductive health by 2015, as set out at the International Conference on Population and Development, integrating this goal in strategies to attain the internationally agreed development goals, including those contained in the Millennium Declaration, aimed at reducing maternal mortality, improving maternal health, reducing child mortality, promoting gender equality, combating HIV/AIDS and eradicating poverty;

¹ Resolution S-26/2, annex.

² World Health Assembly resolution 58.3.

(h) Promoting long-term funding, including public-private partnerships where appropriate, for academic and industrial research as well as for the development of new vaccines and microbicides, diagnostic kits, drugs and treatments to address major pandemics, tropical diseases and other diseases, such as avian flu and severe acute respiratory syndrome, and taking forward work on market incentives, where appropriate through such mechanisms as advance purchase commitments;

(i) Stressing the need to urgently address malaria and tuberculosis, in particular in the most affected countries, and welcoming the scaling up, in this regard, of bilateral and multilateral initiatives.

Gender equality and empowerment of women

58. We remain convinced that progress for women is progress for all. We reaffirm that the full and effective implementation of the goals and objectives of the Beijing Declaration and Platform for Action¹ and the outcome of the twenty-third special session of the General Assembly is an essential contribution to achieving the internationally agreed development goals, including those contained in the Millennium Declaration, and we resolve to promote gender equality and eliminate pervasive gender discrimination by:

(a) Eliminating gender inequalities in primary and secondary education by the earliest possible date and at all educational levels by 2015;

(b) Guaranteeing the free and equal right of women to own and inherit property and ensuring secure tenure of property and housing by women;

(c) Ensuring equal access to reproductive health;

(d) Promoting women's equal access to labour markets, sustainable employment and adequate labour protection;

(e) Ensuring equal access of women to productive assets and resources, including land, credit and technology;

(f) Eliminating all forms of discrimination and violence against women and the girl child, including by ending impunity and by ensuring the protection of civilians, in particular women and the girl child, during and after armed conflicts in accordance with the obligations of States under international humanitarian law and international human rights law;

(g) Promoting increased representation of women in Government decisionmaking bodies, including through ensuring their equal opportunity to participate fully in the political process.

59. We recognize the importance of gender mainstreaming as a tool for achieving gender equality. To that end, we undertake to actively promote the mainstreaming of a gender perspective in the design, implementation, monitoring and evaluation of policies and programmes in all political, economic and social spheres, and further undertake to strengthen the capabilities of the United Nations system in the area of gender.

Science and technology for development

60. We recognize that science and technology, including information and communication technology, are vital for the achievement of the development goals and that international support can help developing countries to benefit from technological advancements and enhance their productive capacity. We therefore commit ourselves to:

(a) Strengthening and enhancing existing mechanisms and supporting initiatives for research and development, including through voluntary partnerships between the public and private sectors, to address the special needs of developing countries in the areas of health, agriculture, conservation, sustainable use of natural resources and environmental management, energy, forestry and the impact of climate change;

(b) Promoting and facilitating, as appropriate, access to and the development, transfer and diffusion of technologies, including environmentally sound technologies and corresponding know-how, to developing countries;

(c) Assisting developing countries in their efforts to promote and develop national strategies for human resources and science and technology, which are primary drivers of national capacity-building for development;

(d) Promoting and supporting greater efforts to develop renewable sources of energy, such as solar, wind and geothermal;

(e) Implementing policies at the national and international levels to attract both public and private investment, domestic and foreign, that enhances knowledge, transfers technology on mutually agreed terms and raises productivity;

¹ *Report of the Fourth World Conference on Women, Beijing, 4-15 September 1995* (United Nations publication, Sales No. E.96.IV.13), chap. I, resolution 1, annexes I and II.

(f) Supporting the efforts of developing countries, individually and collectively, to harness new agricultural technologies in order to increase agricultural productivity through environmentally sustainable means;

(g) Building a people-centred and inclusive information society so as to enhance digital opportunities for all people in order to help bridge the digital divide, putting the potential of information and communication technologies at the service of development and addressing new challenges of the information society by implementing the outcomes of the Geneva phase of the World Summit on the Information Society and ensuring the success of the second phase of the Summit, to be held in Tunis in November 2005; in this regard, we welcome the establishment of the Digital Solidarity Fund and encourage voluntary contributions to its financing.

Migration and development

61. We acknowledge the important nexus between international migration and development and the need to deal with the challenges and opportunities that migration presents to countries of origin, destination and transit. We recognize that international migration brings benefits as well as challenges to the global community. We look forward to the high-level dialogue of the General Assembly on international migration and development to be held in 2006, which will offer an opportunity to discuss the multidimensional aspects of international migration and development in order to identify appropriate ways and means to maximize their development benefits and minimize their negative impacts.

62. We reaffirm our resolve to take measures to ensure respect for and protection of the human rights of migrants, migrant workers and members of their families.

63. We reaffirm the need to adopt policies and undertake measures to reduce the cost of transferring migrant remittances to developing countries and welcome efforts by Governments and stakeholders in this regard.

Countries with special needs

64. We reaffirm our commitment to address the special needs of the least developed countries and urge all countries and all relevant organizations of the United Nations system, including the Bretton Woods institutions, to make concerted efforts and adopt speedy measures for meeting in a timely manner the goals and targets of the Brussels Programme of Action for the Least Developed Countries for the Decade 2001–2010.⁴

65. We recognize the special needs of and challenges faced by landlocked developing countries and therefore reaffirm our commitment to urgently address those needs and challenges through the full, timely and effective implementation of the Almaty Programme of Action: Addressing the Special Needs of Landlocked Developing Countries within a New Global Framework for Transit Transport Cooperation for Landlocked and Transit Developing Countries¹ and the São Paulo Consensus adopted at the eleventh session of the United Nations Conference on Trade and Development.²⁴ We encourage the work undertaken by United Nations regional commissions and organizations towards establishing a time-cost methodology for indicators to measure the progress in implementation of the Almaty Programme of Action. We also recognize the special difficulties and concerns of landlocked developing countries in their efforts to integrate their economies into the multilateral trading system. In this regard, priority should be given to the full and timely implementation of the Almaty Declaration² and the Almaty Programme of Action.²³

66. We recognize the special needs and vulnerabilities of small island developing States and reaffirm our commitment to take urgent and concrete action to address those needs and vulnerabilities through the full and effective implementation of the Mauritius Strategy adopted by the International Meeting to Review the Implementation of the Programme of Action for the Sustainable Development of Small Island Developing States,³ the Barbados Programme of Action⁴ and the outcome of the twenty-second special session of the

¹ *Report of the International Ministerial Conference of Landlocked and Transit Developing Countries and Donor Countries and International Financial and Development Institutions on Transit Transport Cooperation, Almaty, Kazakhstan, 28 and 29 August 2003 (A/CONF.202/3), annex I.* ²⁴ TD/412, part II.

² *Report of the International Ministerial Conference of Landlocked and Transit Developing Countries and Donor Countries and International Financial and Development Institutions on Transit Transport Cooperation, Almaty, Kazakhstan, 28 and 29 August 2003 (A/CONF.202/3), annex II.*

³ *Report of the International Meeting to Review the Implementation of the Programme of Action for the Sustainable Development of Small Island Developing States, Port Louis, Mauritius, 10-14 January 2005 (United Nations publication, Sales No. E.05.II.A.4 and corrigendum), chap. I, resolution 1, annex II.*

⁴ *Report of the Global Conference on the Sustainable Development of Small Island Developing States, Bridgetown, Barbados, 25 April-6 May 1994 (United Nations publication, Sales No. E.94.I.18 and corrigenda), chap. I, resolution 1, annex II.*

General Assembly.¹ We further undertake to promote greater international cooperation and partnership for the implementation of the Mauritius Strategy through, inter alia, the mobilization of domestic and international resources, the promotion of international trade as an engine for development and increased international financial and technical cooperation.

67. We emphasize the need for continued, coordinated and effective international support for achieving the development goals in countries emerging from conflict and in those recovering from natural disasters.

Meeting the special needs of Africa

68. We welcome the substantial progress made by the African countries in fulfilling their commitments and emphasize the need to carry forward the implementation of the New Partnership for Africa's Development²⁹ to promote sustainable growth and development and deepen democracy, human rights, good governance and sound economic management and gender equality and encourage African countries, with the participation of civil society and the private sector, to continue their efforts in this regard by developing and strengthening institutions for governance and the development of the region, and also welcome the recent decisions taken by Africa's partners, including the Group of Eight and the European Union, in support of Africa's development efforts, including commitments that will lead to an increase in official development assistance to Africa of 25 billion dollars per year by 2010. We reaffirm our commitment to address the special needs of Africa, which is the only continent not on track to meet any of the goals of the Millennium Declaration by 2015, to enable it to enter the mainstream of the world economy, and resolve:

(a) To strengthen cooperation with the New Partnership for Africa's Development by providing coherent support for the programmes drawn up by African leaders within that framework, including by mobilizing internal and external financial resources and facilitating approval of such programmes by the multilateral financial institutions;

(b) To support the African commitment to ensure that by 2015 all children have access to complete, free and compulsory primary education of good quality, as well as to basic health care;

(c) To support the building of an international infrastructure consortium involving the African Union, the World Bank and the African Development Bank, with the New Partnership for Africa's Development as the main framework, to facilitate public and private infrastructure investment in Africa;

(d) To promote a comprehensive and durable solution to the external debt problems of African countries, including through the cancellation of 100 per cent of multilateral debt consistent with the recent Group of Eight proposal for the heavily indebted poor countries, and, on a case-by-case basis, where appropriate, significant debt relief, including, inter alia, cancellation or restructuring for heavily indebted African countries not part of the Heavily Indebted Poor Countries Initiative that have unsustainable debt burdens;

(e) To make efforts to fully integrate African countries in the international trading system, including through targeted trade capacity-building programmes;

(f) To support the efforts of commodity-dependent African countries to restructure, diversify and strengthen the competitiveness of their commodity sectors and decide to work towards market-based arrangements with the participation of the private sector for commodity price-risk management;

(g) To supplement the efforts of African countries, individually and collectively, to increase agricultural productivity, in a sustainable way, as set out in the Comprehensive Africa Agriculture Development Programme of the New Partnership for Africa's Development as part of an African «Green Revolution»;

(h) To encourage and support the initiatives of the African Union and subregional organizations to prevent, mediate and resolve conflicts with the assistance of the United Nations, and in this regard welcomes the proposals from the Group of Eight countries to provide support for African peacekeeping;

(i) To provide, with the aim of an AIDS-, malaria- and tuberculosis-free generation in Africa, assistance for prevention and care and to come as close as possible to achieving the goal of universal access by 2010 to HIV/AIDS treatment in African countries, to encourage pharmaceutical companies to make drugs, including antiretroviral drugs, affordable and accessible in Africa and to ensure increased bilateral and multilateral assistance, where possible on a grant basis, to combat malaria, tuberculosis and other infectious diseases in Africa through the strengthening of health systems.

III. Peace and collective security

69. We recognize that we are facing a whole range of threats that require our urgent, collective and more determined response.

70. We also recognize that, in accordance with the Charter, addressing such threats requires cooperation among all the principal organs of the United Nations within their respective mandates.

¹ Resolution S-22/2, annex. ²⁹ A/57/304, annex.

71. We acknowledge that we are living in an interdependent and global world and that many of today's threats recognize no national boundaries, are interlinked and must be tackled at the global, regional and national levels in accordance with the Charter and international law.

72. We therefore reaffirm our commitment to work towards a security consensus based on the recognition that many threats are interlinked, that development, peace, security and human rights are mutually reinforcing, that no State can best protect itself by acting entirely alone and that all States need an effective and efficient collective security system pursuant to the purposes and principles of the Charter.

Pacific settlement of disputes

73. We emphasize the obligation of States to settle their disputes by peaceful means in accordance with Chapter VI of the Charter, including, when appropriate, by the use of the International Court of Justice. All States should act in accordance with the Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations.¹

74. We stress the importance of prevention of armed conflict in accordance with the purposes and principles of the Charter and solemnly renew our commitment to promote a culture of prevention of armed conflict as a means of effectively addressing the interconnected security and development challenges faced by peoples throughout the world, as well as to strengthen the capacity of the United Nations for the prevention of armed conflict.

75. We further stress the importance of a coherent and integrated approach to the prevention of armed conflicts and the settlement of disputes and the need for the Security Council, the General Assembly, the Economic and Social Council and the Secretary-General to coordinate their activities within their respective Charter mandates.

76. Recognizing the important role of the good offices of the Secretary-General, including in the mediation of disputes, we support the Secretary-General's efforts to strengthen his capacity in this area.

Use of force under the Charter of the United Nations

77. We reiterate the obligation of all Member States to refrain in their international relations from the threat or use of force in any manner inconsistent with the Charter. We reaffirm that the purposes and principles guiding the United Nations are, *inter alia*, to maintain international peace and security, to develop friendly relations among nations based on respect for the principles of equal rights and self-determination of peoples and to take other appropriate measures to strengthen universal peace, and to that end we are determined to take effective collective measures for the prevention and removal of threats to the peace and for the suppression of acts of aggression or other breaches of the peace, and to bring about by peaceful means, in conformity with the principles of justice and international law, the adjustment or settlement of international disputes or situations that might lead to a breach of the peace.

78. We reiterate the importance of promoting and strengthening the multilateral process and of addressing international challenges and problems by strictly abiding by the Charter and the principles of international law, and further stress our commitment to multilateralism.

79. We reaffirm that the relevant provisions of the Charter are sufficient to address the full range of threats to international peace and security. We further reaffirm the authority of the Security Council to mandate coercive action to maintain and restore international peace and security. We stress the importance of acting in accordance with the purposes and principles of the Charter.

80. We also reaffirm that the Security Council has primary responsibility in the maintenance of international peace and security. We also note the role of the General Assembly relating to the maintenance of international peace and security in accordance with the relevant provisions of the Charter.

Terrorism

81. We strongly condemn terrorism in all its forms and manifestations, committed by whomever, wherever and for whatever purposes, as it constitutes one of the most serious threats to international peace and security.

82. We welcome the Secretary-General's identification of elements of a counterterrorism strategy. These elements should be developed by the General Assembly without delay with a view to adopting and implementing a strategy to promote comprehensive, coordinated and consistent responses, at the national, regional and international levels, to counter terrorism, which also takes into account the conditions conducive to the spread of terrorism. In this context, we commend the various initiatives to promote dialogue, tolerance and understanding among civilizations.

---

¹ Resolution 2625 (XXV), annex.

83. We stress the need to make every effort to reach an agreement on and conclude a comprehensive convention on international terrorism during the sixtieth session of the General Assembly.

84. We acknowledge that the question of convening a high-level conference under the auspices of the United Nations to formulate an international response to terrorism in all its forms and manifestations could be considered.

85. We recognize that international cooperation to fight terrorism must be conducted in conformity with international law, including the Charter and relevant international conventions and protocols. States must ensure that any measures taken to combat terrorism comply with their obligations under international law, in particular human rights law, refugee law and international humanitarian law.

86. We reiterate our call upon States to refrain from organizing, financing, encouraging, providing training for or otherwise supporting terrorist activities and to take appropriate measures to ensure that their territories are not used for such activities.

87. We acknowledge the important role played by the United Nations in combating terrorism and also stress the vital contribution of regional and bilateral cooperation, particularly at the practical level of law enforcement cooperation and technical exchange.

88. We urge the international community, including the United Nations, to assist States in building national and regional capacity to combat terrorism. We invite the Secretary-General to submit proposals to the General Assembly and the Security Council, within their respective mandates, to strengthen the capacity of the United Nations system to assist States in combating terrorism and to enhance the coordination of United Nations activities in this regard.

89. We stress the importance of assisting victims of terrorism and of providing them and their families with support to cope with their loss and their grief.

90. We encourage the Security Council to consider ways to strengthen its monitoring and enforcement role in counter-terrorism, including by consolidating State reporting requirements, taking into account and respecting the different mandates of its counter-terrorism subsidiary bodies. We are committed to cooperating fully with the three competent subsidiary bodies in the fulfilment of their tasks, recognizing that many States continue to require assistance in implementing relevant Security Council resolutions.

91. We support efforts for the early entry into force of the International

Convention for the Suppression of Acts of Nuclear Terrorism¹ and strongly encourage States to consider becoming parties to it expeditiously and acceding without delay to the twelve other international conventions and protocols against terrorism and implementing them.

Peacekeeping

92. Recognizing that United Nations peacekeeping plays a vital role in helping parties to conflict end hostilities and commending the contribution of United Nations peacekeepers in that regard, noting improvements made in recent years in United Nations peacekeeping, including the deployment of integrated missions in complex situations, and stressing the need to mount operations with adequate capacity to counter hostilities and fulfil effectively their mandates, we urge further development of proposals for enhanced rapidly deployable capacities to reinforce peacekeeping operations in crises. We endorse the creation of an initial operating capability for a standing police capacity to provide coherent, effective and responsive start-up capability for the policing component of the United Nations peacekeeping missions and to assist existing missions through the provision of advice and expertise.

93. Recognizing the important contribution to peace and security by regional organizations as provided for under Chapter VIII of the Charter and the importance of forging predictable partnerships and arrangements between the United Nations and regional organizations, and noting in particular, given the special needs of Africa, the importance of a strong African Union:

(a) We support the efforts of the European Union and other regional entities to develop capacities such as for rapid deployment, standby and bridging arrangements;

(b) We support the development and implementation of a ten-year plan for capacity-building with the African Union.

94. We support implementation of the 2001 Programme of Action to Prevent, Combat and Eradicate the Illicit Trade in Small Arms and Light Weapons in All Its Aspects.²

¹ Resolution 59/290, annex.

² See *Report of the United Nations Conference on the Illicit Trade in Small Arms and Light Weapons in All Its Aspects, New York, 9-20 July 2001 (A/CONF.192/15)*, chap. IV, para. 24.

95. We urge States parties to the Anti-Personnel Mine Ban Convention¹ and Amended Protocol II to the Convention on Certain Conventional Weapons² to fully implement their respective obligations. We call upon States in a position to do so to provide greater technical assistance to mine-affected States.

96. We underscore the importance of the recommendations of the Adviser to the Secretary-General on Sexual Exploitation and Abuse by United Nations Peacekeeping Personnel,³⁵ and urge that those measures adopted in the relevant General Assembly resolutions based upon the recommendations be fully implemented without delay.

Peacebuilding

97. Emphasizing the need for a coordinated, coherent and integrated approach to post-conflict peacebuilding and reconciliation with a view to achieving sustainable peace, recognizing the need for a dedicated institutional mechanism to address the special needs of countries emerging from conflict towards recovery, reintegration and reconstruction and to assist them in laying the foundation for sustainable development, and recognizing the vital role of the United Nations in that regard, we decide to establish a Peacebuilding Commission as an intergovernmental advisory body.

98. The main purpose of the Peacebuilding Commission is to bring together all relevant actors to marshal resources and to advise on and propose integrated strategies for post-conflict peacebuilding and recovery. The Commission should focus attention on the reconstruction and institution-building efforts necessary for recovery from conflict and support the development of integrated strategies in order to lay the foundation for sustainable development. In addition, it should provide recommendations and information to improve the coordination of all relevant actors within and outside the United Nations, develop best practices, help to ensure predictable financing for early recovery activities and extend the period of attention by the international community to post-conflict recovery. The Commission should act in all matters on the basis of consensus of its members.

99. The Peacebuilding Commission should make the outcome of its discussions and recommendations publicly available as United Nations documents to all relevant bodies and actors, including the international financial institutions. The Peacebuilding Commission should submit an annual report to the General Assembly.

100. The Peacebuilding Commission should meet in various configurations. Country-specific meetings of the Commission, upon invitation of the Organizational Committee referred to in paragraph 101 below, should include as members, in addition to members of the Organizational Committee, representatives from:

- (a) The country under consideration;
- (b) Countries in the region engaged in the post-conflict process and other countries that are involved in relief efforts and/or political dialogue, as well as relevant regional and subregional organizations;
- (c) The major financial, troop and civilian police contributors involved in the recovery effort;
- (d) The senior United Nations representative in the field and other relevant United Nations representatives;
- (e) Such regional and international financial institutions as may be relevant.

101. The Peacebuilding Commission should have a standing Organizational Committee, responsible for developing its procedures and organizational matters, comprising:

- (a) Members of the Security Council, including permanent members;
- (b) Members of the Economic and Social Council, elected from regional groups, giving due consideration to those countries that have experienced postconflict recovery;
- (c) Top providers of assessed contributions to the United Nations budgets and voluntary contributions to the United Nations funds, programmes and agencies, including the standing Peacebuilding Fund, that are not among those selected in (a) or (b) above;
- (d) Top providers of military personnel and civilian police to United Nations missions that are not among those selected in (a), (b) or (c) above.

102. Representatives from the World Bank, the International Monetary Fund and other institutional donors should be invited to participate in all meetings of the Peacebuilding Commission in a manner suitable to their governing arrangements, in addition to a representative of the Secretary-General.

103. We request the Secretary-General to establish a multi-year standing Peacebuilding Fund for post-conflict peacebuilding, funded by voluntary contributions and taking due account of existing instruments.

¹ Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-personnel Mines and on Their Destruction (United Nations, *Treaty Series*, vol. 2056, No. 35597).

² Amended Protocol II to the Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons Which May Be Deemed to Be Excessively Injurious or to Have Indiscriminate Effects (CCW/CONF. I/16 (Part I), annex B).³⁵ A/59/710, paras. 68-93.

The objectives of the Peacebuilding Fund will include ensuring the immediate release of resources needed to launch peacebuilding activities and the availability of appropriate financing for recovery.

104. We also request the Secretary-General to establish, within the Secretariat and from within existing resources, a small peacebuilding support office staffed by qualified experts to assist and support the Peacebuilding Commission. The office should draw on the best expertise available.

105. The Peacebuilding Commission should begin its work no later than 31 December 2005.

Sanctions

106. We underscore that sanctions remain an important tool under the Charter in our efforts to maintain international peace and security without recourse to the use of force, and resolve to ensure that sanctions are carefully targeted in support of clear objectives, to comply with sanctions established by the Security Council and to ensure that sanctions are implemented in ways that balance effectiveness to achieve the desired results against the possible adverse consequences, including socioeconomic and humanitarian consequences, for populations and third States.

107. Sanctions should be implemented and monitored effectively with clear benchmarks and should be periodically reviewed, as appropriate, and remain for as limited a period as necessary to achieve their objectives and should be terminated once the objectives have been achieved.

108. We call upon the Security Council, with the support of the Secretary-General, to improve its monitoring of the implementation and effects of sanctions, to ensure that sanctions are implemented in an accountable manner, to review regularly the results of such monitoring and to develop a mechanism to address special economic problems arising from the application of sanctions in accordance with the Charter.

109. We also call upon the Security Council, with the support of the Secretary-General, to ensure that fair and clear procedures exist for placing individuals and entities on sanctions lists and for removing them, as well as for granting humanitarian exemptions.

110. We support efforts through the United Nations to strengthen State capacity to implement sanctions provisions.

Transnational crime

111. We express our grave concern at the negative effects on development, peace and security and human rights posed by transnational crime, including the smuggling of and trafficking in human beings, the world narcotic drug problem and the illicit trade in small arms and light weapons, and at the increasing vulnerability of States to such crime. We reaffirm the need to work collectively to combat transnational crime.

112. We recognize that trafficking in persons continues to pose a serious challenge to humanity and requires a concerted international response. To that end, we urge all States to devise, enforce and strengthen effective measures to combat and eliminate all forms of trafficking in persons to counter the demand for trafficked victims and to protect the victims.

113. We urge all States that have not yet done so to consider becoming parties to the relevant international conventions on organized crime and corruption and, following their entry into force, to implement them effectively, including by incorporating the provisions of those conventions into national legislation and by strengthening criminal justice systems.

114. We reaffirm our unwavering determination and commitment to overcome the world narcotic drug problem through international cooperation and national strategies to eliminate both the illicit supply of and demand for illicit drugs.

115. We resolve to strengthen the capacity of the United Nations Office on Drugs and Crime, within its existing mandates, to provide assistance to Member States in those tasks upon request.

Women in the prevention and resolution of conflicts

116. We stress the important role of women in the prevention and resolution of conflicts and in peacebuilding. We reaffirm our commitment to the full and effective implementation of Security Council resolution 1325 (2000) of 31 October 2000 on women and peace and security. We also underline the importance of integrating a gender perspective and of women having the opportunity for equal participation and full involvement in all efforts to maintain and promote peace and security, as well as the need to increase their role in decision-making at all levels. We strongly condemn all violations of the human rights of women and girls in situations of armed conflict and the use of sexual exploitation, violence and abuse, and we commit ourselves to elaborating and implementing strategies to report on, prevent and punish genderbased violence.

Protecting children in situations of armed conflict

117. We reaffirm our commitment to promote and protect the rights and welfare of children in armed conflicts. We welcome the significant advances and innovations that have been achieved over the past several

years. We welcome in particular the adoption of Security Council resolution 1612 (2005) of 26 July 2005. We call upon States to consider ratifying the Convention on the Rights of the Child¹ and the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict.² We also call upon States to take effective measures, as appropriate, to prevent the recruitment and use of children in armed conflict, contrary to international law, by armed forces and groups, and to prohibit and criminalize such practices.

118. We therefore call upon all States concerned to take concrete measures to ensure accountability and compliance by those responsible for grave abuses against children. We also reaffirm our commitment to ensure that children in armed conflicts receive timely and effective humanitarian assistance, including education, for their rehabilitation and reintegration into society.

IV. Human rights and the rule of law

119. We recommit ourselves to actively protecting and promoting all human rights, the rule of law and democracy and recognize that they are interlinked and mutually reinforcing and that they belong to the universal and indivisible core values and principles of the United Nations, and call upon all parts of the United Nations to promote human rights and fundamental freedoms in accordance with their mandates.

120. We reaffirm the solemn commitment of our States to fulfil their obligations to promote universal respect for and the observance and protection of all human rights and fundamental freedoms for all in accordance with the Charter, the Universal Declaration of Human Rights³⁸ and other instruments relating to human rights and international law. The universal nature of these rights and freedoms is beyond question.

Human rights

121. We reaffirm that all human rights are universal, indivisible, interrelated, interdependent and mutually reinforcing and that all human rights must be treated in a fair and equal manner, on the same footing and with the same emphasis. While the significance of national and regional particularities and various historical, cultural and religious backgrounds must be borne in mind, all States, regardless of their political, economic and cultural systems, have the duty to promote and protect all human rights and fundamental freedoms.

122. We emphasize the responsibilities of all States, in conformity with the Charter, to respect human rights and fundamental freedoms for all, without distinction of any kind as to race, colour, sex, language or religion, political or other opinion, national or social origin, property, birth or other status.

123. We resolve further to strengthen the United Nations human rights machinery with the aim of ensuring effective enjoyment by all of all human rights and civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development.

124. We resolve to strengthen the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, taking note of the High Commissioner's plan of action, to enable it to effectively carry out its mandate to respond to the broad range of human rights challenges facing the international community, particularly in the areas of technical assistance and capacity-building, through the doubling of its regular budget resources over the next five years with a view to progressively setting a balance between regular budget and voluntary contributions to its resources, keeping in mind other priority programmes for developing countries and the recruitment of highly competent staff on a broad geographical basis and with gender balance, under the regular budget, and we support its closer cooperation with all relevant United Nations bodies, including the General Assembly, the Economic and Social Council and the Security Council.

125. We resolve to improve the effectiveness of the human rights treaty bodies, including through more timely reporting, improved and streamlined reporting procedures and technical assistance to States to enhance their reporting capacities and further enhance the implementation of their recommendations.

126. We resolve to integrate the promotion and protection of human rights into national policies and to support the further mainstreaming of human rights throughout the United Nations system, as well as closer cooperation between the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights and all relevant United Nations bodies.

127. We reaffirm our commitment to continue making progress in the advancement of the human rights of the world's indigenous peoples at the local, national, regional and international levels, including through consultation and collaboration with them, and to present for adoption a final draft United Nations declaration on the rights of indigenous peoples as soon as possible.

---

¹ United Nations, *Treaty Series*, vol. 1577, No. 27531.

² Resolution 54/263, annex I. ³⁸ Resolution 217 A (III).

128. We recognize the need to pay special attention to the human rights of women and children and undertake to advance them in every possible way, including by bringing gender and child-protection perspectives into the human rights agenda.

129. We recognize the need for persons with disabilities to be guaranteed full enjoyment of their rights without discrimination. We also affirm the need to finalize a comprehensive draft convention on the rights of persons with disabilities.

130. We note that the promotion and protection of the rights of persons belonging to national or ethnic, religious and linguistic minorities contribute to political and social stability and peace and enrich the cultural diversity and heritage of society.

131. We support the promotion of human rights education and learning at all levels, including through the implementation of the World Programme for Human Rights Education, as appropriate, and encourage all States to develop initiatives in this regard.

Internally displaced persons

132. We recognize the Guiding Principles on Internal Displacement¹ as an important international framework for the protection of internally displaced persons and resolve to take effective measures to increase the protection of internally displaced persons.

Refugee protection and assistance

133. We commit ourselves to safeguarding the principle of refugee protection and to upholding our responsibility in resolving the plight of refugees, including through the support of efforts aimed at addressing the causes of refugee movement, bringing about the safe and sustainable return of those populations, finding durable solutions for refugees in protracted situations and preventing refugee movement from becoming a source of tension among States. We reaffirm the principle of solidarity and burden-sharing and resolve to support nations in assisting refugee populations and their host communities.

Rule of law

134. Recognizing the need for universal adherence to and implementation of the rule of law at both the national and international levels, we:

(a) Reaffirm our commitment to the purposes and principles of the Charter and international law and to an international order based on the rule of law and international law, which is essential for peaceful coexistence and cooperation among States;

(b) Support the annual treaty event;

(c) Encourage States that have not yet done so to consider becoming parties to all treaties that relate to the protection of civilians;

(d) Call upon States to continue their efforts to eradicate policies and practices that discriminate against women and to adopt laws and promote practices that protect the rights of women and promote gender equality;

(e) Support the idea of establishing a rule of law assistance unit within the Secretariat, in accordance with existing relevant procedures, subject to a report by the Secretary-General to the General Assembly, so as to strengthen United Nations activities to promote the rule of law, including through technical assistance and capacity-building;

(f) Recognize the important role of the International Court of Justice, the principal judicial organ of the United Nations, in adjudicating disputes among States and the value of its work, call upon States that have not yet done so to consider accepting the jurisdiction of the Court in accordance with its Statute and consider means of strengthening the Court's work, including by supporting the Secretary-General's Trust Fund to Assist States in the Settlement of Disputes through the International Court of Justice on a voluntary basis.

Democracy

135. We reaffirm that democracy is a universal value based on the freely expressed will of people to determine their own political, economic, social and cultural systems and their full participation in all aspects of their lives. We also reaffirm that while democracies share common features, there is no single model of democracy, that it does not belong to any country or region, and reaffirm the necessity of due respect for sovereignty and the right of self-determination. We stress that democracy, development and respect for all human rights and fundamental freedoms are interdependent and mutually reinforcing.

136. We renew our commitment to support democracy by strengthening countries' capacity to implement the principles and practices of democracy and resolve to strengthen the capacity of the United Nations to

---

¹ E/CN.4/1998/53/Add.2, annex.

assist Member States upon their request. We welcome the establishment of a Democracy Fund at the United Nations. We note that the advisory board to be established should reflect diverse geographical representation. We invite the Secretary-General to help to ensure that practical arrangements for the Democracy Fund take proper account of existing United Nations activity in this field.

137. We invite interested Member States to give serious consideration to contributing to the Fund.

Responsibility to protect populations from genocide, war crimes, ethnic cleansing and crimes against humanity

138. Each individual State has the responsibility to protect its populations from genocide, war crimes, ethnic cleansing and crimes against humanity. This responsibility entails the prevention of such crimes, including their incitement, through appropriate and necessary means. We accept that responsibility and will act in accordance with it. The international community should, as appropriate, encourage and help States to exercise this responsibility and support the United Nations in establishing an early warning capability.

139. The international community, through the United Nations, also has the responsibility to use appropriate diplomatic, humanitarian and other peaceful means, in accordance with Chapters VI and VIII of the Charter, to help to protect populations from genocide, war crimes, ethnic cleansing and crimes against humanity. In this context, we are prepared to take collective action, in a timely and decisive manner, through the Security Council, in accordance with the Charter, including Chapter VII, on a case-by-case basis and in cooperation with relevant regional organizations as appropriate, should peaceful means be inadequate and national authorities are manifestly failing to protect their populations from genocide, war crimes, ethnic cleansing and crimes against humanity. We stress the need for the General Assembly to continue consideration of the responsibility to protect populations from genocide, war crimes, ethnic cleansing and crimes against humanity and its implications, bearing in mind the principles of the Charter and international law. We also intend to commit ourselves, as necessary and appropriate, to helping States build capacity to protect their populations from genocide, war crimes, ethnic cleansing and crimes against humanity and to assisting those which are under stress before crises and conflicts break out.

140. We fully support the mission of the Special Adviser of the Secretary-General on the Prevention of Genocide.

Children's rights

141. We express dismay at the increasing number of children involved in and affected by armed conflict, as well as all other forms of violence, including domestic violence, sexual abuse and exploitation and trafficking. We support cooperation policies aimed at strengthening national capacities to improve the situation of those children and to assist in their rehabilitation and reintegration into society.

142. We commit ourselves to respecting and ensuring the rights of each child without discrimination of any kind, irrespective of the race, colour, sex, language, religion, political or other opinion, national, ethnic or social origin, property, disability, birth or other status of the child or his or her parent(s) or legal guardian(s). We call upon States to consider as a priority becoming a party to the Convention on the Rights of the Child.³⁶

Human security

143. We stress the right of people to live in freedom and dignity, free from poverty and despair. We recognize that all individuals, in particular vulnerable people, are entitled to freedom from fear and freedom from want, with an equal opportunity to enjoy all their rights and fully develop their human potential. To this end, we commit ourselves to discussing and defining the notion of human security in the General Assembly.

Culture of peace and initiatives on dialogue among cultures, civilizations and religions

144. We reaffirm the Declaration and Programme of Action on a Culture of Peace¹ as well as the Global Agenda for Dialogue among Civilizations and its Programme of Action⁴¹ adopted by the General Assembly and the value of different initiatives on dialogue among cultures and civilizations, including the dialogue on interfaith cooperation. We commit ourselves to taking action to promote a culture of peace and dialogue at the local, national, regional and international levels and request the Secretary-General to explore enhancing implementation mechanisms and to follow up on those initiatives. In this regard, we also welcome the Alliance of Civilizations initiative announced by the Secretary-General on 14 July 2005.

145. We underline that sports can foster peace and development and can contribute to an atmosphere of tolerance and understanding, and we encourage discussions in the General Assembly for proposals leading to a plan of action on sport and development.

---

¹ Resolutions 53/243 A and B. ⁴¹ See resolution 56/6.

V. Strengthening the United Nations

146. We reaffirm our commitment to strengthen the United Nations with a view to enhancing its authority and efficiency, as well as its capacity to address effectively, and in accordance with the purposes and principles of the Charter, the full range of challenges of our time. We are determined to reinvigorate the intergovernmental organs of the United Nations and to adapt them to the needs of the twenty-first century.

147. We stress that, in order to efficiently perform their respective mandates as provided under the Charter, United Nations bodies should develop good cooperation and coordination in the common endeavour of building a more effective United Nations.

148. We emphasize the need to provide the United Nations with adequate and timely resources with a view to enabling it to carry out its mandates. A reformed United Nations must be responsive to the entire membership, faithful to its founding principles and adapted to carrying out its mandate.

General Assembly

149. We reaffirm the central position of the General Assembly as the chief deliberative, policymaking and representative organ of the United Nations, as well as the role of the Assembly in the process of standard-setting and the codification of international law.

150. We welcome the measures adopted by the General Assembly with a view to strengthening its role and authority and the role and leadership of the President of the Assembly and, to that end, we call for their full and speedy implementation.

151. We call for strengthening the relationship between the General Assembly and the other principal organs to ensure better coordination on topical issues that require coordinated action by the United Nations, in accordance with their respective mandates.

Security Council

152. We reaffirm that Member States have conferred on the Security Council primary responsibility for the maintenance of international peace and security, acting on their behalf, as provided for by the Charter.

153. We support early reform of the Security Council – an essential element of our overall effort to reform the United Nations – in order to make it more broadly representative, efficient and transparent and thus to further enhance its effectiveness and the legitimacy and implementation of its decisions. We commit ourselves to continuing our efforts to achieve a decision to this end and request the General Assembly to review progress on the reform set out above by the end of 2005.

154. We recommend that the Security Council continue to adapt its working methods so as to increase the involvement of States not members of the Council in its work, as appropriate, enhance its accountability to the membership and increase the transparency of its work.

Economic and Social Council

155. We reaffirm the role that the Charter and the General Assembly have vested in the Economic and Social Council and recognize the need for a more effective Economic and Social Council as a principal body for coordination, policy review, policy dialogue and recommendations on issues of economic and social development, as well as for implementation of the international development goals agreed at the major United Nations conferences and summits, including the Millennium Development Goals. To achieve these objectives, the Council should:

(a) Promote global dialogue and partnership on global policies and trends in the economic, social, environmental and humanitarian fields. For this purpose, the Council should serve as a quality platform for high-level engagement among Member States and with the international financial institutions, the private sector and civil society on emerging global trends, policies and action and develop its ability to respond better and more rapidly to developments in the international economic, environmental and social fields;

(b) Hold a biennial high-level Development Cooperation Forum to review trends in international development cooperation, including strategies, policies and financing, promote greater coherence among the development activities of different development partners and strengthen the links between the normative and operational work of the United Nations;

(c) Ensure follow-up of the outcomes of the major United Nations conferences and summits, including the internationally agreed development goals, and hold annual ministerial-level substantive reviews to assess progress, drawing on its functional and regional commissions and other international institutions, in accordance with their respective mandates;

(d) Support and complement international efforts aimed at addressing humanitarian emergencies, including natural disasters, in order to promote an improved, coordinated response from the United Nations;

(e) Play a major role in the overall coordination of funds, programmes and agencies, ensuring coherence among them and avoiding duplication of mandates and activities.

156. We stress that in order to fully perform the above functions, the organization of work, the agenda and the current methods of work of the Economic and Social Council should be adapted.

Human Rights Council

157. Pursuant to our commitment to further strengthen the United Nations human rights machinery, we resolve to create a Human Rights Council.

158. The Council will be responsible for promoting universal respect for the protection of all human rights and fundamental freedoms for all, without distinction of any kind and in a fair and equal manner.

159. The Council should address situations of violations of human rights, including gross and systematic violations, and make recommendations thereon. It should also promote effective coordination and the mainstreaming of human rights within the United Nations system.

160. We request the President of the General Assembly to conduct open, transparent and inclusive negotiations, to be completed as soon as possible during the sixtieth session, with the aim of establishing the mandate, modalities, functions, size, composition, membership, working methods and procedures of the Council.

Secretariat and management reform

161. We recognize that in order to effectively comply with the principles and objectives of the Charter, we need an efficient, effective and accountable Secretariat. Its staff shall act in accordance with Article 100 of the Charter, in a culture of organizational accountability, transparency and integrity. Consequently we:

(a) Recognize the ongoing reform measures carried out by the Secretary-General to strengthen accountability and oversight, improve management performance and transparency and reinforce ethical conduct, and invite him to report to the General Assembly on the progress made in their implementation;

(b) Emphasize the importance of establishing effective and efficient mechanisms for responsibility and accountability of the Secretariat;

(c) Urge the Secretary-General to ensure that the highest standards of efficiency, competence, and integrity shall be the paramount consideration in the employment of the staff, with due regard to the principle of equitable geographical distribution, in accordance with Article 101 of the Charter;

(d) Welcome the Secretary-General's efforts to ensure ethical conduct, more extensive financial disclosure for United Nations officials and enhanced protection for those who reveal wrongdoing within the Organization. We urge the Secretary-General to scrupulously apply the existing standards of conduct and develop a system-wide code of ethics for all United Nations personnel. In this regard, we request the Secretary-General to submit details on an ethics office with independent status, which he intends to create, to the General Assembly at its sixtieth session;

(e) Pledge to provide the United Nations with adequate resources, on a timely basis, to enable the Organization to implement its mandates and achieve its objectives, having regard to the priorities agreed by the General Assembly and the need to respect budget discipline. We stress that all Member States should meet their obligations with regard to the expenses of the Organization;

(f) Strongly urge the Secretary-General to make the best and most efficient use of resources in accordance with clear rules and procedures agreed by the General Assembly, in the interest of all Member States, by adopting the best management practices, including effective use of information and communication technologies, with a view to increasing efficiency and enhancing organizational capacity, concentrating on those tasks that reflect the agreed priorities of the Organization.

162. We reaffirm the role of the Secretary-General as the chief administrative officer of the Organization, in accordance with Article 97 of the Charter. We request the Secretary-General to make proposals to the General Assembly for its consideration on the conditions and measures necessary for him to carry out his managerial responsibilities effectively.

163. We commend the Secretary-General's previous and ongoing efforts to enhance the effective management of the United Nations and his commitment to update the Organization. Bearing in mind our responsibility as Member States, we emphasize the need to decide on additional reforms in order to make more efficient use of the financial and human resources available to the Organization and thus better comply with its principles, objectives and mandates. We call on the Secretary-General to submit proposals for implementing management reforms to the General Assembly for consideration and decision in the first quarter of 2006, which will include the following elements:

(a) We will ensure that the United Nations budgetary, financial and human resource policies, regulations and rules respond to the current needs of the Organization and enable the efficient and effective conduct

of its work, and request the Secretary-General to provide an assessment and recommendations to the General Assembly for decision during the first quarter of 2006. The assessment and recommendations of the Secretary-General should take account of the measures already under way for the reform of human resources management and the budget process;

(b) We resolve to strengthen and update the programme of work of the United Nations so that it responds to the contemporary requirements of Member States. To this end, the General Assembly and other relevant organs will review all mandates older than five years originating from resolutions of the General Assembly and other organs, which would be complementary to the existing periodic reviews of activities. The General Assembly and the other organs should complete and take the necessary decisions arising from this review during 2006. We request the Secretary-General to facilitate this review with analysis and recommendations, including on the opportunities for programmatic shifts that could be considered for early General Assembly consideration;

(c) A detailed proposal on the framework for a one-time staff buyout to improve personnel structure and quality, including an indication of costs involved and mechanisms to ensure that it achieves its intended purpose.

164. We recognize the urgent need to substantially improve the United Nations oversight and management processes. We emphasize the importance of ensuring the operational independence of the Office of Internal Oversight Services. Therefore:

(a) The expertise, capacity and resources of the Office of Internal Oversight Services in respect of audit and investigations will be significantly strengthened as a matter of urgency;

(b) We request the Secretary-General to submit an independent external evaluation of the auditing and oversight system of the United Nations, including the specialized agencies, including the roles and responsibilities of management, with due regard to the nature of the auditing and oversight bodies in question. This evaluation will take place within the context of the comprehensive review of the governance arrangements. We ask the General Assembly to adopt measures during its sixtieth session at the earliest possible stage, based on the consideration of recommendations of the evaluation and those made by the Secretary-General;

(c) We recognize that additional measures are needed to enhance the independence of the oversight structures. We therefore request the Secretary-General to submit detailed proposals to the General Assembly at its sixtieth session for its early consideration on the creation of an independent oversight advisory committee, including its mandate, composition, selection process and qualification of experts;

(d) We authorize the Office of Internal Oversight Services to examine the feasibility of expanding its services to provide internal oversight to United Nations agencies that request such services in such a way as to ensure that the provision of internal oversight services to the Secretariat will not be compromised.

165. We insist on the highest standards of behaviour from all United Nations personnel and support the considerable efforts under way with respect to the implementation of the Secretary-General's policy of zero tolerance regarding sexual exploitation and abuse by United Nations personnel, both at Headquarters and in the field. We encourage the Secretary-General to submit proposals to the General Assembly leading to a comprehensive approach to victims' assistance by 31 December 2005.

166. We encourage the Secretary-General and all decision-making bodies to take further steps in mainstreaming a gender perspective in the policies and decisions of the Organization.

167. We strongly condemn all attacks against the safety and security of personnel engaged in United Nations activities. We call upon States to consider becoming parties to the Convention on the Safety of United Nations and Associated Personnel¹ and stress the need to conclude negotiations on a protocol expanding the scope of legal protection during the sixtieth session of the General Assembly.

System-wide coherence

168. We recognize that the United Nations brings together a unique wealth of expertise and resources on global issues. We commend the extensive experience and expertise of the various development-related organizations, agencies, funds and programmes of the United Nations system in their diverse and complementary fields of activity and their important contributions to the achievement of the Millennium Development Goals and the other development objectives established by various United Nations conferences.

169. We support stronger system-wide coherence by implementing the following measures:

Policy

- Strengthening linkages between the normative work of the United Nations system and its operational activities

---

¹ United Nations, *Treaty Series*, vol. 2051, No. 35457.

- Coordinating our representation on the governing boards of the various development and humanitarian agencies so as to ensure that they pursue a coherent policy in assigning mandates and allocating resources throughout the system
- Ensuring that the main horizontal policy themes, such as sustainable development, human rights and gender, are taken into account in decisionmaking throughout the United Nations

Operational activities

- Implementing current reforms aimed at a more effective, efficient, coherent, coordinated and better-performing United Nations country presence with a strengthened role for the senior resident official, whether special representative, resident coordinator or humanitarian coordinator, including appropriate authority, resources and accountability, and a common management, programming and monitoring framework
- Inviting the Secretary-General to launch work to further strengthen the management and coordination of United Nations operational activities so that they can make an even more effective contribution to the achievement of the internationally agreed development goals, including the Millennium Development Goals, including proposals for consideration by Member States for more tightly managed entities in the fields of development, humanitarian assistance and the environment

Humanitarian assistance

- Upholding and respecting the humanitarian principles of humanity, neutrality, impartiality and independence and ensuring that humanitarian actors have safe and unhindered access to populations in need in conformity with the relevant provisions of international law and national laws
- Supporting the efforts of countries, in particular developing countries, to strengthen their capacities at all levels in order to prepare for and respond rapidly to natural disasters and mitigate their impact
- Strengthening the effectiveness of the United Nations humanitarian response, inter alia, by improving the timeliness and predictability of humanitarian funding, in part by improving the Central Emergency Revolving Fund
- Further developing and improving, as required, mechanisms for the use of emergency standby capacities, under the auspices of the United Nations, for a timely response to humanitarian emergencies

Environmental activities

- Recognizing the need for more efficient environmental activities in the United Nations system, with enhanced coordination, improved policy advice and guidance, strengthened scientific knowledge, assessment and cooperation, better treaty compliance, while respecting the legal autonomy of the treaties, and better integration of environmental activities in the broader sustainable development framework at the operational level, including through capacitybuilding, we agree to explore the possibility of a more coherent institutional framework to address this need, including a more integrated structure, building on existing institutions and internationally agreed instruments, as well as the treaty bodies and the specialized agencies

Regional organizations

170. We support a stronger relationship between the United Nations and regional and subregional organizations, pursuant to Chapter VIII of the Charter, and therefore resolve:

- (a) To expand consultation and cooperation between the United Nations and regional and subregional organizations through formalized agreements between the respective secretariats and, as appropriate, involvement of regional organizations in the work of the Security Council;
- (b) To ensure that regional organizations that have a capacity for the prevention of armed conflict or peacekeeping consider the option of placing such capacity in the framework of the United Nations Standby Arrangements System;
- (c) To strengthen cooperation in the economic, social and cultural fields.

Cooperation between the United Nations and parliaments

171. We call for strengthened cooperation between the United Nations and national and regional parliaments, in particular through the Inter-Parliamentary Union, with a view to furthering all aspects of the Millennium Declaration in all fields of the work of the United Nations and ensuring the effective implementation of United Nations reform.

Participation of local authorities, the private sector and civil society, including non-governmental organizations

172. We welcome the positive contributions of the private sector and civil society, including non-governmental organizations, in the promotion and implementation of development and human rights

programmes and stress the importance of their continued engagement with Governments, the United Nations and other international organizations in these key areas.

173. We welcome the dialogue between those organizations and Member States, as reflected in the first informal interactive hearings of the General Assembly with representatives of non-governmental organizations, civil society and the private sector.

174. We underline the important role of local authorities in contributing to the achievement of the internationally agreed development goals, including the Millennium Development Goals.

175. We encourage responsible business practices, such as those promoted by the Global Compact.

Charter of the United Nations

176. Considering that the Trusteeship Council no longer meets and has no remaining functions, we should delete Chapter XIII of the Charter and references to the Council in Chapter XII.

177. Taking into account General Assembly resolution 50/52 of 11 December 1995 and recalling the related discussions conducted in the General Assembly, bearing in mind the profound cause for the founding of the United Nations and looking to our common future, we resolve to delete references to «enemy States» in Articles 53, 77 and 107 of the Charter.

178. We request the Security Council to consider the composition, mandate and working methods of the Military Staff Committee.

8th plenary meeting 16 September 2005

Крістіна
ПЕТРОНЮК

Богдан
ВЕСЕЛОВСЬКИЙ

ПРАКТИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ РАДИ БЕЗПЕКИ ООН КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВА ВЕТО ТА ЙОГО РОЛЬ У РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЇ ПІДТРИМАННЯ МІЖНАРОДНОГО МИРУ ТА БЕЗПЕКИ

Сферою дослідження даної статті є роль та вплив права вето, насамперед постійних членів Ради Безпеки ООН, на реалізацію функції органу щодо підтримання міжнародного миру та безпеки. Проаналізувавши положення Статуту ООН та Резолюцій Ради Безпеки, автор приходить до висновку, що у своєму нинішньому вигляді органі дійсно виглядає застарілим, оскільки не відповідає геополітичним та економічним реаліям сьогодення. Результатом цього стало дослідження необхідності, а також наявних пропозицій та аргументацій щодо реформування Ради Безпеки ООН з особливою увагою на факт наявності широкомасштабної агресії постійного члена Ради Безпеки в Європі. Автором було встановлено перспективи подолання проблеми права вето в реалізації функції Ради Безпеки ООН щодо підтримки міжнародного миру та безпеки.

Ключові слова: ООН, Рада Безпеки ООН, підтримка міжнародного миру та безпеки, право вето, постійний члени Ради Безпеки, реформування Ради Безпеки ООН.

The scope of the research of this article is the role and influence of the right of veto, primarily of the permanent members of the UN Security Council, on the implementation of the body's function in maintaining international peace and security. Having analyzed the provisions of the UN Charter and Security Council Resolutions, the author comes to the conclusion that in its current form the body really looks outdated, as it does not correspond to the geopolitical and economic realities of today. The result of this was a study of the need, as well as existing proposals and arguments for reforming the UN Security Council, with special attention to the fact of the presence of large-scale aggression by a permanent member of the Security Council in Europe. The author established the prospects for overcoming the problem of the right of veto in the implementation of the function of the UN Security Council in support of international peace and security.

Keywords: UN, UN Security Council, maintaining international peace and security, right of veto, permanent members of the Security Council, reforming the UN Security Council.

У 1945 році, коли в Сан-Франциско був підписаний Статут Організації Об'єднаних Націй, Рада Безпеки була створена як важливий орган, головним завданням якого було забезпечення міжнародного миру та безпеки (стаття 24 Статуту ООН) відповідно до основної мети, покладеної на ООН

УДК 341

doi.org/10.36952/uail.2023.2.107-114

Крістіна ПЕТРОНЮК

магістр міжнародного права, молодший науковий співробітник
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Київського
національного університету імені Тараса Шевченка

Богдан ВЕСЕЛОВСЬКИЙ

доктор філософії (міжнародне право), керівник Експертної групи з
євроінтеграції та координації політик Директорату стратегічного
планування та європейської інтеграції Міністерства юстиції України

© К. Петронюк,
Б. Веселовський

(Стаття 1 Статуту). «Великій п'ятірці», тобто Китаю (КНР з 1971 р.), Сполученим Штатам Америки, Франції, Великобританії та СРСР (росія з 1990 р.) надано винятковий привілей: ці п'ять країн мають постійне місце в Раді Безпеці і можуть накласти вето на будь-яке рішення, що стосується непроцедурних питань (стаття 27, пункт 3). Цей подвійний привілей був предметом суперечок з перших років функціонування ООН і навіть під час розробки Статуту з боку деяких малих держав, таких як Бельгія. Ця суперечка зберігається досі, і в період холодної війни проблема постійно порушувалась юристами-міжнародниками та дипломатами країн «третього світу». Але в той же час становище постійних членів розглядалося як адекватний засіб для забезпечення свого роду рівноваги в біполярному світі, де домінує ядерна загроза, так званого делікатного балансу терору¹.

Право вето є важливою складовою міжнародної системи безпеки, оскільки воно надає можливість державам-членам Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй блокувати будь-яке рішення, у разі якщо вони вважають його неприйнятним для себе. Оскільки Рада Безпеки є головним органом ООН, який відповідає за збереження міжнародного миру та безпеки, право вето має велике значення для забезпечення ефективної роботи цього органу. Вето розумілося як аналог обов'язковості резолюцій Ради Безпеки, а також як застосування механізму стримувань і противаг в ООН. Таким чином, це дозволило подолати дві слабкі сторони Ліги Націй, а саме відсутність однієї зі світових держав і вимогу одностайності для прийняття рішень організації. Наприкінці війни, хоч і не без суперечок, держави, присутні в Сан-Франциско, врешті-решт погодилися з тим, що великі держави повинні відігравати головну роль у підтримці міжнародного миру і безпеки.

З одного боку, право вето надає державам-членам Ради Безпеки можливість захисту своїх національних інтересів та недопущення прийняття рішень, які їм не вигідні. Однак з іншого боку, це може приводити до блокування рішень, які є необхідними для забезпечення міжнародної безпеки та здійснення заходів щодо запобігання конфліктів та миротворчої діяльності.

Незважаючи на очевидну цінність ООН для світу, критики і більшість незгодних з сучасною роллю ООН (зокрема, Ради Безпеки ООН) не бракує. Багато хто вважає, що Рада Безпеки ООН є неефективною та недієвою у виконанні свого мандату. Ця критика спрямована головним чином на право вето постійних членів, яке звинувачують у тому, що воно є анахронізмом і перешкоджає виконанню мандату з підтримання міжнародного миру і безпеки, оскільки, згідно з критикою, використання права вето постійними членами Ради Безпеки в сучасну епоху не відображає намірів розробників Статуту ООН. Постійних членів Ради Безпеки ООН звинувачують у поблажливому використанні права вето з метою забезпечення власних національних інтересів та інтересів своїх союзників на шкоду інтересам держав-членів ООН та мандату Ради Безпеки. Існує кілька резонансних випадків застосування права вето, таких як проект резолюції Ради Безпеки 1441, який мав на меті відновити порядок і мир в Іраку, де за часів режиму Хусейна неодноразово порушувалися принципи міжнародного права. Франція і росія скористалися правом вето, і проект резолюції був провалений.

Б. Кіа зазначає, що причиною застосування вето в цьому випадку був захист фінансових інтересів, які росія і Франція мали в цьому регіоні. Інший подібний випадок можна знайти в проблемі М'янми, де члени Ради Безпеки ООН запропонували резолюцію, що прагнула покласти край заворушенням в М'янмі, однак на цю резолюцію було накладено вето Китаєм і росією. Б. Кіа вважає, що Китай наклав вето на резолюцію через те, що М'янма була його сусідом, і Китай побоювався супутньої шкоди, якої він може зазнати через примусові заходи, вжиті Радою Безпеки².

Постійні члени також використовують право вето для того, щоб змусити інші держави підтримати або виступити проти резолюції, щоб забезпечити інтереси постійного члена, який погрожує. До прикладу, Сполучені Штати Америки успішно тиснуть на ООН, щоб не розгортати американські війська, які мали служити миротворцями ООН, погрожуючи застосуванням права вето на всі миротворчі операції, які мали відбутися, якщо члени Ради Безпеки ООН не прислухаються до занепокоєння Сполучених Штатів.

Тому роль права вето можна краще зрозуміти, якщо усвідомити, що постійні члени Ради Безпеки, будучи світовими ядерними державами, обтяжені постійним зобов'язанням підтримувати міжнародний мир і безпеку. Без постійних членів Ради Безпеки ООН, швидше за все, ООН зазнала б невдачі, оскільки міжнародна організація мала б значно менше примусових повноважень. Тому право вето було взагалі допущено в обмін на постійну участь світових наддержав у справах ООН (в 1945 році, коли існував біполярний світ в міжнародних відносинах, Радянський Союз розглядався як наддержава, про що наразі не можна стверджувати про російську федерацію, яка нібито є його «правонаступником в системі світової колективної безпеки»).

¹ Wohlstetter, A. The Delicate Balance of Terror. Foreign Affairs, vol. 37, no. 2, 1959, pp. 211–234.

² Kia, B; Ojje, P. A & Kidi, Z. D. Veto Power as A Diplomatic Cover for National Interests of Bearing Members In United Nations Security Council: Implications On the Management of Global Peace and Security, International Journal of Advanced Legal Studies and Governance, Vol.123, 2010. URL: <https://cutt.ly/B6ruwJT>

Хоча очевидно, що останнім часом постійні члени Ради Безпеки використовують право вето дещо рідше, порівняно з періодом до закінчення холодної війни, почастишали випадки застосування права вето – прямо чи опосередковано, яке не спрямоване на забезпечення індивідуальних національних інтересів та інтересів союзників. Таким чином, право вето дало п'ятьом постійним членам Ради Безпеки майже необмежену владу в системі ООН, оскільки інші члени Ради Безпеки повинні спочатку розглянути позицію постійних членів навіть з певного профільного питання, коли драфт резолюції є знеособленим, тобто не стосується прямо якоїсь держави і підготувати свої пропозиції таким чином, щоб політично заспокоїти постійних членів Ради Безпеки. Салех Аль Шрайде також виступає з критикою ролі права вето в системі забезпечення міжнародного миру та безпеки: він стверджує, що неефективність Ради Безпеки у виконанні свого мандату можна пояснити не так застосуванням, як загрозою застосування права вето, що більше шкодить а отже, система Організації Об'єднаних Націй за своєю суттю має серйозні недоліки¹.

З огляду на те, що росія перетворилася на терористичну державу і була визнана Генеральною Асамблеєю як агресор, що створив загрозу міжнародному миру і безпеці, перегляд цінності права вето знову вийшов на перший план. Хоча не можна сказати, що корисливе використання права вето постійними членами суперечить логіці розробників Статуту ООН, обставини, які вивели росію – постійного члена Ради Безпеки в одну площину з кривавими та терористичними режимами, не могли бути передбачені розробниками Статуту. Багато пропозицій щодо реформування Ради Безпеки засуджують право вето як анахронічне і зайве в сучасному світі. Агресія проти України є прикладом того, що розробники Статуту ООН не змогли передбачити проблеми XXI століття, оскільки застосування права вето опосередковано призвело до створення загрози міжнародному миру та безпеці. Через 77 років після заснування ООН очевидно, що право вето постійних членів може становити загрозу мандату Ради Безпеки. Можливо, активність Генеральної Асамблеї в питанні про реформу системи ООН є адекватною для того, щоб виправити падіння, в якому зараз перебуває Організація Об'єднаних Націй, однак можливості Генеральної Асамблеї на жаль дуже лімітовані положеннями Статуту 1945 року.

Враховуючи посилення критики щодо бездіяльності Ради Безпеки в питанні війни в Україні, 26 квітня 2022 року, Генеральна Асамблея ООН прийняла консенсусом резолюцію A/RES/76/262², яка закликає Генеральну Асамблею збиратися щоразу, коли в Раді Безпеки накладено вето. Президент Генеральної Асамблеї скликає офіційне засідання для проведення дебатів щодо питання, на яке накладено вето, протягом десяти робочих днів, і, у виняткових випадках, член або члени Ради Безпеки ООН, які наклали вето, матимуть пріоритет у списку доповідачів.

І хоча такий формат не несе ніяких змін для права вето, така зустріч, скликана відповідно до Резолюції 76/262, являє собою великий крок вперед для підзвітності в системі ООН і відкриває нову сторінку щодо балансу сил між головними органами організації.

В свою чергу, розглядаючи питання доцільності реформування Ради Безпеки ООН, варто зазначити, що питання реформи Ради Безпеки було включено до порядку денного Генеральної Асамблеї і регулярно обговорюється з 1969 року в рамках Спеціального комітету зі Статуту ООН і посилення ролі Організації. Але згоди чи консенсусу досі не було досягнуто, хоча було запропоновано багато формул. Основна складність полягала в тому, що будь-яка реформа Ради Безпеки повинна бути прийнята кожним із постійних членів, як це передбачено статтями 108 і 109 Статуту ООН щодо внесення поправок. Але жодна держава із «великої п'ятірки» не хоче відмовлятися від свого привілею.

Лише Китай постійно оголошує, що готовий це зробити, але він стверджує, що використовує своє право вето як прерогативу на користь країн, що розвиваються. СРСР стверджував, що він захищає не лише власні інтереси, а й інтереси соціалістичних держав і соціалістичної спільноти, як це було, наприклад, у випадку Угорщини в 1956 році, потім у Чехословаччині в 1968 році та в Афганістані у 1980 році. Що стосується Франції, Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії та Сполучених Штатів Америки, то вони були рішуче проти будь-якої реформи Ради Безпеки, яка б розширила її склад шляхом додавання нових постійних членів, які мають право вето. Таким чином, існує певний негативний консенсус проти будь-якого розширення Ради Безпеки, хоча кількість держав-членів ООН стала втричі більшою, ніж у 1945 році.

Усі основні аргументи, як політичного, так і юридичного характеру, які висувались й висувуються донині за реформування Ради Безпеки ООН, можна звести до узагальнених наступних тез: по-перше, нинішній склад Ради Безпеки ООН відображає глобальну структуру влади середини ХХ століття

¹ Shraideh, S. The Security Council's Veto in the Balance. *Journal of Law, Policy and Globalization*, 2017. URL: <https://www.iiste.org/Journals/index.php/JLPG/article/view/35584>

² Resolution 76/262. Standing mandate for a General Assembly debate when a veto is cast in the Security Council. URL: <https://www.ila-americanbranch.org/wp-content/uploads/2022/10/General-Assembly-ARES76262.pdf>

і неадекватно представляє різноманітність і складність сучасної міжнародної системи. Такий брак представництва підриває легітимність та ефективність рішень Ради Безпеки, особливо перед обличчям глобальних викликів, таких як зміна клімату, тероризм та пандемія COVID-19, широкомасштабна агресія проти України з боку постійного члена Ради Безпеки в самому центрі Європи, вперше після 1945 року.

По-друге, право вето, яким володіють п'ять постійних членів Ради, створює дисбаланс влади, що може перешкоджати ефективному прийняттю рішень і ставити під загрозу здатність Ради Безпеки виконувати свій мандат. Право вето може бути використане для захисту вузьких національних інтересів, а не для досягнення ширшої мети – підтримання міжнародного миру і безпеки як основної функції Ради Безпеки.

По-третє, нинішні критерії членства в Раді Безпеки не відображають мінливі реалії міжнародної системи, зокрема, появу нових держав і зростання значення регіональних організацій. Відсутність різноманітності, справедливого географічного представлення у складі Ради Безпеки може обмежити перспективи та досвід, які можуть бути використані для вирішення ключових питань.

По-четверте, мандат і процедури Ради Безпеки не встигають за зміною характеру глобальних загроз, особливо тих, що походять від недержавних та транснаціональних акторів.

Нарешті, брак підзвітності та прозорості в Раді підриває її легітимність і довіру міжнародної спільноти. Засідання Ради за зачиненими дверима та конфіденційні процеси прийняття рішень можуть посилювати впевненість в її упередженості та неефективності.

Окресливши усі питання, поставлені Генеральною Асамблеєю для обґрунтування реформування Ради Безпеки, ми зупинимось на найбільш значущих та відомих пропозиціях щодо реформування головного органу для підтримки міжнародного миру та безпеки, проаналізувавши основні зміни, які кожна з них принесла б кожна з них. Необхідно пам'ятати, що згідно зі статтею 108 Статуту ООН, виправлення до цього Статуту набувають чинності для всіх Членів Організації після того, як вони прийняті двома третинами голосів членів Генеральної Асамблеї та ратифіковані, відповідно до їхньої конституційної процедури, двома третинами Членів Організації, включаючи всіх постійних членів Ради Безпеки¹.

Всесвітній саміт 2005 року, що проходив у Нью-Йорку з 14 по 16 вересня, став історичною подією, яка збрала світових лідерів та представників урядів, міжнародних організацій, громадянського суспільства та приватного сектору для обговорення найгостріших глобальних викликів сучасності. Одним з ключових результатів саміту стало прийняття Резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (ООН) 60/1², також відомої як «Підсумковий документ Всесвітнього саміту 2005 року». Цей документ окреслив ряд конкретних і реальних кроків, які країни та міжнародні організації повинні вжити для просування місії ООН щодо сприяння миру, безпеці, розвитку та правам людини. Саме в даній Резолюції утвердилося визнання принципу відповідальності за захист (R2P), який стверджує, що міжнародне співтовариство несе відповідальність за запобігання та реагування на геноцид, воєнні злочини, етнічні чистки та злочини проти людяності, коли держава не може або не бажає цього робити.

Даним документом світова спільнота вкотре підтвердила визнання того, що нині «...ми стикаємося з низкою загроз, які вимагають від світу невідкладних колективних і більш рішучих мір реагування. Ми усвідомлюємо, що живемо у взаємозалежному глобальному світі, що сучасні загрози не визнають національних кордонів та взаємопов'язані та що ними необхідно займатися на глобальному, регіональному та національному рівнях відповідно до Статуту та норм міжнародного права...».

В свою чергу важливо відмітити, що однією із сфер вирішення проблем, окрім питання миру та колективної безпеки, постало питання укріплення Організації Об'єднаних Націй. В Резолюції 60/1 вкотре проголошується покладена на Раду Безпеки головна відповідальність за підтримку міжнародного миру та безпеки. Так, в даній Резолюції утвердилась позиція на підтримку якнайшвидшого проведення реформи Ради Безпеки як невід'ємний елемент спільних зусиль з реформування Організації Об'єднаних Націй, щоб зробити Раду більш представницькою, більш дієвою і більш транспарентною і тим самим ще більше підвищити її ефективність та забезпечити підвищену легітимність та виконання її рішень. Резолюцією було надано рекомендацію Раді Безпеки і надалі коригувати методи своєї роботи, щоб ширше залучати держави, які не є членами Ради, до її роботи, підвищити її підзвітність перед усіма членами та зробити її роботу більш транспарентною.

¹ Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>

² Resolution 60/1 2005 World Summit Outcome. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf

Під час Всесвітнього саміту 2005 року, тодішній Генеральний секретар ООН Кофі Аннан представив дві моделі (Модель А і Модель Б)¹, які пропонували дві альтернативні реформи Ради Безпеки. Ці моделі інтенсивно обговорювалися в той час, але так і не були реалізовані.

Модель А пропонує розширення Ради Безпеки до 24 членів шляхом додавання шести нових постійних членів без права вето та 13 нових непостійних членів з дворічним терміном повноважень. Група експертів визначила чотири регіональні зони, які відрізняються від регіональних груп, про які зазвичай говорять: Африка, Азія та Тихоокеанський регіон, Європа та Америка. З шести нових постійних місць одне дістанеться Європі, два – Азійсько-Тихоокеанському регіону, одне – Америці і два – Африці. З 13 нових непостійних місць чотири будуть надані Африці, три – Азійсько-Тихоокеанському регіону, два – Європі та чотири – Америці. Хоча ця реформа гарантує, що кожна регіональна група буде представлена в Раді Безпеки шістьма членами, африканська група залишиться без права вето.

Ця модель була охарактеризована як спроба справедливого географічного представництва, оскільки Генеральний секретар ООН Аннан надав однакову кількість місць для кожної регіональної зони. Однак, оскільки не існує визначених параметрів того, що означає «справедливий», не зрозуміло, чи може такий розподіл бути найсправедливішим з усіх можливих. Зрозуміло лише, що він не переконав усіх членів Ради Безпеки. Дослідник з Сіднея, науковий співробітник Секретаріату ООН Пітер Надін пояснює слабкість цієї пропозиції тим, що «вона не враховує кількість населення в кожній зоні або загальний валовий внутрішній продукт економік, які охоплювала кожна зона. Аннан просто надав однакову кількість місць кожній групі. Занепокоєння також викликає той факт, що африканська група залишилася єдиною групою без права вето»²; п'ятірка постійних членів не захотіла ділитися своїм правом вето з новими постійними членами. Основна проблема полягає в тому, що замість того, щоб запропонувати рішення, яке б зблизило обидві точки зору, модель А просто залишила нові постійні місця без права вето.

Модель Б зосереджена на створенні більш ефективної формули членства, ніж модель А. Ця модель не додає більше постійних місць; натомість, вона рекомендує створити нову категорію членства, що складається з восьми непостійних місць з можливістю поновлення і одного непостійного місця без права поновлення. Перші вісім місць будуть займати обрані держави протягом чотирьох років і можуть бути поновлені ще на один термін, а останнє місце буде займати обрана держава протягом двох років, яке при цьому не підлягатиме поновленню.

Основні відмінності від моделі А полягають у двох аспектах. По-перше, модель Б не змінює постійний склад Ради Безпеки. По-друге, вона створює нову категорію, що складається з восьми чотирьохрічних місць з можливістю поновлення, які будуть розподілені порівну між чотирма регіональними групами, тобто по два місця на кожну. Нарешті, завдяки створенню нового дворічного місця без права поновлення, такий розподіл дозволить надати чотири місця Африці, три місця Америці, три місця Азії і одне місце Європі.

Модель Б, порівняно з моделлю А, приділяє більше уваги питанням справедливого представництва та права вето. Вона явно намагається вирішити проблему вето шляхом створення нових непостійних місць з можливістю поновлення. Це спосіб надати зростаючим державам у кожному регіоні можливість бути більш залученими до процесу прийняття рішень у Раді Безпеки, не ставлячи їх на один рівень з п'ятьма постійними членами. Таким чином, Аннан хотів заручитися підтримкою Постійної п'ятірки. Тим не менш, це не є вирішенням основної проблеми, а саме, що Африка залишається, навіть за цієї моделі, єдиним регіоном без права вето.

Аргументуючи, що нинішній склад постійної п'ятірки не відображає сучасну динаміку сили в міжнародній системі, країни G4 – Німеччина, Японія, Індія та Бразилія – запропонували нову реформу Ради Безпеки, в результаті якої вони стануть новими постійними членами, у відповідь на пропозиції Кофі Аннана. Вони вважали, що Рада Безпеки, як найпотужніший орган ООН, має відображати актуальність міжнародних акторів. Японія та Німеччина є одними з найбільших фінансових донорів ООН, в той час як Бразилія є державою з п'ятою найбільшою територією, а Індія має друге найбільше населення у світі (наразі деякі джерела вже підтверджують першість, обігнавши за кількістю Китайську Народну Республіку). Набуваючи постійного членства в Раді Безпеки, ці держави вважають, що це виправить недостатнє представництво та легітимність цього органу. Відповідно до Резолюції A/59/L.64 від 6 липня 2005 (Security Council reform)³, яку вони та їх партнери внесли до Генеральної

¹ U. N. Secretary-General, In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights. U. N. Doc. A/59/2005. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/A.59.2005.Add.3.pdf>

² Nadin P., Vision 2020: A Discussion of UN Security Council Reform. URL: <https://ourworld.unu.edu/en/vision-2020-a-discussion-of-un-security-council-reform>

³ UN Resolution A/59/L.64, 6 July 2005. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/552665>

Асамблеї ООН, передбачалось, створення шести нових постійних місць, розподілених наступним чином: чотири для країн G4, по одному для кожного члена, і два для Африки, але без чіткого означення, які це мають бути країни. Ця пропозиція також передбачала створення ще чотирьох нових непостійних місць, які не підлягають поновленню, по одному для Азії, Африки, Латинської Америки та Східної Європи, відповідно. Таким чином, загалом Рада Безпеки розширювалась до 24 членів.

Однак, незважаючи на те, що збільшення кількості місць і перерозподіл існуючих місць є двома питаннями, які Генеральна Асамблея ООН виділяє як найважливіші, справжнім питанням, яке турбує постійну п'ятірку Ради Безпеки, є право вето. Перш за все, Сполучені Штати Америки, Китай і Росія не бажають ділитися правом вето з будь-якими новими постійними членами. Сполучені Штати підтримали б пропозицію країн G4, оскільки це гарантувало б підтримку ще двох союзників у Раді Безпеки – Японії та Німеччини – але лише за умови, що ці держави займуть свої постійні місця без права вето. Сполучене Королівство займає дуже схожу позицію щодо реалізації пропозиції G4, оскільки воно більш відкрите до поміркованого розширення кількості непостійних місць у Раді Безпеки.

Насамкінець, жодна з цих пропозицій, принаймні в тому вигляді, в якому вони були представлені в 2005 році і з урахуванням дискусій, які точились до 2020 року, в тому вигляді, в якому вони зараз структуровані, не має реальної можливості пройти процес голосування. Необхідна альтернативна пропозиція, яка з більшою ймовірністю отримає схвалення більшості членів Генеральної Асамблеї і, що більш важливо, підтримку Постійної п'ятірки. Однак наразі шанси на певне реформування ООН з'явилися найбільші – через повномасштабне вторгнення Росії до України, країни-члени ООН серйозно почали обдумувати питання законності зайняття місця СРСР російською федерацією без змін до Статуту ООН.

Нездатність Ради Безпеки переосмислити себе перед обличчям мінливого світу призвела до втрати легітимності, яка, хоча й одностайно визнана світом, але залишається незрозумілою. У 1963 році відбулася єдина реформа складу Ради Безпеки у відповідь на збільшення кількості членів ООН з 51 у 1945 році до 113 у тому році, що призвело до консервації її функціонування. Рішенням було збільшити кількість непостійних членів із шести до десяти. Організація Об'єднаних Націй, яка цього року збирається відсвяткувати своє 78-річчя, не знала жодної іншої реформи, окрім цієї, оскільки на даний момент вона налічує 193 члени.

Висновки.

Вже багато років точиться дискусія щодо права вето в Раді Безпеки ООН, серед тих, хто вважає це необхідністю, що забезпечує ефективне виконання резолюцій Ради Безпеки, і тими, хто вважає це як застарілий і небажаний важіль, який довів у багатьох випадках його неправильне використання та паралізуючий ефект системи підтримання міжнародного миру та безпеки. Незалежно від готовності та зрілості поточної міжнародної політичної атмосфери для її реформування, реальність поточної міжнародної ситуації вимагає від усіх зацікавлених сторін у міжнародному суспільстві перегляду актуального стану речей та виняткової політичної волі. Рада Безпеки повинна виконувати свій обов'язок захищати, що відповідає заявленій меті охорони міжнародного миру та безпеки. Розробка норми або зобов'язання щодо обмеження використання права вето може значно сприяти посиленню ролі Ради та краще виконувати її обов'язки. Незважаючи на те, що таке обмеження у застосуванні права вето в певних випадках не буде накладено юридично обов'язковими нормами, регламентованими Статутом, через чутливість і складність фактичної реформи в цьому питанні, застосування такої норми призведе до величезних змін у багатьох поточних і майбутніх ситуаціях, і добровільне обмеження та виконання таких норм з боку постійних членів ООН стане найкращим виходом з ситуації.

Таким чином, ми можемо дійти згоди, що у ході історії система вето не спрацювала так, як передбачалося. Серед великих держав жорстка конкуренція швидко витіснила співпрацю, і вони часто накладали вето на проекти резолюцій, які суперечили їхнім власним інтересам, що призводило до низької ефективності Ради Безпеки та ускладнювало підтримання миру і безпеки. Система вето та її принцип «одностайності найбільш могутніх держав» не тільки не забезпечують гарантію, що великі держави докладатимуть узгоджених зусиль для стримування збройних конфліктів, але й не дають змоги Раді Безпеки ООН оперативно реагувати, що врешті-решт призводить до серйозних кризових ситуацій у сфері прав людини, міжнародного миру та безпеки.

Дійсно, реформа Ради Безпеки триває з 1950-х років. Але баланс сил в Раді Безпеки явно не змінився. Навіть більше, з'явилися нові проблеми. Деякі країни здійснюють незаконні збройні дії без дозволу ООН, користуючись своєю впевненістю в безкарності, саме через внутрішню процедурну слабкість системи ООН. Темпи реформ в ООН занадто повільні, щоб встигати за швидкістю змін у світі. Головною перешкодою на шляху реформ є політичні труднощі, які майже непереборні. Крім того, з процедурної точки зору, система вето і членство передбачені Статутом ООН, а процедура внесення

змін до Статуту є складною, вимагає двох третин голосів Генеральної Асамблеї ООН і одностайного схвалення постійних членів Ради Безпеки, що ще більше збільшує складність узгодження інтересів.

Отже, Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй, створена в 1945 році після Другої світової війни, відповідає за підтримання міжнародного миру і безпеки. Однак структура і склад Ради Безпеки залишилися практично незмінними з моменту її створення, незважаючи на значні зміни в глобальному балансі сил і появу нових загроз міжнародному миру і безпеці. Як наслідок, серед багатьох держав-членів зростає консенсус щодо необхідності реформування Ради Безпеки для того, щоб вона краще відображала реалії XXI століття. Заклик до реформи Ради Безпеки ООН є не лише питанням політичної доцільності, але й правовим імперативом. Статут ООН закріплює принцип суверенної рівності всіх держав-членів, але нинішній склад Ради Безпеки увінчав собою дисбаланс сил, який підриває цей принцип. Аргументи на користь реформи ґрунтуються на необхідності більшого представництва, підзвітності та легітимності Ради Безпеки. Однак, досягнення значущої реформи вимагатиме вирішення складних правових і політичних проблем, включаючи розподіл повноважень між державами-членами, роль права вето і критерії членства в Раді Безпеки. Незважаючи на існування величезної кількості варіантів щодо реформування Ради Безпеки, консенсус щодо конкретних механізмів досягнення цих цілей є менш одностайним. Пропозиції щодо реформи варіюються від поступових змін до більш радикального перегляду структури та мандату Ради Безпеки ООН. Кожна з розглянутих нами моделей має свої переваги та проблеми, і будь-яка суттєва реформа вимагатиме ретельного розгляду та співпраці між державами-членами ООН. Зрештою, успіх будь-якої реформи залежатиме від її здатності збільшити представництво, підзвітність і легітимність, одночасно зберігаючи ефективність Ради Безпеки ООН у підтримці міжнародного миру та безпеки. На нашу думку, після завершення агресії росії проти нашої держави, міжнародне співтовариство перейде до конкретних кроків з оновлення та реформування світової колективної системи забезпечення миру та безпеки.

1. Kia, B; Ojie, P. A & Kidi, Z. D. Veto Power as A Diplomatic Cover for National Interests of Bearing Members In United Nations Security Council: Implications On the Management of Global Peace and Security, *International Journal of Advanced Legal Studies and Governance*, Vol.123, 2010. URL: <https://cutt.ly/B6ruwJT>
2. Nadin P., *Vision 2020: A Discussion of UN Security Council Reform*. URL: <https://ourworld.unu.edu/en/vision-2020-a-discussion-of-un-security-council-reform>
3. Shraideh, S. The Security Council's Veto in the Balance. *Journal of Law, Policy and Globalization*, 2017. URL: <https://www.iiste.org/Journals/index.php/JLPG/article/view/35584>
4. Wohlstetter, A. The Delicate Balance of Terror. *Foreign Affairs*, vol. 37, no. 2, 1959, pp. 211–234.
5. Resolution 76/262. Standing mandate for a General Assembly debate when a veto is cast in the Security Council. URL: <https://www.ila-americanbranch.org/wp-content/uploads/2022/10/General-Assembly-ARES76262.pdf>
6. Resolution 60/1 2005 World Summit Outcome. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf
7. U. N. Secretary-General, *In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights*. U. N. Doc. A/59/2005. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/A.59.2005.Add.3.pdf>
8. UN Resolution A/59/L.64, 6 July 2005. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/552665>
9. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>

Summary

For many years there has been a debate about the veto power in the UN Security Council, between those who see it as a necessity that ensures the effective implementation of Security Council resolutions, and those who see it as an outdated and unwanted lever that has proven on many occasions to be misused and the paralyzing effect of the system of maintaining international peace and security. Regardless of the readiness and maturity of the current international political atmosphere for its reform, the reality of the current international situation requires all stakeholders in the international society to review the current state of affairs and exceptional political will. The Security Council must fulfil its duty to protect, which is in line with the stated aim of safeguarding international peace and security. The development of a rule or obligation to restrict the use of the veto can significantly contribute to the strengthening of the role of the Council and better perform its duties. Despite the fact that such a restriction in the application of the veto

in certain cases will not be imposed by legally binding norms, regulated by the Charter, because of the sensitivity and complexity of the actual reform in this matter, the application of such a rule will lead to huge changes in many current and future situations, and voluntary restriction and implementation of such norms by permanent members of the UN will be the best way out of the situation.

Thus, we can agree that in the course of history the veto system did not work as expected. Among the great powers, fierce competition quickly supplanted cooperation, and they often vetoed draft resolutions that contradicted their own interests, resulting in poor Security Council effectiveness and making it difficult to maintain peace and security. The veto system and its principle of «unanimity of the most powerful states» not only do not guarantee that great powers will make concerted efforts to contain armed conflicts, but also do not allow the UN Security Council to respond quickly, which ultimately leads to serious crises in the field of human rights, international peace and security.

Indeed, Security Council reform has been going on since the 1950s. But the balance of power in the Security Council has clearly not changed. Moreover, there are new problems. Some countries carry out illegal armed actions without UN permission, using their confidence in impunity, precisely because of the internal procedural weakness of the UN system. The pace of reform at the UN is too slow to keep pace with the speed of change in the world. The main obstacle to reform is political difficulties, which are almost insurmountable. In addition, from a procedural point of view, the veto system and membership are provided for by the UN Charter, and the procedure for amending the Charter is complex, requiring a two-thirds vote of the UN General Assembly and unanimous approval of the permanent members of the Security Council, which further increases the complexity of coordinating interests.

Thus, the United Nations Security Council, established in 1945 after World War II, is responsible for maintaining international peace and security. However, the structure and composition of the Security Council have remained virtually unchanged since its inception, despite significant changes in the global balance of power and the emergence of new threats to international peace and security. As a result, there is a growing consensus among many member states that the Security Council needs to be reformed to better reflect the realities of the 21st century. The call for reform of the UN Security Council is not only a matter of political expediency, but also a legal imperative. The UN Charter enshrines the principle of sovereign equality of all member states, but the current composition of the Security Council has crowned an imbalance of power that undermines this principle. The case for reform is based on the need for greater Security Council representation, accountability and legitimacy. However, achieving meaningful reform will require solving complex legal and political problems, including the distribution of powers among member states, the role of the veto and the criteria for membership in the Security Council. Despite the huge number of options for reforming the Security Council, consensus on specific mechanisms for achieving these goals is less unanimous. Reform proposals range from gradual changes to a more radical overhaul of the UN Security Council's structure and mandate. Each of the models we have considered has its advantages and challenges, and any significant reform will require careful consideration and cooperation among UN member states. Ultimately, the success of any reform will depend on its ability to increase representation, accountability and legitimacy, while maintaining the effectiveness of the UN Security Council in maintaining international peace and security. In our opinion, after the end of Russia's aggression against our state, the international community will move to concrete steps to update and reform the global collective system of peace and security.

ВИМОГИ щодо оформлення наукових статей, які публікуються в журналі «УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС МІЖНАРОДНОГО ПРАВА»

Наукові статті повинні відповідати постанові президії Вищої атестаційної комісії України №7-05\1 від 15 січня 2003 року «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України». Загальні вимоги до структури наукових статей:

1. постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
2. аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
3. формування цілей статті (постановка завдання);
4. виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
5. висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Вимоги до оформлення тексту наукових статей:

- обсяг статті – 6-12 сторінок (більші за обсягом статті приймаються відповідно до рішення редакційної колегії), 14 шр., 1,5 інт., текст Times New Roman. Обсяг рецензії – до 2 сторінок;
- у верхньому правому куті титульної сторінки – ім'я та прізвище автора (співавторів), науковий ступінь, вчене звання, почесне звання, посада та місце роботи автора; • нижче – УДК статті;
- нижче – назва публікації з вирівнюванням на центр сторінки та виділенням напівжирним шрифтом.
- посилання на використані джерела здійснюється за допомогою знаків виноски посторінково знизу з відмежуванням від основного тексту горизонтальною рисою; нумерація має бути наскрізною у рамках всієї публікації арабськими цифрами. Назви джерел в алфавітному порядку наводяться також в кінці статті (розділ – «Список використаних джерел»).
- на статтю необхідно надати анотації (2 – 4 речення) та ключові слова (4-8 слів) українською та англійською мовами. Анотації розміщуються після назви статті.
- Після основного тексту статті та списку використаних джерел наводиться короткий виклад статті англійською мовою (не менше 500 слів). Короткий виклад (Summary) – це чітке і виважене викладення основних ідей та концепцій, які розглядає автор в статті, а також висновки, яких доходить автор. Наявність Summary є обов'язковою вимогою для публікації статті.

Вимоги щодо надання матеріалів у редакцію:

1. Статті і матеріали подаються виключно в електронному вигляді одним електронним листом на електронну поштову адресу/скриньку редакції Українського часопису міжнародного права jusintergentes2013@gmail.com;
  - Стаття у форматі .doc (Word 1997-2004);
  - довідку про автора (співавторів) із зазначенням – ПІБ, науковий ступінь, вчене звання, почесне звання, місце роботи (повна назва і адреса) й посада, контактний номер телефону (мобільний, робочий), ел. пошта та поштова адреса з індексом, на яку необхідно направити примірник часопису, число, розділ часопису, у який доцільніше розмістити статтю;
  - якщо автор не має наукового ступеня, додатково подається сканований відгук наукового керівника та/або рецензія кандидата чи доктора наук відповідної спеціальності – 12.00.11 чи 12.00.03 та його (її) контактні дані.
2. Назви файлів повинні містити прізвище автора (наприклад: Brown_stattja. doc; Brown_ photo. jpeg; Brown_dovidka. doc).
3. Терміни подання матеріалів у поточному році: до № 1 матеріали подаються до 1 березня; до № 2 – до 1 червня; до № 3 – до 1 вересня; і до № 4 – до 1 грудня поточного року.

Публікація статей та матеріалів є безкоштовною.

Редакція має право рецензувати, редагувати, скорочувати та відхиляти статті. У разі недотримання зазначених вимог щодо оформлення рукописів, редакція залишає за собою право не розглядати їх.

Етика публікацій та експертна оцінка

Надані для публікації матеріали не повинні містити неточності, шахрайську інформацію, плагіат та відсутність посилань на першоджерела при цитуванні. Невірно оформлені посилання є підставою для відмови у публікації. Неетичною поведінкою вважатиметься надання для публікації матеріалів, опублікованих раніше в інших джерелах або їх публікація пізніше, у тому числі, із зміною назви статті.

Увага! Рішення про публікацію виносяться редакційною колегією на неупередженій основі з урахуванням актуальності матеріалів. Обов'язковою умовою для публікації матеріалів є їх попереднє експертне рецензування незалежними відомими фахівцями за темою представлених матеріалів. Стаття публікується виключно за наявності позитивної експертної оцінки.

UKRAINIAN JOURNAL OF INTERNATIONAL LAW

Ukrainian Journal of International Law requests that contributors comply with the decree of the Presidium of the High Certifying Commission of Ukraine №7-05\1 as of 15 January 2003 named "About the specification of requirements for the scientific articles accepted for a publication in special journals listed with the High Certifying Commission of Ukraine".

General requirements as to the structure of articles:

1. Problem statement in general and its connection with important scientific and practical tasks;
2. Analysis of recent research and publications, where a solution of this problem was started and on which the author relies upon by, allocation of unsolved aspects of the problem, to which the article is dedicated;
3. Goals and objectives of the article (problem);
4. Presentation of the main body of the article with a full justification of the attained scientific results;
5. Conclusions from the study and recommendations for further research in this direction.

Requirements as to the design of the article:

- The length of the article is limited to 12 pages (articles exceeding the established length may be accepted in accordance with the decision of the editorial board), type 14, 1,5 space, Times New Roman. The length of the review may not exceed two pages;
- In the upper right corner of the cover page the first name and last name of the author (co-authors), academic and professional credentials, employment details should be mentioned;
- Lower there should be UDC (*universal decimal classification*) of the article;
- Further there is the title of the publication with the central type alignment and boldface font;
- the reference to the used sources is carried out by means of footnote at the bottom of the page with delimitation from the main text by a horizontal line; numbering should be continuous throughout the publication in Arabic numerals. The sources should be also listed at the end of the article (section - "List of Sources").
- The submission of the article should be accompanied with the annotation (2-4 sentences) and key words (4-8 words) in Ukrainian and / or English. Annotation should be placed after the title of the article;
- In addition, the article should be accompanied by the summary in English - for those articles, which are submitted in other languages than English. The length of the summary should not be less than 500 words, type 14, 1,5 space, Times New Roman, in English. The summary is a concise and precise statement of the main ideas and concepts set forth by the author in the article. The summary should explain to the reader the benefits that he could derive from reading the article. The summary may not take the form of advertisement trying to attract attention to the article. The summary should contain only precise and unambiguous statements. It is recommended to avoid using sentences and phrases that do not have any useful information. The summary may not include neither bibliographical reference nor academic and professional credentials of the author. The summary should be devoted exclusively to the ideas and concepts highlighted in the article.

Requirements as to the submission of the article:

1. We strongly encourage contributors to submit their manuscripts in electronic variant with 3 (three) or 4 (four) attachments (the article, brief data about the author/authors, photo, scanned review/reference in case the author does not have an academic degree) exclusively in the format Microsoft Word 97-2004 (.doc) and JPEG. respectively from the relevant e-mail address to the e-mail address of the editorial board of the Ukrainian Journal of International Law - jusintergentes2013@gmail.com. Please note that we will not accept materials submitted in wrong formats;

3. Brief personal data should contain the full name of the author, the academic and professional credentials, employment details (full designation and address, position), telephone number (office and mobile), e-mail address and address for correspondence with zip code to which the edition of the Journal will be sent; and also the number and the section of the Journal where it is reasonable to publish the article;

4. In case the author does not have an academic degree, the reference of the supervisor or the review of the DPhil or PhD of the relevant speciality - 12.00.11 or 12.00.03 - should be submitted additionally;

5. The documents attached to the letter should be in the Microsoft Word 97-2004 (.doc) format and contain the last name of the author (e.g., Brown_article.doc; Brown_photo.jpeg; Brown_information.doc). The authors without an academic degree should additionally send the scanned colour copy of the reference/review with the certified in due course signature of the supervisor/reviewer. Also it is compulsory to provide the contact data (e-mail address) of the supervisor/reviewer.

The publication of articles and materials is free of charge.

The editorial board is entitled to review, edit, shorten and reject the articles. The Ukrainian Journal of International Law shall retain the right not to consider the articles that do not meet the aforesaid requirements.

Publication Ethics and Peer Review

The materials provided for publication should not contain inaccuracies, fraudulent information, plagiarism and the absence of references to the source in the case of citation or/and quotation. Incorrect references are unacceptable and make a ground for refusal of publication. Submitting materials for the publication that have been published before or their publication later by author to other journals, including the change in the title of the materials, will be considered as unethical behavior.

Attention!

The decision about publication is taken by the editorial board on an impartial basis, taking into account the relevance of the materials. An obligatory prerequisite for the publication of the materials is their prior peer review by independent well-known experts on the subject of the submitted materials. The materials will be published only in the case of positive result of the peer review.

ATTENTION! The correspondence with the editorial board of the Ukrainian Journal of International Law shall be held exclusively via e-mail jusintergentes2013@gmail.com.

Official website: jusintergentes.com.ua

УКРАЇНСЬКИЙ ЧАСОПИС МІЖНАРОДНОГО ПРАВА
Науково-практичний журнал ISSN 1814-3385
№ 2/2023

Рекомендовано до друку Вченою Радою НН Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

«Український часопис міжнародного права» включено до Переліку
наукових фахових видань України з юридичних спеціальностей (категорія «Б»):
081 – Право, 293 – Міжнародне право (наказ Міністерства освіти і науки України від 09 лютого 2021 року № 157).
«Український часопис міжнародного права» внесено до наукометричної бази даних HeinOnline (США).

Редакція може не поділяти точку зору автора.

Відповідальність за достовірність відомостей, що містяться в опублікованих матеріалах, несуть автори.

Орфографія і стилістика статей збережені.

Редакція залишає за собою право редагувати надані тексти.

Всі права захищено. При використанні матеріалів, надрукованих у журналі,
посилання на «Український часопис міжнародного права» є обов'язковим.

© «Український часопис міжнародного права», 2023.

© Юридична фірма «Проксен», 2023.

Підписано до друку 01.07.2023.

Формат 60x84/8. Папір офсетний. Гарнітура Book Antiqua.

Ум-друк. арк. 18,83. Обл.-вид. арк. 19,9. Наклад 300. Зам. № 2211-02.

Видано та надруковано ПП «Фенікс»

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №1044 від 17.09.02
м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25. Тел. +38 (048) 795-91-60.
e-mail: fenix-izd@ukr.net; www: law-books.od.ua